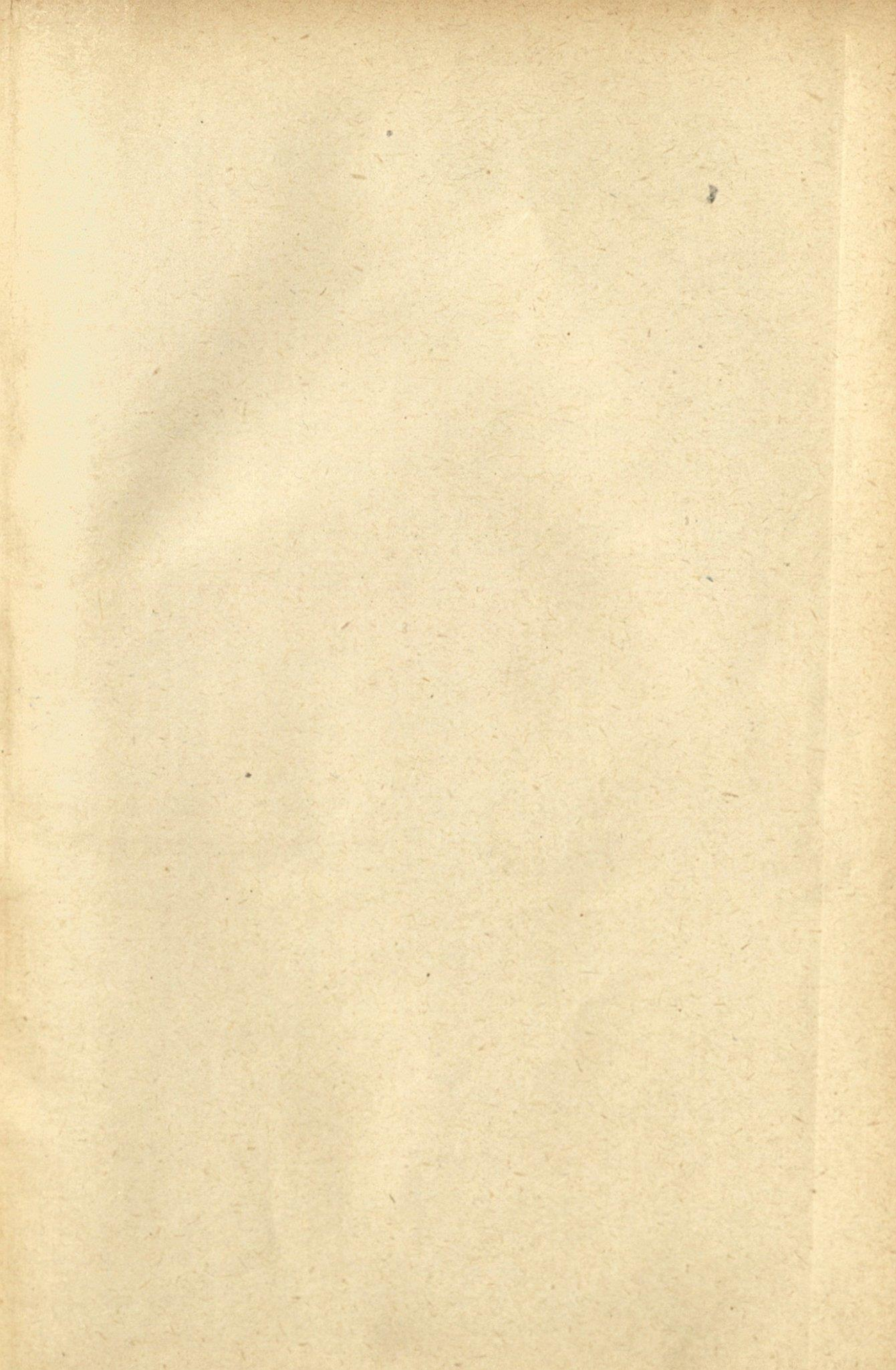
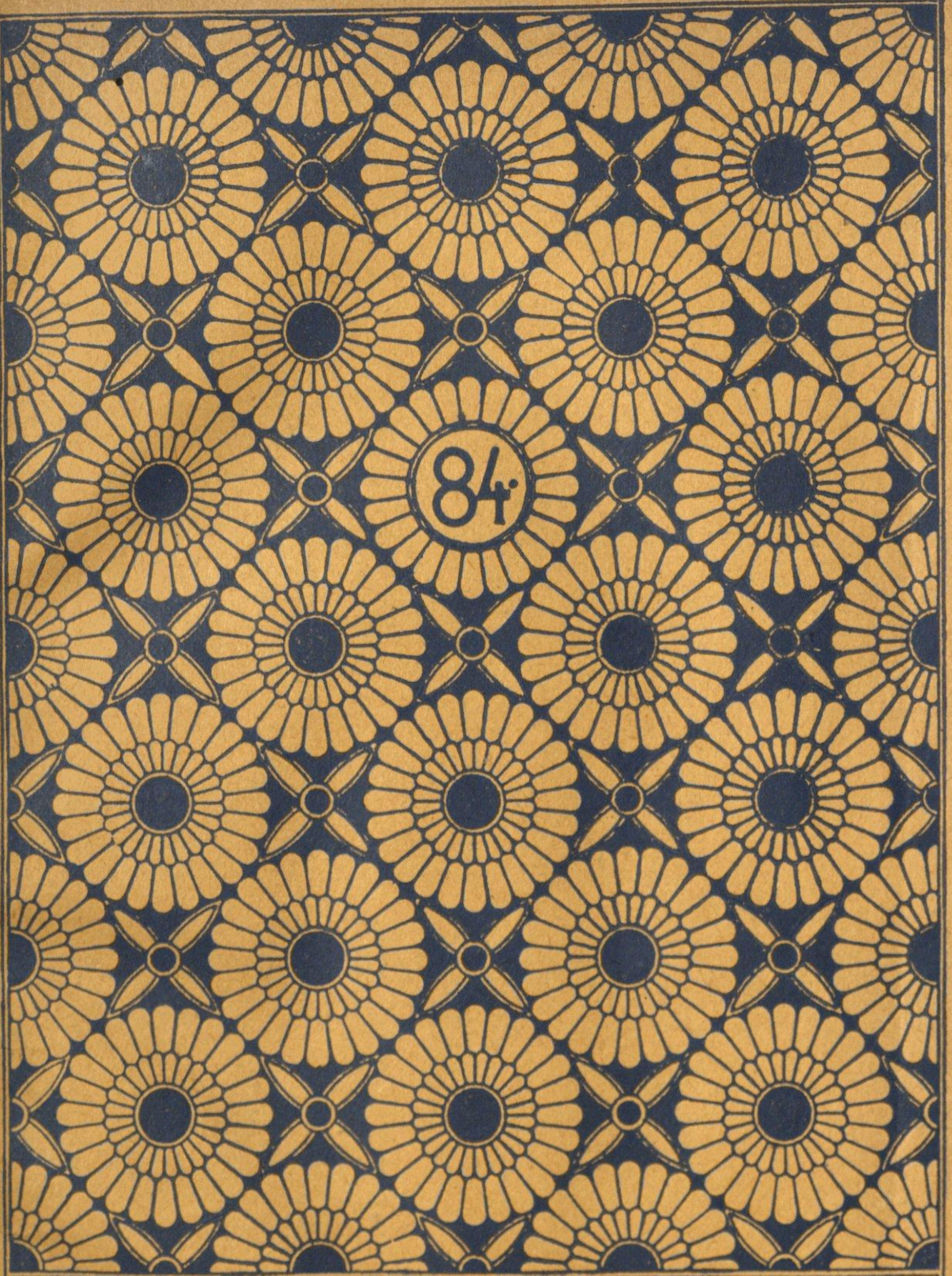

II
C 26.015
f

24
Cg 80

SLOVENSKE
VEČERNICE

20.

France Bevk
Stražni ognji

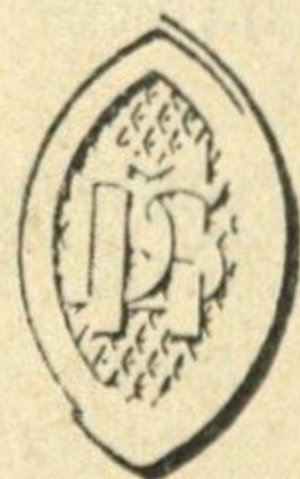
SLOVENSКИH VEČERNIC 84. ZVEZEK

STRAŽNI OGNJI

POVEST

SPISAL

FRANCE BEVK

1931

IZDALA IN ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA

TO IZDANJE JE REDNA PUBLIKACIJA ZA ČLANE
DRUŽBE SV. MOHORJA

I 26 185 CP

IN = 030003268

NATISNILA MOHORJEVA TISKARNA V CELJU, R. Z. Z. O. Z.
(FRAN MILAVEC, CELJE)

1.

Na vrhu Čavna je stala grmada. Med debelimi bukovimi poleni so ležali svežnji borovih vejá in suhega dračja. V sredini je stal kol; les je bil s trtami povezan in pritrjen, da bi ga burja ne odnesla. Nad grmado se je dvigala zasilna streha. Treba je bilo le pritekniti nekaj žerjavice in zapihati, ogenj bi vzplamenel do neba.

Proti jutru, preden se je začelo svitati, je v bližini grmade stala v plašč zavita postava in se ozirala na vzhod. Venomer na vzhod, čez Kras in proti Istri. Sto korakov oddaljen je v rupi ugašal ogenj. Žerjavica je žarela ko volčje oči iz teme. Ob žerjavici je nekdo spal, stisnjen v dve gubi. Njegova sapa je rahlo podrhtevala v jutranjem hladu. Zdaj zdaj se je zgenil, ko da se prebuja, a je spal dalje.

Od jutra se je začelo svetlikati. Prvi sij zarje se je razlil po vrhuncih gorá, v dolinah je bila še globoka tema. Vsako jutro se je stražnik ob kresišču zgenil, ko je zagledal to svetlobo. Nekaj vznemirjajočega mu je prevzelo dušo. Ali so to ognji, ki naznanjajo prihod Turkov? Ali je požar krščanskih vasi? Morda že mandrajo turška kopita skozi Istro na Kras, ali pa so pesjani udarili s Kranjskega... Vselej se je namesto ognjev dvignila zarja, srce se je oddehnilo.

Vstalo je solnce. Sprva mrzlo, rdečkasto, a je od hipa do hipa bolj gorelo v beli svetlobi in toploti. Oko je zaščemelo. Ptice so zapele; po Vipavski dolini se je raztopil mrak.

»Ali si se naspal, Andrejon?«

Stražnik ob ugaslem ognju se je v solncu prebudil, se prevalil in si pomel oči. Ta, ki je stal v plašč zavit, se je bil obrnil z vprašanjem do njega.

»Premalo je bilo,« je odgovoril priletni zaspanec, brada mu je padala globoko na prsi. Del je roké pod glavo in zrl mežikaje v nebo, dasi ga je ščemelo.

Bila sta tiho. Iz doline se je oglasil zvon.

»Lukež!«

»Slišim.«

»Kje zvoni?«

Lukež je pogledal v dolino.

»V Logu zvoni, Šmarni dan je danes.«

»V Logu?« se je zamislil Andrejon. Hrepenenje ga je gnalo v dolino. Od zgodnje pomladi do pozne jeseni je prebedel z Lukežem na vrhu Čavna v neprestani pažnji, kdaj na vzhodu kresovi zagoré. Zdajci ga je stisnilo v duši. Rad bi bil orel, ki je plaval nad njim.

Dvignil se je, ker se je bil Lukež zavil v plašč, legel in se silil, da bi zaspal. Gledal je v orla, ki se je tehtal nekaj časa nad Čavnom, a se je slednjič spustil nad Vipavsko dolino.

Pri cerkvi Device Marije v Logu je mrgolelo ljudi. Bil je dan molitve, a hkrati dan sejma. Žejne duše so dobile tolažbe, napojilo se je tudi telo. Vserod so stale stojnice, kramarji so razložili blago, nekateri na deske, drugi kar na tla. Goriški kramarji, židje, Videmci in Čedadci, celo beneški trgovci so bili med njimi. Rute so blestele v solncu, ženske so si zaželele pasov in zaponk, steklenih biserov in svilenih trakov. Vse je vabilo, vse je vpilo. Prodajali so kruh in med, janca in prašiča so pekli na ražnju, da je dišalo daleč naokrog. Nekateri so točili v majolike vina, a za ženske medice, in mežikali z lokavimi očmi. Dva dudača sta piskala s podvitimi nogami in prosila vbogajme. Po cerkvenem opravilu sta se pomeknila na jaso med hraste in topole, kjer se je zbirala mladina, in igrala za ples. Za cerkvijo je stala vrsta drevja, za njimi se je oglašal trušč komediantov, laških pajacev, ki so prišli kazat svojo umetnost, požirali meče in kmetski drobiž.

Že od prve zarje so bile vse ceste polne, nekateri ljudje so bili prenočili pred cerkvijo. Petnajsto stoletje se je nagibalo h koncu. Bili so hudi časi, napovedovali so še hujše. Vipavska dolina takrat ni bila tak vrt kot je danes. Prebivalstvo je bilo redkeje naseljeno. Roka ni tako marljivo rila po zemlji in spreminjala gošče v rodovitne njive. Po gričih in holmih so stali gradovi in stolpi. V njih so stanovali plemiči in valpti, jemali desetino od žita in ostalih božjih darov. Dejali so, da bo treba dati desetino od ljudi in še ne bo dosti. Valpet

je žvižgal z bičem in kradel veselje do dela in do življenja. Niso nehali govoriti, da bodo topli z golo sabljo in bo krvi več nego vode.

To še ni bilo najhujše. Kar se je zgodilo izven tega in v nobenih bukvah ni zapisano, je bilo prehudo. Strahota se je vpletla še v nočne sanje. Podnevi so doživljali ljudje eno trpljenje, v noči dvojno. Videvali so znamenja pogina, živali, utrinjajoče se zvezde, luči ob močvirjih, divje klice iz gozda; loteval se jih je strah. Kupci, ki so prihajali v deželo, so prinašali tako grozne novice, da so se ljudem krotovičili lasje. Vojaki so bili od dne do dne objestnejši, plemiči so bliskali z očmi.

Poleg nadlog, ki so prihajale od sitih ljudi in iz njihovih krivic, so teple podložnike slabe letine. Kadar je oblak zatemnel solnce, so se prestrašili: to so kobilice! Bila je zemlja polna miši in črvov, gosenice so obirale zelenjav. Tlačilá je suša in dušila povodenj, bičala toča in tepel vihar. Kar je grofom in nezgodam ostalo, je bilo bore malo.

Takrat je vladal cesar Friderik, tretji svojega imena. Glas o kralju Matjažu je došel celo na Vipavsko. »Tam daleč je ogrska dežela,« so pravili. »Pšenica raste brez gnoja, vlada ji kralj Matjaž, ki ima srce za podložnika, med se cedi po zemlji, dobro je za kmeta.« In so postale glave blazne od domišljije. Cesar Friderik pa se je tepel s kraljem Matjažem, kar ubogim ljudem v glavo ni šlo. Beneški lev je iztezal svoje šape po vzhodnih deželah. Dražil je Turke in jih vabil v Furlanijo. Vipavski plemenitaš Herberštajn ni bil nič prida; če je pretila nevarnost, je pobegnil. Goriški grof je bil bolj zveri podoben nego človeku.

Težka telesna in dušna bremena so tiščala ljudi. Radi tega so se radi zatekali k Bogu in iskali medsebojne družčine. Prihajali so v Log iz vse Vipavske in iz vseh daljnih strani, od Pivke in s Krasa, tudi z gorskih samot. Niso si želeli toliko kupčij in vina, razgovora s sosedom in božje tolažbe so bili lačni.

In se jih je natrpalo na tisoče med šotore in drevje. Znanec je našel znanca in se ustavil z nasmehom ob njem.

»Kako je?«

»Živimo,« je dejal ta. »Vse drugo, kot Bog hoče.«

Napolnili so cerkev do zadnjega kotička, niso šli vsi vanjo. Petje duhovnikov je odmevalo pod stropom, oblaki kadila so se trgali v solncu, vzdih in molitve so kipele iz duš.

»Kuge, vojske, lakote, reši nas, o Gospod!«

V tej prošnji je bilo obseženo vse hudo. Vse bolezni od runj do črnih bul po telesu, od beneške vojske in turških vpadov do valptovega biča, od kobilic in črvov do ropov, ki jih je vršila nad njimi gosposka. To vdano trkanje na prsi, upogibanje glave in telesa, vpitje in vzdihovanje ni bila navadna molitev, zakaj z besedami so se trgali kosi njihovih duš in brzeli s prošnjami pred večnega Boga, ki jih mora uslišati, ker je večno dober in pravičen.

Stopili so iz cerkve. Mir v dušah je bil kakor božji odgovor na njihove prošnje. Nasmeh je igral na obrazih. Zdajci so šli po kupčiji, si kupili pečenke in kruha, nagnili majoliko vina in si ugasili žejo. Ozrli so se po prijateljih in po senci, po razgovoru in smehu. Sosed je sklenil kupčijo s sosedom, mladenič je prisedel k staršem svojega dekleta; zdajci je govor o doti in poroki.

Jernej iz Podrage se je bil s svojo ženo Marto razbohotal pod košatim hrastom. Po tleh je bil raztegnil ruto s prigrizki, v putrihu je bilo vino. Poleg njega je bila hči Liza. Ta deklica ni bila niti grda niti lepa, ena tistih žensk, ki nikoli ne moreš povedati o njej, kakšna je. Njene oči, njena lica, njena usta, njene besede, še njeni lasje in roke so se zdeli posebljena dobrota, materinstvo, vdanost, vsi drugi osebni znaki so zatonili v tem. Ženska, ki je vajena čakati in trpeti, pretrpeti muko in krivico, ne da bi se pritožila. Za drugega bi se postavila, zase ne. Bila je edinka. Oče ni imel zemlje, imel je hišo in konje, ki jih je pripregal v klancih, posojal trgovcem, in se mu slabo ni godilo.

»Glej Andrejca!«

Liza je videla mladeniča, ki se je bližal, a tega prej ni izdala. Zdajci je dvignila oči in se nasmehnila. Mladenič, ki je stal pred njimi, je bil dozorel. Nosil je dolge brke in košate lase. Z enim očesom je gledal starše, drugo mu je gorelo v dekle.

Nekaj stotin korakov od ceste in od cerkve v Logu je stal v gaju zelenih dreves velik kmetski dom. Tam je bil Andrejc doma. Ta dom je bil na blizu in daleč edini, ki je do zadnjega užival svobodo. Plačeval je davek le deželnemu knezu. Ne ve se, kdo je bil dal Andrejčevim očetom svoboščino, ali so si jo bili ohranili od prvega početka. Razumljivo je, da je blagostanje kmetije radi tega raslo. Odkar so ljudje pomnili, so bili gospodarji tega doma zaupniki vipavskih plemičev. Poverjali so jim važne naloge. Posebej je bil Andrejčev oče Matija pri rodu Logarjev čislan. Ko so dobili grad Herberštajnci, ki so se redko mudili doma, so mu zelo pogosto poverjali prenašanje zakladov ali važnih listin. Ljudje mu tega niso zavidali, zasovražili so ga tembolj valpti in biriči, posebno oskrbnik, grdi Pagano de Piperna. Trdili so, da sta se nekoč spopadla celo v boju in oskrbniku teče od tedaj gnoj iz rane na nogi, ki se ne da ozdraviti.

Nekoč je Matija izginil. Tiste dni se je bil vrnil iz Italije, odkoder je bil prinesel važno pisanje in neko dragocenost. Kaj se je nahajalo v zavitku, nihče ni vedel. Matija zaupanih skrivnosti nikomur ni izdajal. Zavitek je nesel v grad, da bi bil na varnem. Za dva dni se je pri družini spočil, nato je hotel kreniti do Herberštajna, ki se je takrat mudil pri cesarju.

Šel je v grad, ni ga bilo več nazaj. Domači so mislili, da je odšel na pot in se tako dolgo ne vrne. Po slučaju so izvedeli, da sploh ni več prestopil grajskih vrat. Grajske dekletke so pozneje trdile, da sta imela z oskrbnikom buren prepir, Matijo so vrgli v okrogli stolp in zazidali vhod za njim. Zakaj? Tega nihče ni mogel vedeti. Žena je besnela od žalosti in se poniževala pred oskrbnikom. Andrejc je taval in iskal Herberštajna, ni ga mogel najti. Čez dolgo časa se je oglasil Herberštajnov sel. Ta je prinesel grozno novico in trdo zapoved: radi Matijeve zlorabe visokega zaupanja so vzeli njihovemu domu svobodnjaštvo. S tistim hipom je bilo vsako upanje v očetovo rešitev razbito. Mati je v žalosti onemela in hodila v Log, kjer je tudi pred zaprtimi vrati klečé dolgo molila. Andrejc se je oziral proti vipavskemu gradu in stiskal pesti. Zdajci, ko je zdrknil v vrsto raje, so planili biriči ko psi po njem. Ni bilo žalitve, ki bi je ne bili morali pretrpeti mati, Andrejc

in njegovi sestri Cilka in Tonca. V mladeniču je vse kipelo. Stežka se je zadrževal, da ni planil na katerega izmed njih in ga na tla pobil.

Življenje je rôba, ki se mu je moral šele privaditi, je začrtalo ostre gube v mladeničev obraz. Bil je pogumen, tihe žalosti se ni mogel iznebiti. Izbiral si je med dekleti neveste; veselje in lahkoživost mu nista ugajali. Bilo je na prvi pomladni praznik v Logu, ko je Lizo prvič uzrl. Shranil jo je v srce in prehodil v omami vso pot od doma do Podrage.

»Fant, v hišo, če si pošten,« mu je dejal Jernej, ko ga je našel z Lizo pred vrtnim plotom.

Andrej je stopil v hišo, a tudi doma ni molčal.

»Ta?« so se zavzele sestre. »Saj niti lepa ni.«

Andrejc ni videl Lizinega obraza ne njenega telesa, njena duša je plavala pred njim in ga objemala vsega. Sestrina opazka ga je zbolela, da ga je mati stežka utolažila.

Sestri nista odnehali. »Pa je Barbka že boljša.«

Barbka, ognjevito dekle, hči kriške skopulje. Sestri sta jo bili pripeljali v hišo. Kaj rada bi ga bila zadrgnila v svoje poglede, nasmeh in besede. Andrejc je ni maral, dasi mu je stokrat prestrigla pot.

Na Šmaren je bila že zjutraj pri njih. Vso pot do Loga je silila vštric njega. Po maši mu je hotela kupiti odpustek. S sestrama jo je pustil med komedianti in se izmuznil med ljudmi. Z naglimi koraki in pogledi je poiskal Lizo in Jernejca, kamor ga je vleklo srce.

»Sedi, Andrejc!«

Jernej mu je odrezal kruha in mesa, ponudil mu je putrih z vinom. Mlada nista ne jedla ne pila. Medtem ko je oče govoril o sejmu, o letini, o nadlogah, sta odgovarjala nakratko in se skrivaj pogledovala.

Jernej se je zleknil v travo in zadremal kljub šumu romarjev in sejmarjev, Marta je dobila sosedo in govorila z njo prišepetovaje. Andrejc in Liza sta bila sama. Liza je trgala travo in umikala pogled, Andrejc je vprašal:

»Zakaj tako molčiš, Liza?«

»Mislila sem, da nas ne boš poiskal.«

»Bil sem s sestrama.«

Liza ga je zrla naravnost v oči. »Saj sem te videla,« je dejala.

V teh besedah je bilo več nego gola ugotovitev. Andrejc je čutil to v tresljajih njenega glasu, v blesku njenih oči. Prej jo je gledal in si je mislil: Zakaj pravijo sestre, da ni lepa; saj mi je vse tako ljubo na njej. — Zdajci se mu je zdelo, da visi v njenem obrazu nekaj tihi žalosti in zaskrbljenosti sličnega.

In je dejala: »Črnolaso dekle, ki je bilo s teboj, ni tvoja sestra.«

Saj je morala vedeti, da ni. To je bilo tisto, kar je rahlo spreminjalo njen obraz. Njena dobrota ni poznala srda ne očitkov, tihe bridkosti se ni mogla otresti.

»To je Barbka,« je dejal naglo Andrejc, da izbriše vsako sumnjo. »Križanka. Jaz je ne maram.«

»Jaz je ne maram?« je pomislila Liza. S tem je priznal, da gori ona zanj. Vendar je beseda Lizi dobro dela. Četudi je obrnila obraz proč, je Andrejc opazil blažen smeh na njenih ustih...

Barbka je bila opazila, da jim je Andrejc ušel. Ni vedela, da ima že izbrano dekle. Sestri ji tega nista povedali, slutila je. Sprva je požrla neugodje, nato je postala nemirna. Čimdalje pogosteje se je ozirala, ugriznila se je do krvi. Skozi stisnjene trepalnice je sijala solza srda, bila je jezna še na Cilko in Tonco. Slednjič se ni mogla premagati.

»Kje je Andrejc?«

»Saj res ga ni,« sta dejali sestri in se spogledali. »Morda ga kje naletimo.«

Barbka je silila k plesu, kjer se je ob zvokih dveh dud vrtela mladina. Od plesa je šla med kramarje. Mladeniča niso našle. Bila je srdita v duši, stiskala je ustnice, ki so rdele. Stopile so znova do komediantov. Barbka ni gledala spakovanj beneškega pritlikavca, zrla je po občinstvu. Ljudje so se smejali. Pritlikavec je bil tako majhen, spačenih in zakrnelih udov, tako velike glave, govoril je s tako nizkim moškim glasom, da bi bil vzbujal smeh brez šal in komičnega pretvarjanja.

»Kje so le dobili takega človeka?« je vprašal neki Vipavec sredi smeha. »Saj mora imeti že dokaj let.«

»Vzredijo jih,« se je oglasil poleg njega nekdo. »Majhnega otroka vtaknejo v steklenico, le glava gleda iz nje. Tako ga pitajo. Glava raste, telo ne more. Po štirih letih razbijejo steklenico in mož je narejen. Glava je velika, telo pa tako, kakršno je.«

Vipavec se je ozrl. Ob njem je stal grajski birič Jurij. Če bi mu bil kdo drugi povedal resnico ne birič, bi jo bil verjel. Tako se je namuznil.

Ozrla se je tudi Barbka. Njen pogled se je ujel v biričeve oči, ki so jo zdajci uzrle in od sladkega začudenja gorele. Ne le Barbki, vsemu Križu in Vipavi je bilo znano, da je birič Jurij blazno zaljubljen vanjo. Povsod jo je iskal. Bil je pripravljen narediti največjo neumnost in ponižanje zanjo. V nekaterih trenutkih, ko je zavračala njegovo besedo, bi jo bil ubil in raztrgal.

»Barbka, povsod sem te iskal,« je dejal zdajci s sladkim glasom in se ni več zmenil za pritlikavca.

Barbka ga ni marala, v tistem hipu najmanj. V srdu, da se je Andrejc izmeknil njenim očem, bi se bila rada znesla nad komerkoli.

»Nisem te iskala.«

Jurij je bil vajeen takih odgovorov. »Pojdiva na ples,« se je ponujal.

»Nisem te klicala.«

»Pojdiva h kramarjem. Kupim ti, česar poželiš.«

»Kupim lahko sama.«

Jurij je umolknil, ustnice so mu trepetale. Dasi je govoril pritišano, vendar so bližnji ljudje slišali in razumeli. Nekateri so se ozirali in se smejali. Zasmejala se je tudi Barbka. Ne iz srca, ampak prisiljeno, da bi ga užalila in odpodila. Užalila ga je, odpodila ga ni. Pričel je trepetati. Oči so mu bliskale, te oči je Barbka poznala. Svojo obsodbo je brala v njih. Nekoč je že bežala pred njimi. Nenadoma je zakrilila z rokami, kriknila in tekla med ljudmi.

Beg je biriča še bolj razljutil. Vse to se je zgodilo pred množico, občutil je, da bo za vedno ostal pečat sramote na njegovem čelu. Zagorel je, planil za njo. Hotel jo je zgrabiti, se maščevati, jo ukrotiti. Ljudje so onemeli opazovali lov in se zgrnili za njima...

Barbka je bežala mimo komediantov, mimo plesa, kjer zvoki piščali niso utihnili, med kramarje in

nenadoma obstala pred Andrejcem, ki se je bil dvignil s tal.

Sprva se je nemo začudila. V naslednjem trenutku se je zavedela, za kaj gre. Jurij je sopihal za njo. Vrgla se je mladeniču na prsi in vzkliknila:

»Brani me!«

Andrejc se je stežka zavedel, kaj se godi z njim. Jurij je stal rdeč in sopihajoč pred njim in Barbko. Dekle je hotel popasti za roko. Andrejc je potisnil Barbko za svoj hrbet, dva sovražna si človeka sta si zrla iz oči v oči. Andrejc je sovražil vse grajske. grajski so mrzili njega in njegove. Videti je bilo, da se bosta spopadla ko risa in bo nastalo iz tega gorje. Možje so zgrabili Jurija in ga izročili galjotom, da se je pomiril. Jernej je potegnil Andrejca v stran; Liza je bila planila k njemu in se mu obesila med jokom na rame.

»Andrejc, nikari!«

Zdajci je Barbka pozabila na Jurija in na vse, le na žensko, ki se je obesila na Andrejca, ne. Z globokim gnevom v očeh jo je premerila, s srdom je vprašala mladeniča:

»Kdo je to dekle?«

»Liza, moja nevesta,« je odgovoril Andrejc navidez mirno.

»In kaj sem jaz?«

»Ti?« je ujel Andrejc mimogrede Lizin začudeni pogled. »Ti mi pa nič nisi.«

»Moj si!« se je Barbka udarila po prsah in Andrejca zaslonila s svojim hrbtom. »Ti, ne glej, kot bi ga hotela požreti!« je siknila v Lizo.

Liza je gledala vsa prepadla, začudena. V prsah jo je žgalo, solze so se porajale, niso mogle na dan.

Jernej je pljunil, nato je obrisal usta v rokav. »Dveh žená ne boš potreboval,« je dejal Andrejcu, prijel Lizo za roko in jo odpeljal. Sledila mu je vdano ko dete, telo se ji je stresalo v joku.

Barbka se je ozrla v mladeničev obraz nad seboj. Zmagoslaven nasmeh se ji je porodil v licu in ugasnil. Andrejc je stiskal ustnice in molče prebadal dekle s pogledi.

Barbka je tistega dne le še povečala Andrejčev odpor do nje. Vcepila je sovražstvo med Jurijem in Andrejcem, ranila je Lizino srce. Vsega tega ji ni bilo mar, le prvega ji je bilo žal. Ko je spoznala, da je Andrejc neizprosen, je zbesnela. V neki krčmi ob cesti se je hotela opiti. Ker ji vina niso več dali, se je razjezila in vrgla majoliko v krčmarja. Na cesti je dobila konja, ki je, vprežen v voziček, samcat čakal pred krčmo, da si njegov gospodar uteši žejo. Zgrabila je bič in udarila po konju, da je planil s ceste in prevrnil voz v jarek. Sama pa je vihrala z bičem v roki proti domu.

Na zapadni strani kriškega hriba je stala kapelica svetega Primoža. Od kapelice je vodila med zidom in med hišami ozka zagata, v katero je gledalo le nekaj prizidkov dimnikov, okno nobeno. Na koncu zagate je stala ozka hiša. Bila je stisnjena med zidove, stolpu podobna. Visoke, kamenite stopnice so vodile do vrat, ki so črna zijala v mrak. Zgoraj je bila edina soba, služila je za kuhinjo in za spalnico obenem. Pod stopnicami so vodila vrata v klet; ta je bila strašnejša ko ječa, v njo ni nikoli nihče odprl.

Ta stolp je bil last Barbkine matere Ančule. V ozki zagati je bil še podnevi mrak. V mraku je postala trda tema. Ko je tistega večera stopila Barbka vanjo, jo je objela rahla groza. Zavedela se je, da drži še vedno bič v rokah. Tepla je na desno in na levo, dokler ni dosegla stopnic. Butnila je v vrata, niso se odprla. Udarila je nanje.

»Kdo je?« se je oglasil od znotraj plašen starkin glas.

»Jaz sem.«

»Kdo — jaz? Jaz je vsakdo.«

Barbka je bila nestrpna. Udarila je z bičem po vratih.

»Ali me ne poznate? Odprite!«

To je pomagalo. Nekaj je zaškrebalo na vratih, zapah je zaškripal. Vrata so se odprla le za toliko, da je pogledal skozi starkin suhljati, zgubani obraz in se je Barbka izmuznila v izbo. Vrata so se zaprla.

»Česa se bojite?« je vprašala hči iz nejevolje.

»Česa se bojim? Ljudi se bojim. Razbojnikov se bojim.«

V veliki vdolbini je stalo ognjišče, a v kotu široka postelja. Razen mize s stoli in troje skrinj ni bilo v izbi ničesar. Na eni izmed skrinj je ležala blazina. Lestva je vodila v podstrešje. Na mizi je stala brlivka, poleg nje je ležal raztresen denar. Barbka se je ozrla po njem, Ančula je opazila pogled. Naglo je stopila do mize, pograbila srebrnike in se naslonila nadnje.

»Kaj tako gledaš denar?«

»Ne pojem ga,« je odgovorila hči.

Vse na Ančuli je spominjalo na grabežljivost. Vse je lezlo nekam skupaj, se krčilo v kremplje, nos in usta, noge in roke, telo, še besede in duša.

»Povej, koliko si vzela danes zjutraj?«

»Ničesar nisem jemala.«

»Srebrnik mi manjka.«

»V špranjo Vam je ušel.«

»V špranjo? V špranjo tvojih rok se je izmuznil. V žepih kramarjev žvenklja, v predalih krčmarjev,« se je razburjala starka. »Povej, če si ga res vzela?«

»Skopulja,« je pomislila hči, sedla in tolkla z bičem po mizi.

Ta ukrivljena, sivolasa žena, ki se je nekaterekrati vedla skoraj trdo in sovražno proti njej, ji je bila uganka. Odkar pomni, je živela v isti hiši sama z njo in zrasla iz deteta v dekle. Nikoli ji ni povedala, kdo je njen oče, kakšen človek je bil, kod je hodila in kje je dobila denar. Kar od matere nikoli ni mogla izvedeti, je izvedela deloma od ljudi. Njena mati je bila Križanka, lepotica. Zgodaj je izginila v laške dežele, dolgo se ni povrnila. Ko se je vrnila, je bila že odcvela, nosila je otroka v naročju. Ta otrok je bila Barbka. Izvedeli so tudi, da je bila poročena in ji je mož umrl. Več pa nihče vedel ni.

Tajnost materine preteklosti je Barbko mučila. Dobivala je vedno iste odgovore: »Kdor je radoveden, umrje; živi, hčerka moja!« Razmerje med materjo in hčerjo je bilo čudno, neodkrito. Bolj ko je hči odraščala, bolj se je poglobljal prepad med njima. Včasih sta govorili in se gledali, kot da se sovražita. Ančula je

ljubila v nekaterih trenutkih denar bolj kot hčer, a Barbka veselo življenje bolj nego mater. Dvoje nasprotij se je redko združilo, da sta pozabili na vse, se objeli in izplakali v naročjih. V dnu duše sta se vendar ljubili.

Tega večera sta si bili daleč vsaksebi.

»Povej, če si ga res vzela?«

»Vzela ali ne — nocoj se mi ne ljubi. Pustite me!«

»In jemati se ti ljubi? Krasti iz skrinje se ti ljubi?«

Ob vse me boš pripravila! Zakopljem denar, da mi ga ne boš jemala... Povej, koliko si vzela!«

Starka je bila razburjena, v prsih ji je hroplo. Ko se je hči zgenila, se je zbala za denar. Pograbila ga je predse in pridušeno šepetala:

»Pusti, pusti!«

Barbka je zagnala bič v kot, da je zropotal med lonce in kotličce.

»Kje je večerja?«

»Večerja? Večerje ni. Srebrnik mi vrni!«

»Pustite me nocoj v miru!« je planila hči. »Čemu tako vpijete radi denarja! Ali ga ponesete s seboj?«

»Kaj?« je zijala starka.

»Ali ponesete denar s seboj?«

»Kam s seboj?«

»Na drugi svet...«

»Jaz ne bom umrla,« se je krčevito branila starka.

»Jaz ne bom umrla...«

Hči je gledala pomilovalno na mater. Za hip se ji je zasmilila, premagala je čustvo. Zasmehujoče je rekla:

»Ne Vi, jaz bom umrla in Vam zapustila ves denar.«

Ančula je razumela. Ni našla sape ne besede. Pograbila je denar v krilo, stopila do skrinje, dvignila blazino, nato pokrov in vsula srebrnike vanjo. Poveznila je pokrov, poravnala blazino in sedla nanjo.

Barbka jo je zrla ves čas, dokler se ni starkin pogled znova uprl v njene oči. Pridušeno, komaj slišno je zinila Ančula.

»Ti mi želiš smrti.«

»Ne,« je rekla hči mrzlo. »Tudi brez tega boste umrli. Denar boste morali komu zapustiti.«

»Tebi ne.«

»Komu?«

»Tebi ne.«

»Novo obleko mi kupite in konja.«

»Nikoli.«

»Koliko mi daste za doto, če se omožim?«

Ančula je molčala. Njene oči so se bliskale, njena sapa je bila vsak hip težja.

»Koliko mi daste za doto, če se poročim?«

Mamon grabežljivosti je bil premagan. Izpod trde skorje pohlepa po denarju se je prebujalo čustvo do hčere. Nikoli v življenju ni imela živega bitja, ki bi ga bila ljubila, razen nje. V detinskih letih bolj nego zdaj. Tudi tisto minuto v tolikšni meri, da se jo je bala izgubiti. Še pomislila ni na možnost, na možnost, da bi jo kdo odpeljal iz hiše in bi je ne videla nikoli več. Ob mislih na to se je začela tresti. S težavo je spravila iz sebe:

»Niti srebrnika ne dobiš.«

»Zakaj ne?«

»Niti srebrnika ne dobiš,« je ponovila starka nekoliko tiše, kot da ji umira glas v grlu.

»Zakaj bi ne dobila?«

»Ne dam te nikomur.«

»Ubežim.«

V Barbki je rasla trma, kri je gorela, srce je tolklo. Hotela si je dati duška in je ponovila:

»Ubežim!«

»Ne, ne,« je planila starka s postelje in zakrilila z rokami. »Ne ubežiš, privezala te bom. Nikomur te ne dam! Kdo bi te hotel? Izpraskam mu oči...«

Zgodil se je prizor, ki mu je bila zakajena izba redkokdaj priča. Mati je govorila pretrgane besede, od hipa do hipa bolj nerazumljive. Jezik se ji je zapletel, opotekla se je do hčere in se ji vrgla okrog vratu.

»Barbka, Barbka, ostani pri meni! Ne dam te! Kupim ti, česar poželiš...«

To je bil izliv resnične ljubezni, med drhtenjem telesa in med solzami. Barbka je bila prepadena. Vedela je sicer, da bo obljuba še isti večer preklicana. Zavedala se je, da ne bo mogla za vedno ostati pri materi. Materina nežnost, ki jo je pokazala, ji je tako

dobro dela, da je za hip pozabila na vse ... Gladila je materino roko in lase. Na trepalnicah so ji visele solze.

»Mati, mati ...«

»Bodi mi hčerka! Ne hodi od mene! Pozabi ga, ki te je zmotil; udari ga! Povej, kdo je, da obračunam z njim ...«

»Ko ga imam pa tako rada, da me v prsih boli,« je jeknila hči iz resnične bolečine. Morala je izbirati med materjo, ki ji je bila v tistem hipu ljuba, in med njim, ki je ni maral.

»Rada?« je vzkipela mati. »To ni beseda zate! Kdo je? Jurij?«

Hči je odkimala. Mati je vedela za Jurija, znala je tudi, da mu Barbka izbeguje.

»Kdo tedaj?«

Barbka je molčala, mati je posušila solze. Z obema rokama je potresla hčer.

»Imenuj ga!«

Hči ni mogla zatajiti, ni hotela zatajiti. »Andrejc iz Loga,« je izrekla naglo. Nato je krčevito zaplakala. z nogami je bila ob tla.

Mati je bila za hip prepadena. Podoba tega mladeniča je bila v njeni predstavi tako blesteča, da v prvem trenutku ni našla ugovora proti njemu. Čez nekaj časa je zajecljala:

»Verjemi, radi denarja bi te vzel.« Pošepnila je z novo zlobo: »Niti srebrnika ne dobi.«

»Saj on me noče,« je hči zbežala k ognjišču.

Ančula je gledala za njo. Mislila je nekaj časa, nato je razumela. Nasmeh zadovoljstva ji je razširil obraz. Tega hčeri ni pokazala. Približala se ji je in jo je božala; ne s tako odkritostjo ko prej, ko so ji še tekle solze.

»Ubožica, Barbka! Pozabi ga! Ni te vreden! Nihče te ni vreden ... Pozabi ga!«

»Ne, ne, ne!« je Barbka tolkla z nogami ob tla, ihte se ji je stresalo telo.

»Pozabiš ga. Proč greva. Na božjo pot. V laške dežele se popeljeva. V Padovo, na grob svetega Antona ...«

Materino božanje in tople, tolažilne besede, ki jih je bila v svojem življenju redkokdaj deležna, so Barbko pomirile. Vedno si je želela kam proč, v tuje kraje, v

velika mesta. Nikoli tako kot ta hip. Ne, da za vedno pozabi, kot je mati želela, ampak da pozabi tisti hip, da ozdravi, da razmisli in se oboroži za boj. V duši je prisegla, da mora zmagati. Znova je bila potrjena vera v njej. Nasmehnila se je skozi solze.

»Pojdiva, pojdiva! Jutri.«

Ančula se je zavzela, ko je hči brez ugovora pristala na to. Besede ni hotela snesti, da ozdravi hčerino ljubezen.

»Pol pota bova hodili. Pot je dolga...«

»Hodiva vso pot, samo pojdiva, pojdiva!«

Bala se je, da se bo mati naslednjega dne že premislila. Ni se premislila...

3.

Laški trgovci, ki so bili pospravili svoje blago v Logu, so poklicali Jerneja: »Pomagaj nam speljati na vrh klanca!« Jernej je vzel bič, pokazal na Lizo in dejal ženi: »Glej, da ti ta ne ubeži od tegobe.«

»Saj nisem zinila,« je zastokala hči.

»Vedeš se ko ujet zajec,« je dejal mož in odšel Lahom pripregat.

Mati je pogledala z dolgim pogledom hčer, beseda ji je otrpnila na jeziku. Morda sta se razumeli.

Kdo bi razumel dekle, ki jo muči tiha boleost! Fant zavriska, zapoje in mu je laže pri srcu. Če ga muči hrepenenje, hodi vso noč, da se oglasi v dekletovi bližini. Dekle ne more zavriskati, ne sme zapeti, ne iti po poti za svojim hrepenenjem. Še tiha ne sme biti, zajokati ne sme. »Čemu se ne smeješ?« jo vprašujejo. Ona pa tišči ogenj v prsih. Duša joče, plameni vsega hudega in težkega jo požigajo v notranjosti.

Liza je občutila vse to, odkar se je ločila od Andrejca. Pa kakšna ločitev je bila to! Neznansko grenka in boleča — še ozreti se ni upala. Ozrla se je, ko je bila že daleč na cesti. Takrat je bila cerkev v Logu komaj še vidna. »Kaj se oziraš?« jo je ujedel oče. Ona se je od bridkosti spoteknila.

Zdaj zdaj je slišala korake, mislila je, da se bo oglasil on in govoril z očetom. Bila je le razburjena domišljija.

V Logu je v prvem hipu Lizo pogled na Barbko neznansko zbolel. Že v trenutku, ko jo je oče držal za roko, je pomislila, da je Andrejc nedolžen. Mislila je, da pride Andrejc za njo. Ves večer je čakala, vso noč ni spala. Zdajci, ko ga vso noč ni bilo in tudi naslednjega dne in večera ne, je sumila do norosti. Ali se očeta boji? Pa bi vsaj prišel in zavriskal. Po glasu bi spoznala, ali njegovo srce še zanjo gori.

Preteklo je nekaj dni, njena misel je neprestano obletavala Andrejca.

V Vipavi so imeli domači opravke, Liza se je ponudila, da gre z jerbasom tja. Oče je bral v njenih očeh: »Videla bi ga rada.«

Zdajci je oče odpeketal s konjem in odžvižgal z bičem. Hči je dolgo gledala za njim. Slednjič je dejala materi: »V Vipavo pojdem.«

Mati je brala hčerino boleost in jo globoko razumela. Kaj jo žene v Vipavo, si v prvem hipu misliti ni mogla. Ko je bila Liza z jerbasom že daleč na poti, se je zablisknilo v njeni glavi. Poklicala je:

»Liza, Liza!«

Liza je izginila med drevjem.

Dan je bil jasen, solnce je jarko sijalo. Vsa Vipava se je kopala v svetlobi. Liza je uzrla Jurija. Z ostalimi biriči je šel med hišami, nosil sulico čez ramo in pehal zvezanega moža pred seboj. Jetnik je imel roke nabrekle, vse modre, a oči krvave, pot mu je lil po čelu in tekel v redko, rjavkasto brado. Ostali biriči so bili mirni, le Jurij je ubožca suval neprestano in se znašal nad njim.

»Pustite me!« je prosil ta z grenko potezo na ustnih, ki je bila strašnemu nasmehu podobna. »Saj vam ničesar nisem storil. Sodniki naj me sodijo.«

»Zver!« je vzkliknila Liza in se stisnila ob vogal, ko so šli biriči mimo nje.

Jurij besede ni preslišal, dvignil je oči. Uzrl je Lizo in se nečesa spomnil. Sunil je zvezanca tako divje, da je ta skoraj padal po tleh.

Lizo so oblile solze.

»Kaj je temu človeku, da je tak?«

Eden izmed Vipavcev je dejal pritišano: »Kača ga je rodila, gadu služi. Če hočeš vedeti, kriška ljubica mu je ušla, zato se znaša nad revežem.«

Dekletu je zadrhtelo srce.

»Kam mu je ušla?«

»V laške kraje, na božjo pot. In govore še druge stvari, ki niso zate, ker si še mlada...«

Liza se je zasmejala. Vipavec jo je pozorno pogledal, nato je molče zavil med hiše.

Deklica je dobila peroti. Brzela je proti Logu z jerbasonom na glavi. Njene solnčne misli so prehajale v polglasno šepetanje, nato v pesem. Ko je zaslišala svoj glas, se je preplašila. Takrat pa je bila že v bližini cerkve. Trava je bila od sejmarjev in od romarjev steptana, odpadki so ležali na tleh.

Pomislila je, po kaj je prišla. Ozrla se je na desno. Komaj je bila vidna streha doma v gaju zelenih dreves. Srce ji je pričelo burno tolči. Spoznala je, da je nameravala nekaj, česar ne sme storiti. Hotela se je obrniti in zbežati, ko se je ozrla še enkrat po cerkvi. Vabila jo je v svoje naročje. Vrata so bila odprta. Vstopila je, da položi pred Boga tisto željo, ki jo je hotela razodeti človeku, a je ne sme. V cerkvi je vladal globok mrak. Pred oltarjem je klečala ženska, zavita v črno ruto. Liza jo je spoznala. Bila je Andrejčeva mati. Dan za dnem je molila za svojega moža, ki je umrl nasilne smrti, ali zaman čaka svobode v eni izmed grajskih ječ. Ne prosi zase, za svojega moža...

Liza je zaječala. Upognila je glavo in se trkala na prsi. »Marija, rajska Devica! Prizanesi mi, Bog; le nase sem mislila. Mislila sem, da je moja bolečina edina na vsem svetu. Naj se zgodi tvoja volja... Rada ga imam, a tvoja volja naj se zgodi...«

Žena pred oltarjem se je dvignila. Počasi, ne da bi se ozrla, je šla po cerkvi. Pokrižala se je tudi Liza.

Stopila je na cerkveni prag in se globoko zavzela. Andrejc je stal pred svojo materjo, z nasmehom in prijazno je govoril z njo. Prišel je bil, da jo spremi domov. Ta nežna skrb bi bila Lizo ob vsaki drugi priliki globoko prevzela, zdaj ni imela časa opaziti tega. Okamenela je, ustnice so ji zatrepetale. Tudi Andrejc je obstal, bolj nego ona. Zdelo se je, da se je skozi velike, začudene oči, ne skozi usta, izvil klic:

»Lizika!«

Ta se je zavedela nerodnosti in sramote, ki jo je naredila. Popadla je jerbas in ne da bi kaj rekla, je vsa v ognju zbežala.

»Lizika, Liza!«

Nič. Ni se ozrla. Zdelo se je, da sliši še dolgo klice za seboj, odmevajoče stopinje; ona je beg še podvojila in se pokesala globoko v duši, da je bila naredila to pot.

Upehana, izmučena se je vrnila domov prav v trenutku, ko je prišel tudi oče s konjema pred hišo. Z ostrim pogledom je premeril hčer in vprašal:

»Kje si bila?«

»V Vipavi.«

»Radi njega si šla,« se je udaril oče z bičem po stegnu.

»Saj sem ... vso pot ... bežala pred njim,« je zaječala, ker drugega izgovora ni znala najti ne se lagati.

Jernejc je dvignil bič, da bi jo udaril, a ga je spustil.

4.

Jernej je imel tršo besedo nego srce. Nepoštenja ni trpel ne norčevanja. Zapeklo ga je, ko je med Andrejca in Lizo stopila tuja ženska, zakaj mladeniča je cenil. Zdajci ga je vznemirjalo, da je morebiti Andrejčeva preteklost na katerikoli način omadeževana z Barbko. Ni si mogel misliti, da bi drugače imela ta ženska tako moč do njega.

Hči se mu je smilila. Imel jo je rad, ni maral delati proti njenemu srcu. Težko mu je bilo, da bi ravnal drugače, kot mu je pravil razum. Radi tega je Lizo trdó prijel radi poti v Vipavo, tudi mati je slišala nekatero. Lizo je hotel zapreti v klet med pajke in stonoge, a je ona planila na kolena in ga s povzdignjenimi rokami prosila, naj ji prizanese.

V tistem hipu so se odprla vrata, vstopil je Andrejca. Liza se je skrila v kot, oče je obrnil obraz v stran.

Andrejca je pozdravil, odgovorila mu je plašno mati, sestri mu nihče ni ukazal. Z dekletom sta se spogledala in se razumela. Še sta drug za drugega gorela. To je Andrejca priklenilo, da se ni na mestu obrnil in odšel. Primerne besede dolgo ni našel. Ostre

ni hotel reči, dobre ni mogel. Zinil je, ko je videl mater na kolenih:

»Da bi kdo človeka molil, še nisem videl.«

Jernej ga je pogledal in zabobnal s prsti po mizi.

»Tako ti povem, da je bolje moliti nego kleti. Mene pa molil nihče ni, prositi pa me sme, če ve, da je kriva. Da bi vzela Turka, ki je že vezan z eno žensko, ne bom nikoli dovolil.«

Andrejc je bil ves v ognju, a se je premagal. Liza ga je prosila z objokanimi očmi.

»Če bi bili tudi birič, Jernej, nič bi ne pomagalo, udaril bi Vas za tako besedo. Rečem: če bi bilo tako, kot pravite Vi, bi se ne bil upal stopiti v hišo, še manj Vas pogledati v oči in le pomisliti na Lizo.«

Mladenič in mož sta se gledala. Andrejc ni umeknil jasnega pogleda, v Jerneju se je prebujala nova vera v mladeniča in rasla čimdalje bolj.

»Pa kako se je tisto zgodilo? Jaz ne razumem.«

»Tako — ker so na svetu pametni in nespametni ljudje, a delajo nespametni po svoji vroči glavi. Ne Vi ne jaz ne odgovarjava zanje.«

»To je res,« je pritrdil Jernej, ki se je globoko pomiril.

Tako se je zgodilo, da je ostal Andrejc pri Jernejevih dolgo v noč in se je sklenil dogovor, da se izvrši poroka čimprej. Vozel nezaupanja se je ob vinu razrešil. Jernej se je nekoliko sramoval svojega ravnanja, a sta ga mladeničeva beseda in smeh prepričala, da je že na vse pozabil. Liza sama sebi ni verjela. Čustva je zadrževala, spati pa po Andrejčevem odhodu ni mogla do dne ...

Ženitovanje je bilo po vipavski navadi šumno. Dude so piskale, svatje so vriskali, pesmi so donele.

Liza ni vedela, kaj se godi z njo. Vse se je vršilo kakor v sanjah. Na Andrejčevem obrazu je videla nasmeh, obenem tiho zaskrbljenost. Zaskalelo jo je, če morda ni srečen.

»Kaj ti je, Andrejc?«

»Saj mi nič ni,« je dejal, a je lagal. Bil je srečen. Mučila ga je trpka bojazen, kaj bo, ko se Barbka vrne. Imel je čisto vest, tresel se je le za Lizo: kaj, če jima ta ženska zagreni prve dni sreče ...

Barbka se s svojo materjo dolgo ni vrnila. Ostali sta bili v Padovi, kjer je bila Ančula preživela večino svojega življenja. Mladostni spomini so jo zdajci znova priklenili na to mesto. Dobila je staro znanko, pri kateri je presedevala po cele ure. Pazila je, da Barbka na kakšen način ne odgrne njene preteklosti. Hči je izvedela kljub temu, da je njena mati živela sprva lahkomišelnno življenje. Pozneje je iz lakomnosti vzela bogatega razuzdanca, ki je kmalu umrl, ona pa je z otrokom v naročju zapustila mesto. Ta otrok je bila ona, hči razuzdanca. Barbka je povedala vse, kar je vedela o njej. Dejala je, da pobegne odtod. Strašno sta se sprli, slednjič sta se objeli, razjokali in se odpravili na pot...

Dva dni po vrnitvi je Barbka srečala Jurija in ga ni pogledala. Ta je zaklical za njo:

»Ne hodi v Log, da ti nevesta ne izpraska oči!«

Barbka se je ustavila, gledala je divje:

»Čigava nevesta?«

»Andrejčeva, čigava neki? Liza iz Podrage.«

»Lažeš!«

Jurij se je smejal. Zmagoslavje je bilo v tem krohotu.

Barbka je pomislila, da je morebiti resnica. Planila je v Jurija, ki se ji je umeknil. Ni vedela več, kaj dela. Bežala je proti Logu, proti domu v gaju zelenih dreves. Nenadoma se je ustavila. Bilo bi blazno, če bi stopila v tisto hišo. Obrnila se je. Bežala je nazaj proti Svetemu Križu, našla na cesti konja in voz in ju najela za srebrnik. Voznik se je bal oči te ženske in plaho vprašal:

»Kam?«

»Kmalu se vrnem...«

Skočila je na voz, udarila je z bičem. Konj je odskočil in oddirjal po cesti. Kmalu ni bilo videti drugega nego oblak prahu. Barbka je divjala ko vihra. Hotela je izbruhati vse, kar je kipelo v njej. Če bi bila tedaj poveljnik turške vojske, bi bila pomandrala pol zemlje. Stala je na vozu in stiskala vajeti v rokah. bič pa je žvižgal. Voz je odskakoval, konj je prhal... Kjerkoli so stali ljudje na cesti, so se plašni razbegnili na vse strani.

Pri Črničah se ji je porodila nova misel. Nenadoma je konja in voz obrnila, dirjala je znova proti Vipavi. Konj se je upehal, se ustavljal, opotekal. Ženska ga je z udarci biča in z besedami podila dalje. Pri cesti je zagledala voznika, ki ji je bil dal konja. Ko je ta zagledal žival, je zakrilil z rokami in vpil: »Ugonobila mi boš rjavca!« Barbka je zdrdrala mimo njega, slišen je bil rezek smeh ko rezget konja.

Ajdovci in Vipavci so še dolgo za tem pripovedovali o blazni ženski, ki je drevela z razpenjenim in znojnim konjem ko vihar po cesti. Voz je venomer odskakoval. Konj se je hotel vzpeti, planiti v stran . . . Barbka ni več stala na vozu, pol je sedela, pol klečala, upirala se je z vso močjo, zdaj udarila konja z bičem, zdaj uravnala z vajeti beg konja z vihrajočo grivo in naježenim repom. Voz je planil ob cesto, veje so udarile Barbko v obraz. Z nečloveškim naporom se je vselej rešila, da ni ostala v jarku, da se s konjem vred ni ubila ob skalah in ob drevju. Bila je vsa krvava in zaripla, lasje so ji vihrali.

Taka je pridivjala v Vipavo. Nekateri ljudje so mislili, da se ji je splašil konj. Postavili so se na sredo ceste, da bi ga ustavili. Njen bič je razgnal vse, podila je konja dalje. Ničesar ni videla razen ceste med hišami, ničesar ni čutila razen svoje valujoče krvi in občutka, da mora storiti nekaj strašnega, nemogočega, da se pomiri.

Nenadoma konj ni mogel več teči. Ne zmené se za udarce biča je obstal, obrnil glavo in pogledal s krvavimi očmi. Barbka je videla hiše, ljudi, slišala je klice, sulice biričev so plesale pred njo. Udarila je konja znova in ga hotela pognati v beg. Njene poti še ni bilo konec. Konj je hotel ubogati, potegniti, a se je vzpel kvišku, kot da hoče zleteti v zrak, rignil s čudnim glasom in padel na tla . . .

»Poginil je!«

»Primate žensko, saj je znorela.«

Barbka je skočila z bičem v rokah z voza. Planila je med ljudi in tepla, da so se otroci razbežali, a možje umeknili. Tedaj je zagledala znan obraz pred seboj. Bil je Jurij z biriči. Zgrabil je za njen bič. Divje ga je pogledala, nato ga je udarila. Pričel se je boj ženske

z biričem, ki je bil strašen. Ljudem ob tem prizoru ni bilo do smeha, verjeli so, da je ženska zblaznela. Jurij jo je premagal, ona ga je še na tleh praskala in grizla, da je kri kapljala nanjo.

»Boš mirovala!« je hropel Jurij in jo tiščal na prsi in za roke. »Boš mirovala!«

»Ne, ne, ne!« je v divjem uporu bruhalo iz nje.

»Ne? Čakaj...« je privil prste. »Boš mirovala?«

Toliko časa, da je v obraz pomodnila bolj radi sramotne zavesti, da je premagana, kot iz bolečine.

»Da, da!« je hropela.

»Ali se boš vrnila domov in živela kot žive druge ženske?«

»Da. Pusti me!«

»Ne pustim te še! Ali postaneš moja žena?«

Barbka je pomislila v svoji stiski. Premagana je bila od človeka, ki ga ni marala. Sto drugih misli je še planilo skozi njene možgane, misli maščevanja in utehe svoje neugnane krvi.

»Da, da. Pusti me!«

Tako je snubil birič Jurij. Barbka je besedo držala...

5.

Ančula je hčer preklela, nato jo je objela in blagosloвила. Prisegla je, da ji ne da niti srebrnika, a ji je slednjič nasula novcev v predpasnik. Jurij je vedel, da ga Barbka ni vzela toliko iz ljubezni, kolikor iz drugih vzrokov, ki jih je počasi razkrivala pred njim. Mržnja do Andrejca je sijala iz vseh njenih besed. Jurij je vedel, da izvira tak govor le iz ranjene ljubezni. Razhudil se je po svoji biriški navadi, Barbka je šla in je dva dni ni bilo nazaj.

Ko se je vrnila, bi jo bil tepel, roka se ni dvignila. Po svoji nravi ni bil dober, ampak sirov in škodoželjen, rajši je ukazoval nego ubogal. Le pred to žensko je bil ovčka. Sledil ji je v vsem, jo ubogal in ji odpuščal.

Andrejca in Liza sta živela srečno. Delo od jutra do večera. Rojstvo prvega otroka je posvetilo ko solnce v jutranjo zarjo njune sreče. Liza je bila najsrečnejša. Andrejcu se je zdelo, da ima zdajci ona rajši otroka kot njega, bilo mu je skoraj težko. Pomislil je do dna,

bilo ga je sram pred seboj. Saj je jasno, da bo imela mati rada oba, a rajši otroka, ki je od njene krvi in si še spomagati ne more.

Kadar je Andrejc pomislil, da se je Barbke bal, se je nasmehnil pri sebi. Le srečati se je ni upal, dasi je bila ta že poročena. Nekoč jo je videl pred cerkvijo v Logu. Zasmejala se je, Andrejca je spreletelo po životu.

Povedal je ženi, ki mu je bila naznanila prihod drugega deteta. Njen materinski obraz se je zamislil.

»Verjemi, ta ženska ti lahko kaj hudega stori.«

Liza je rodila drugega otroka. Oba sta bila dečka. Prvemu je bilo ime Tonček, a drugemu Drejče.

Sovraštvo, ki je vladalo med Andrejcem in grajskimi, je ostalo, še poglobilo se je. Oskrbnik Pagano de Piperna je od dne do dne bolj izlival svoj žolč nad potomci starega Matije. Jurij se je med vsemi biriči nagonsko ogibal hiše v gaju, ostali suličarji in galjoti so pogosto trkali na vrata, klicali na krivično tlako, se grdo vedli in še grše govorili.

»Spozabil se bom,« je nekoč Andrejc ves trepetal, belo gledal in iskal, kaj bi prijel v roko.

Sestri sta ga zgrabili, Liza mu je padla okrog vratu: »Oh, nikari! Otroka imaš!« Andrejc se je pomiril, mati je v onemoglem srdu klela biriče, ki so se umeknili pred starko. Dejali pa so: »Jutri na tlako! Grad nima drvá.« Andrejc je odvrnil: »Otava je zrela za košnjo, vreme se bo spremenilo; za drva je še čas, negodniki.«

»Negodnike boš plačal,« je dejal eden izmed biričev.

»Tebi ne!« je vpil Andrejc za njim; žena mu je tiščala usta.

Tiste noči je imela Liza težke sanje. Z Andrejcem je hodila skozi tujo, pusto pokrajino, on je bežal pred njo, da ga je težko dohajala. Prišla sta do prepada. Preden ga je mogla ona zgrabiti, je Andrejc poskočil, a ni dosegel nasprotnega brega. Padel je v globino, iz katere je zijala tema. Liza je vzkliknila in se prebudila.

Zjutraj mu je dejala: »Ali ne pojdeš v roboto?«

»Kosit grem,« je dejal in klepal koso, da je odmevalo med drevesi. Bilo je jasno jesensko jutro. Solnce se je razlivalo ko zlato po orumenelem listju. Od Šturij je bila slišna pastirska pesem.

»Tako težko srce imam,« je vzdihnila žena.

Te besede so tudi Andrejcu obtežile dušo. Molčal je. Burno čustvo je prihajalo v udarce kladiiva, ki je čimdalje ostreje tolklo na zveneče jeklo.

Preden je zazvonilo v Logu poldne, je zagledal z vrta pred hišo biriče. Bilo jih je šest, vsi so imeli sulice. Jurija ni bilo med njimi. Slišal je, kako vprašujejo po njem. Žena je odgovarjala in pokazala z roko na vrt. Vsi hkrati so se ozrli med drevje. Ali naj beži? Kam naj beži, ko jim ubežati ni mogoče!

Obesil je koso na drevo, obrisal roke v hlače in šel z naglimi koraki proti hiši prav v hipu, ko so bili biriči namenjeni do njega. Ko so videli, da prihaja, so se ustavili.

Stal je pred njimi ko sodnik ne kot obtoženec. Vse je kipelo v njem.

»Kaj mi hočete?«

»Sam veš. Na tlako bi bil moral priti.«

»Vselej sem prišel, kadar ste zahtevali po pravici. Tlako sem za letos že opravil, sedem dni več, nego je določeno.«

»Ti sam veš,« je odgovoril eden izmed njih, Marko, ki je bil brkat človek in je biriče vodil, »da je zapisana in do dneva določena le tlaka, ki se grajskega polja in vinogradov tiče. Pisano je še: kadar grad potrebuje...«

»To pravico ste si vzeli sami,« je kipel Andrejc. Kri svobodnjaka je plala v njem, stežka je prenašal krivico. Liza se je zbala zanj, vila je roke in vpila:

»Andrejc, pomiri se! Pojdi na tlako!«

»Ne grem,« je odvil ženine roke s svojega vratu.

»Pojdeš,« je dejal brkati birič. »Prej pa ti moramo naštetih dvajset palic.«

Andrejc je onemel. Slišal je o tepežu podložnikov, tudi je že slišal vpitje nesrečnikov, ki je odmevalo iz Vipave. Da bo on to doživel, se mu še sanjalo ni. Del je roke križem in dvignil glavo.

»Dvajset palic?«

»Dvajset palic po golem telesu. Tak je ukaz.«

»Kdo je to ukazal?«

»Pagano de Piperna. Dobro ga poznaš.«

»Poznam,« so Andrejčeve ustnice bledele. »Le doteknite se me!«

Njegove besede, zadržanje in pogled so bili taki, da se nobeden izmed biričev ni genil. Spogledali so se.

»Vrzi obleko s sebe, sicer te slečemo mi! Dvajset palic, naglo; nato pojdeš z nami!«

Biriči so besedičili, približal se nihče ni.

»Doteknite se me!« je siknil Andrejc skozi zobe in se stežka zadrževal, da ni planil nanje. »Liza, pojdi proč!« je zaklical ženi, ki se mu je jokaje bližala in ga prosila.

Eden izmed biričev je pristopil, dva sta pripravljala palice in ogledovala dolgo kamenito klop pred hišo. Andrejc ni trenil z očesom. Ko mu je Marko odpasal pas in ga je drugi hotel zgrabiti za roke, se je izvršilo nekaj strašnega v njem. Njega, sina svobodnjaka, ki se mu je nekoč birič odkrival na cesti, so hoteli sleči pred ženo, pred otrokoma, pred očmi matere in sestrá, in ga tepsti. Slišal je krik žene in jok otroka. Nič več ni vedel, kaj se godi v njem in okrog njega. Občutil je, da se ga roke dotikajo na nesramen način... Udaril je z rokami, da sta biriča padla po tleh. Nato je videl, kako so ostali biriči divje navalili nanj. Okrenil se je, uzrl tnalno in sekirino toporišče... Hip, nagel ko blisk, že je držal sekiro v rokah in jo je zavihnel...

Krvava sekira mu je padla iz rok. Vodja biričev je ležal s preklano glavo pred njim. Biriči so se bili razbegnili v bojazni, da vseh ne pobije. Zdajci, ko je Andrejc zaslišal obupen jok svoje žene, strahotni krik materin, preplašene klice sestrá, se je zavedel...

»Andrejc, kaj si storil!«

Prepad je zijal pred njim. Vedel je, da ne bo odpuščenja ne zanj ne za njegovo družino. Vse grozne posledice hkrati je videl pred seboj. Ko divje pošasti so plesale pred njegovimi očmi... Zatemnile so vse. V tem mraku strahotnih predstav bi se bil zgrudil. Prijel se je za glavo in sedel na tnalno. Zdajci bi se bil vdal. se dal pobiti, pretepsti, vleči na tlako, vreči v ječo.

Liza je bila kljub grozi in žalosti budna ko zver. Sprva je pokleknila predenj in položila svojo glavo na njegova kolena, a z enim očesom ni pozabila gledati, kaj delajo biriči. Nenadoma je opazila, da se bližajo znova. Zgrabila je moža in ga stresla.

»Vzeli te bodo; o, vzeli te bodo!«

Andrejc se je zavedel. Dvignil se je, ni vedel, kaj naj stori. Žena je mislila zanj.

»Beži, Andrejc! Beži, da te ne dobijo! Mi bomo že živeli. Ko bo drugače, se vrneš... Beži, Andrejc!«

Andrejc je videl sulice med drevjem. Pred njim je ležal ubiti birič, mlaka krvi je tekla od njega in se mešala s prahom. Bilo mu je jasno. Bežati mora, pustiti dom, mater, ženo, otroka... Bog ve, če se bodo še kdaj videli...

Ni bilo časa misliti. Slišal je vpitje žene: »Beži za hišo, nato v hrib! Ne smejo te dobiti, ne prideš več iz ječe... Vzemi jopič.« Videl je, kako mu ponujajo jopič, klobuk... Popadel je vse, kar so mu dajali; gorjačo in sekuro, malho in putrih za vodo...

»Beži, so že tu! Andrejc; o, Andrejc!«

Andrejc se je ozrl še enkrat, nato je planil za hišo. V tistem trenutku so se bili približali biriči in obstopili mrliča. Liza se je postavila prednje, kakor da s svojim telesom varuje beg moža.

6.

Mesec dni za tem, ko je zbežal Andrejc in so mrtvega biriča odnesli, je stopil v hišo tuj potnik, beraču podoben. Poprosil je kruha in mleka, se ozrl po izbi in po obrazih, nato je povedal, da prinaša od Andrejca pozdrav.

»Kje je?« je vzdrhtela Liza.

»Rešen je,« je dejal tujec, ki nič natančnejšega ni hotel povedati. »Dejal je, da vas obišče, kadar bo mogel.«

»Oh, naj ne hodi, kakor bi ga rada videla,« je vzkliknila Liza. »Biriči ga iščejo. Trideset tolarjev ponujajo za njegovo glavo. Kolikrat so me že klicali na grad!«

Dva dni za tujcem so prišli biriči. Pozvali so spet Lizo na grad in jo mučili z vprašanji, kje je Andrejc. Liza je odgovarjala na vsako vprašanje, da je pobegnil in da zanj ne ve. Nato so ji prebrali in povedali, da jim je oblast radi umora biriča zaplenila hišo.

»Moj Bog, ali je to pravica!« je vzkliknila Liza. Nato je nemo strmela predse in ni več zinila besede.

Morali so jo peljati iz sobe, po hodnikih in ji pokazati pot iz gradu.

Šele na poti domov se je zavedela. Udarec je bil bridek. Niso imeli več doma, lakota in pomanjkanje sta grozila. Dvakrat hudo je bilo, da je bila koj po Andrejčevem begu zadela Lizinega očeta nesreča, ki ga je potrla. Poginila sta oba konja, ki sta mu služila kruh. Prodal je hišo z vrtom in kupil kočo v bližini Šturij, tam, kjer naredi cesta oster ovinek. Komaj se je bil preselil z ženo v novi dom, je ta zbolela in umrla. Ostal je sam s srebrniki, ki so mu ostali od izkupička, s kravico, ki jo je za silo preredit.

Liza se ni upala domov. Spomnila se je na očeta in šla k njemu v težki uri. Ko se je izplakala na njegovih prsih in mu potožila, je gladil njene lase, brisal njene solze in dejal skoraj tiho: »Liza, pridi k meni! Pridite k meni vsi! Bomo že živel, če je volja pravičnega Boga.«

Te besede so dale Lizi nove moči. Letela je domov in povedala grozno novico skoro z nasmehom v obrazu. Bila je vesela, da je bil Andrejc rešen. Vse drugo je rada prevzela na svoja ramena.

Liza je bila mati, predvsem mati. Bolj nego žena in gospodinja je bila mati. Če bi ji bil kdo vzel materinstvo, bi ji nič ne bilo ostalo.

Andrejca je ljubila s tiho ljubeznijo. Nikoli bi se ne bila glasno poganjala zanj. Če bi ga bila ženska, ki je bila stopila v njuno ljubezen, prevzela, bi bila trpela, očitala nikoli. Bila je vajena sprejemati vdano vse, kar je prišlo. Šla bi bila z njim, če bi jo bil peljal v najhujšo bedo. Njena tiha ljubezen je izžarevala ob njem ko luč, ki nikoli ne ugasne.

V hipu, ko je prvega otroka privila nase, je spoznala, da je cilj njenega življenja dosežen. Imeti otroka, izžarevati vanj vso svojo ljubezen in vso svojo skrb... Ta občutek je rasel v njej vedno silneje. Ko je zaujčkala drugo dete, je materinsko čustvo v njej zraslo nad vse drugo.

Ljubila je moža, tega si tajiti ni mogla in ni smela. Toda, če bi ji bil kdo dal na izbiro otroka ali moža, bi bila zgrabila otroka in bežala z njima.

V strašni noči, ko je Andrejc begal po gorah, skozi gozdove, da ga ne najdejo zasledovalci, je bila Liza privila otroka na prsi in vso noč ni spala. Dotikljaj otrok ji je dajal moči in poguma. Ko ji je potrdil oče, da njeni otroci najdejo strehe pri njem, se za drugo zmenila ni. Skoraj je pela. Če bi bil kdo pogledal globoko v njene oči, bi bil mislil, da je zblaznela.

Otroka sta bila zdajci njeno edino bogastvo. Morala ju je ohraniti pri življenju. Bila je ko zver, ki čuva in hrani svoje mladiče. Le preko njenega mrtvega trupla bi bili prišli do njih.

Preselila se je z njima iz doma v gaju zelenih dreves v bedo in revščino. Krivila je hrbet na njivah in v roboti, da sta le imela otroka jesti.

Bila je še mlada, vendar se je njeno telo upognilo. Njeni udje so bili suhi, obraz postaran. Obseval jo je svetniški izraz, iz oči ji je sijalo morje ljubezni in žalosti. Smejala se ni nikoli razen svojima otrokoma, da jima je čarala veselje na obraz, kadar jima ni imela dati kaj jesti.

Dom v gaju zelenih dreves je dobil novega gospodarja. Grajski so prodali posestvo. Izkupiček je shranil plemič; svoj delež sta dobila tudi cesar in sin ubitega. Dom je kupil Jurij, ki je bil izstopil iz biriške službe. Saj so pravili, da so slišali v hipu, ko je bil ubil Andrejc biriča, rezgetajoči Barbkin smeh. Ančula je dala denar, prodala hišo v Svetem Križu in se preselila v Log. Tonca in Cilka sta se stisnili z blodno materjo vred v Jernejevo bajto k Lizi.

Barbka se ni umirila. Zmagoslaven občutek, ki jo je objel tedaj, ko je stopila v hišo, v katero je želela priti, je kmalu ugasnil. Videla je v duhu človeka, ki bega po tujini, če ni že umrl, in ni od njega nobenega glasu. Spoznala je, da tisto, kar se ji je izpolnilo, ni bilo njena želja. Oglašala se je vest in z njo bolečina srca, ki ji ni vedela zdravila. Svojega moža ni ljubila, v tem trenutku se je začela porajati v njej celo mržnja do njega.

Ljubila je konja. Kljub ugovorom moža in svarilom matere je dirkala včasih po cele dneve po Vipavski dolini. Če se je oprijela dela, je delala ko blazna, da je dekletke niso dohitevale.

Koče pri ovinku pri Šturijah se je ogibala. Kadarkoli je privozila do nje, je pognala konja v divji dir. Ni se ozrla.

Liza nikoli ni pogledala v gaj, v katerem je preživela prve dni svoje sreče. Sovraštva ni poznala, hiše in njenih prebivalcev se je ogibala kot zla. Kadar je videla črnolaso žensko, ki je kot čarovnica podila konja po cesti, se je vselej zgreznila vase. Nekaj strahotnega, gorjé oznanjujočega je velo od te ženske.

Jurij je občutil, da ga žena mrzi. Včasih ga je bolelo in jezilo, da bi bil zavpil in jo udaril. Tolažilo ga je le, ker je vedel, da človeka, za katerim blodi njena duša, ni v deželi in ga nikoli več ne bo. Če se prikaže, ga čaka ječa. Ljubil jo je še vedno, prenašal njene muhe, čakal, da pozabi... Bil pa je mrk, zaprt vase. Soseščina ga ni marala, ne on soseščine.

Radi samote in jeze je včasih očital Ančuli:

»Gizdavo kačo ste vzredili.«

Ančula nikoli ni pozabila, da je postala Barbka proti njeni volji njegova žena, in mu je še bridkejšega trpljenja priželela.

»Jaz sem ti jo branila. Ti si hotel njenega strupa.«

Jurij je vedel, da starka govori resnico, zato je molčal.

Počil je bič, konj je zarezgetal pred hišo. Vstopila je Barbka, se nasmehnila, sedla in mu iztegnila nogo.

»Odveži mi čevlje!«

Jurij se je sklonil in ji odvezal jermene na čevljih.

7.

Teško leto tisoč štiri sto sedem in sedemdeseto. Znamenje sulice, prestola in dveh sekiric. Sulica je bila biriška, ki se je v strah podložnikov prikazovala na cestah. Na prestolu pa je sedel rimsko-nemški cesar Friderik, plemenitega obraza in milih oči, velikega nosa in jeznih ustnic. Dvoje sekiric je pomenilo boj. Kmetje niso zaman trepetali ob tej razlagi študentov, ki so vsako leto potovali skozi deželo in si z vražami služili ležišča in kruha. Na drugem prestolu je sedel sultan Mohamed, poglavar Turkov, s fanatičnim obrazom

pesjana; košati brki so mu opletali lica, nos in brada sta mu silila skupaj.

Tega človeka je žežalo po krščanski krvi. Hrumel je iz globoke Turčije na zapad, vedno na zapad in jug. Lesene in slamnate hiše so postale turški kresovi, starci so zevali v ranah, cerkve so bile izropane, žene in otroci so romali v sužnost. Krščanski vladar Friderik ni branil svojih podložnikov pred Turki, tepel se je z ogrskim kraljem Matijo Korvinom. Beneška republika je po južnih deželah pobirala vinar turškega davka še od hlapcev in dekel, vojska pa se je skrivala za zidovi, kadarkoli je prišla nesreča.

Leto dveh sekiric. Stražni ognji na vrhuncih gorá, jezdecí po dolinah, obupni klici na pomoč. Ljudje niso mogli verjeti. Bežali so z živino in otroki, se skrivali po gozdovih in na višinah. Kri in ogenj sta popisala Kras in Vipavsko dolino z grozovitimi črkami.

Liza je bila zbežala s svojima dvema otrokoma visoko v gore in še ji je bilo preblizu Turkov. Več dni in noči je čuvala nad njima, ju grela na prséh, jima šla daleč po hrano, da ju je preživila in ohranila.

Ozirala se je na Furlansko ravnino... Od Gorice do Tilmenta je plamenelo ognjeno morje. Turški ognji so goreli visoko pod nebo. Ljudje so jokali od žalosti in groze; že ob pogledu na tolikšno bedo.

Čez nekaj dni so se Turki vračali po isti poti, po kateri so bili prišli. Ljudje so se polagoma upali v dolino. Niso bile vse kočé požgane, le kar je bilo ljudi ostalo po njih, so izginili.

Sosed je srečal soseda in se začudil: »Še si živ?«

Ta je odgovoril: »Bog mi je prizanesel; zahvaljen!«

»Če kaj hujšega ne pride.«

In je prišlo. Kmalu po odhodu Turkov se je prikazala črna kuga. Tej se ni bilo mogoče skriti v gozdovih, ni se ji bilo možno upreti z orožjem v rokah. Šla je od hiše do hiše, od vrat do vrat in izbirala ljudi po svoji volji. Ognila se je le nekateri hiši, redkemu človeku.

Ljudje so se vpraševali: kdo nam je prinesel to strahotno nadlogo, ki lupi meso raz naše kosti in žuga, da bo vse pomorila? Odgovarjali so si različno. Dejali so, da so videli veliko zvezdo, ki se je utrnila in padla

na zemljo; zasmrdelo je po peklu, zaplodila se je kuga, ki je od hudiča, sovražnika Boga in ljudi po božji podobi ustvarjenih. Ugovarjali so nekateri, da je vse od Boga, dobro in slabo, in da nas Bog s slabim skuša in pokori za grehe. Tretji so videli raztrgano beračico, ki je bila prišla v Log. Šla je mimo cerkve in se ni pokrižala, obraz je držala v stran. Krenila pa je v Jurijevo hišo, kjer ji Ančula ni hotela dati koščka kruha. Ta je dahnila vanjo, pustila za kazen bolezen in izginila.

To zgodbo so ljudje v svoji bedi in stiski do dna verjeli. V Vipavi je bilo več mrličev na en dan, v slednji hiši so ležali bolniki. Ljudje so pobesneli. Šli so iskat povzročitelja svoje bede, da bi se maščevali nad njim.

Prišli so pred Jurijevo hišo, bivši birič je stal na pragu. Še iz časov, ko je nosil sulico po Vipavi, so se ga tako bali, da se zdajci niso upali blizu. Le godrnjali so in se ozirali drug po drugem. Verjeli so: če izhaja to hudo iz ljudi, je prišlo iz te hiše.

»Kaj mi hočete?«

Po trenutku molka se je oglasil eden izmed njih; ta, ki je bil najbolj skrit med ostalimi.

»Hudo ste nam zasejali! Prekleti! Naše mrličje pojdite pokopavat! Poberite se, negodniki!«

Tako so vpili, približati se nihče ni upal.

Jurij je bil mračen, žalosten, oči so se mu bliskale. Še pomilovalnega nasmeha ni imel za te ljudi. Vsak izmed njih se je bal, da ga Jurij vidi v obraz.

»Kdo je tega kriv, če ne vi, ki v nesnagi živite!« jih je žalil.

»V tvojo hišo je prišla, ki se v Logu pred cerkvijo ni prekrižala, vi pa ji niste dali kruha.«

»Peko kruha specite, razdelite ga med uboge!«

»Ali pa uderemo mi v vaše žitnice in razdelimo žito.«

»Skopulja ima denarja na polovnjake, cerkev naj zaobljubi Mariji ali svetemu Roku!«

»Glejte, smeje se nam!«

»Udarite ga! Kamenje po njem!«

Priletelo je prvo kamenje. Ljudje, ki so bili od zadaj, so pritisnili na prednje; pomeknili so se dalje.

Prvi bi bili že lahko Jurija dosegli z roko. Ta se ni prestrašil. Umeknil se je, da so imeli prost dohod v hišo, z roko je pokazal na vrata.

»Le vstopite! Mrlič leži že od jutra na klopi, bodite mu pogrebci. Barbka blede na postelji, dajte ji zdravila, če veste zanje.«

Po zadnjih besedah se je nategnil njegov obraz v obupno žalost.

Ljudje so slišali in razumeli, niso si dali dvakrat dopovedovati. Obrnili so se in izginili v naglem begu med drevjem. Blazno so se bali smrti, ki je nevidna plesala po dolini.

Po cesti mimo Loga so videli hoditi človeka, oblečenega v puščavniško obleko, veliko palico je nosil v roki. Govoril je kot bi z visokim glasom pel cerkveno pesem.

»Ljudje božji, prišle so nesreče nad vas. Kuga je nesreča vseh nesreč, vrhunec bede in vsega hudega. Zažigajte brinje, ogiblajte se mrličev, izberite pogrebce, ne pokopavajte mrličev vsak sam, ne shajajte se! Vonjajte govno, tudi kozlov smrad pomaga in prah stolčenih šmarnih žab... Najbolj pomaga molitev. Ali ste se že spomnili na Boga?«

Pel je po cesti proti Šturijam kot da zanj ni kuge in mu beda povzroča notranje veselje.

Ljudje so ga gledali in so ga vprašali:

»Ali ni to sveti Rok?«

Prede so si odgovorili, so bežali proti cerkvi v Logu. Vrata so bila zaklenjena. Eni so razbijali nanje, drugi so leteli po cerkovnika. Ta jim je odprl vrata, planili so v mrak cerkve.

Pred oltarjem so klečali, se trkali na prsi, trgali lase z glav, obleko raz prsi in vpili, naj jim Bog pomaga v hudi preizkušnji in v stiski. Glasovi so se prehitevali, rasli. Hoteli so, da se zgodi čudež. Pričakovali so, da Marija odpre usta in spregovori:

»Rešeni ste!«

Marija se je dobrotno smehljala.

Pred cerkvijo je nastal šum. Po cesti so bili prišli pogrebci, ki jih je bila poslala gosposka. Bili so zločinci iz ječ Svetega Križa in Gorice, izpuščeni, da bodo pokopavali gnijoče mrliče. Grdi, sirovi ljudje so bili

strahotno oblečeni. Veselili so se prostosti, ki bi je nikoli drugače ne bili uživali. Pijani so se valili po cesti s svojimi krampi in nosili; lovili so se in pretepali, krohotali in kleli.

»Kje imate mrliče?« so vpraševali začudene ljudi, ki so bili pritekli iz cerkve.

»Tam,« so kazali na Jurijevo hišo v skupini dreves. Pogrebci so s krikom bežali proti hiši. Jurij jih je pričakal s prekrižanimi rokami in gledal tuje, strahotne obraze, ki so se režali mrtvi Ančuli. Ta je bila vsa črna po životu, bule so se bile predrle in širile smrad, meso je kipelo. Ogledali so si med rjoventjem tudi Barbko, ki je visela med življenjem in smrtjo.

»Lepa je,« se je krohotal eden izmed njih. Pokazal je na strašno liso pod njenim vratom, ki se je napihovala v grozno oteklino.

»Umrta bo. Vzemimo tudi njo, da ne bomo še enkrat hodili sem.«

Jurij je dvignil pest in udaril najbližjega pogrebca s tako močjo, da se je ta opotekel v steno. Ko je videl sovražne poglede, ki so nečesa iskali po hiši, jim je pokazal na mošnjo denarja; rajna starka ga je še v smrtnem boju tiščala v rokah. Pogrebci so se spopadli za denar in se lasali na tleh. Nato so vrgli starko na nosila in odšli pevaje na cesto ...

Bilo je groze toliko, da je človeška duša ni mogla vse prenesti. Nekateri ljudje so znoreli in pevaje hodili po cestah. Takega norca je slišala Liza v temni noči, ko je bila za hip zadremala. Šel je od Vipave proti Gorici in pel tako strašno, da se je zgenila še Andrejčeva mati, ki je v blodnji venomer klicala moža Matijo in krčila prste, da bi jih zasadila v vrat Pagana de Piperna.

»Pojdite v grad; pripeljite mi ga!«

Grad je bil zaprt in zastražen, še miška bi ne mogla priti vanj. S stolpa so gledali v dolino, kako je pod njimi gospodaril najprvo turški ogenj, nato črna smrt.

Pesem norca je utihnila, mati je vzdihnila: »Daj mi vode!«

Prede je Liza prinesla vode, je žena izdihnila dušo. Na obrazu ji je ležal nasmeh, njeni udje so bili napeti od groznih oteklin.

Liza je divje zaplakala. Ne le radi smrti moževe matere, radi gorja, ki je zadelo vse ljudi.

Na ležišču v kotu se je oglasila Cilka:

»Angelci, zakaj plakate? Saj je tu v nebesih tako neznansko lepo.«

»Tudi ti, tudi ti,« se je Liza nagnila do nje.

Cilka je nehala blesti, kakor da nečemu prisluškuje, še sople ni. S slame se je oglasila Tonca:

»Pustite me! To me žge, žge... Ne pustite, da padem... Glejte, da sem čisto na koncu, a tam je še hujši ogenj...«

»Kje? Kje?«

»Tam, tam...«

»Tonca, pomiri se! Saj ničesar ni ... Bolna si, ozdravela boš!«

Tonca je gledala v gorečo tresko, njen duh se je boril, da bi razumel, a razumeti ni mogel. Taval je po neznanih pokrajinah mrzličnih blodenj in ni našel izhoda.

Na izbi je nekaj zaropotalo. Liza je stopila v vežo.

»Kaj je, oče?«

»Kaj se je zgodilo?« je vprašal na vrhu lestve Jernej.

»Mati je umrla.«

»Joj, joj, joj!« je bilo slišno z izbe. Na lestvi je nekaj zaškrebalo.

»Ne hodite dol!« je klicala Liza. »Pazite na otroka, da jima ne prinesete bolezn! Bom že jaz vse opravila. Molite, molite!«

Starec je glasno molil in jokal, otroka sta se preobračala v spanju. Tudi Liza je bedela in molila do jutra. Zdaj je bolnicama podajala vode.

Ob zarji je umrla Tonca, pred poldnem je izdihnila Cilka. Liza ni imela več solza. Postalo jo je groza med mrlič. Po cesti so prišli pogrebci, priklicala jih je v koč. Ko so nespoštljivo naložili vsa tri trupla, je Lizo objela tako neznana bridkost, da je pozabila na vse in hotela za njimi. Pogrebci so jo zapodili v koč.

»Joj, joj, joj!« je bilo slišati iz izbe. Otroka sta se igrala in smejala.

8.

Andrejc je begal po svetu. Proč od doma, od svojcev, pred zasledovanjem biričev v svobodo, iz smrti v življenje. Dolgo se je potikal po višinah nad Vipavo, ni se mogel ločiti od svojih dragih, bil je srečen, če je le od daleč videl njihov dom. Spal je na prostem, jedel je, kar je našel v gozdu in pri samotnih ljudeh. Dolgo ni mogel živeti tako. Bila je nevarnost, da ga kdo ne izda, da ne zboli. Poslal je domu z roko zadnji pozdrav in odšel proti vzhodu.

Ni vedel, koliko dni tava okrog, lakota in slabost sta ga mučili. Tretjega dne je zašel v ozko sotesko notranjskih gozdov in padel na izhojeno stezo. Ta je vodila vedno globlje med dva bregova, med skale in črna drevesa. Šel je v smer, ki ni kazala, da bi zadel med biriče in med ljudi. Ko je postala soteska tako temna, skalovita, ozka in grozna, da ga je stresala mrščavica, je postal. Hotel se je že vrniti, ko je zaslišal govorjenje. Prihajalo je izza skale, ki so jo zaslanjale goste smreke.

Šel je dalje; tiho, oprezno. Dospel je do skale, dalje se ni upal. Sirovi glasovi so se neizmerno zabavali, krohotali so se venomer. Besed ni razložil. Treba bi bilo stopiti okrog skale... Boril se je v sebi in sklenil, da se ne vrne. Splezal je na skalo, izza katere se je dvigal dim, videl ni ničesar. Skala je bila poveznjena nad družbo in ji je dajala varno zavetje. Zgrabil se je za smrekovo vejo in se nagnil čez njo tako nesrečno, da je izgubil ravnotežje. Zakrilil je z rokami in padel na tla... Ni se pobil, zakaj priletel je bil na dračje, tembolj se je začudil. Okrog njega je stalo deset razbojnikov, ki so bili ob nenadni prikazni planili kvišku, zgrabili za sulice in meče, dva sta imela celo muškete; divje so gledali.

Andrejc je moral biti v svoji prestrašenosti zelo smešen, zakaj razbojniki so v hipu spoznali, da jim ta človek ni nevaren, začeli so se smejati. Kazali so rjave zobe in črna, porasla lica.

Eden izmed njih ga je dregnil s sulico. »Kaj pa ti? Si z lune padel?«

Ubežnik je spoznal, da je zašel med razbojnike in bo moral tuliti z volkovi, če ne bo drugače. V duši je sklenil, da se ne bo cmeril. Ubodljaj s sulico pa ga je razjezil, da je planil, popadel razbojnika za vrat in ga zvil predse.

Pobila bi se bila, da ni pristopil bradač, ki so mu segale rjave kocine do pasu, njihov poglavar, in ju je raztrgal vsaksebi.

»Dokazal si, da si mož. Zdaj povej, kaj hočeš.«

»Lačen sem,« je odgovoril Andrejc mirno in gledal po obrazih.

»Dajte mu jesti!« je ukazal poglavar.

Dali so mu od pečenke, ki so jo bili pravkar pripravili in zauživali. Sedé je jedel, gledal čudne obraze in poslušal razgovor. Stežka je razumel, kaj govore; ni vedel, zakaj se tako krohočejo. Neprijetno mu je bilo v tej družbi, rad bi bil daleč proč.

Poglavar se je obrnil do njega:

»Ubežnik?«

»Da.«

»Odkod?«

»Iz Vipave.«

»Kaj si storil?«

Andrejc je pojedel zadnji košček, nagnil putrih z vodo in pil, odgovoril ni.

»Anti nimaš tako slabe vesti, da bi razbojniku ne zaupal.«

»Biriča sem udaril s sekiro.«

»Ubil — se reče po naše.«

»Genil se ni.«

»Ti mi ugajaš,« ga je meril poglavar. Ko je videl, da si je Andrejc obrisal mastna usta v rokav in se nekam odpravlja, ga je vprašal: »Kam?«

»Dalje. Za jed se lepo zahvalim.«

»Dalje? Ho, ho, ho!«

Poglavar se je smejal. V njegov smeh so segli tudi ostali razbojniki.

»To ne gre tako. Šel bi in bi nas ovadil. Kazen bi ti odpustili in te še nagradili povrhu.«

Andrejc je spoznal, da je v pasti. Za njim sta stala dva razbojnika s sulicami in režečimi se obrazi.

»Pri nas ostani, z nami boš delal in jedel. Če ti pa tako ni prav, izbiraj med dvojnim. Hrastova veja in zanka, ali te pošljemo biričem.«

Andrejc je ostal pri razbojnikih, ki so jih bili tedaj notranjski gozdovi polni. Včasih so se po cele dneve tiščali v skrivališča, kamor ni stopila tuja človeška noga. Polegali so, jedli, govorili in se smejali. Včasih so se prepirali in se do krvi stepli med seboj. Poglavar jih je neusmiljeno z mečem kaznoval. Če so srečali sovražno razbojniško tolpo, je nastal boj na življenje in smrt. Nekoč so ujeli enega izmed sovražnih razbojnikov in ga zvezanega privedli v tabor.

Vstopili so se okrog njega in se pogovarjali, kaj naj naredé z njim. Pogovor je bil kratek.

»Kaj je zaslužil, naše pečenke ali našega noža?« je vprašal poglavar.

In odgovorili so vsi hkrati: »Noža.«

Jetnik je zaječal.

Bradač je pogledal po obrazih in izbral Andrejca: »Stori, kar je treba!«

Andrejc se je bolj tresel ko jetnik. »Prvi dan sem povedal, da moril ne bom,« se je uprl.

»Prvi dan sem ti odgovoril, da boš ubogal. Vrzite obsojenca pod skalo. Če bo jutri zjutraj še živ, bosta skupaj visela.«

»Pa bova,« si je dejal Andrejc. Bilo pa mu je neznansko grenko, zakaj pomislil je bil na ženo in na otroka.

Ponoči Andrejc ni zaspal. Zdaj zdaj je odprl oči, da bi videl, če razbojniki bedijo. Vsi so spali, le poglavar je sedel ob ognju, nakladal polena in pestoval mušketo. Ta vražji človek ni odmeknil oči od zvezanega jetnika, ki je ležal pod smreko, na katero je usipal ogenj svoje svetle pramene.

Andrejcu je prišla za hip grda misel, da bi bradača ubil. »Moj Bog, moj Bog!« je stokal v duši. »Saj v resnici postanem slab človek. Gospod, reši me iz stiske, pomagaj mi!«

Molil je dolgo in rahlo zadremal. Ko je odprl oči, se je zdrznil. Pogledal je na poglavarja. Premagal ga

je bil zaspanec, roke je opiral na mušketo, glava mu je visela na prsi. Ogenj je pojenjaval.

Andrejc se je tiho splazil do zvezanega ujetnika in pošepnil:

»Ali spiš?«

»Ne.«

»Prerežem ti vezi. Splazi se za smreko med skale, tam me počakaj.«

Jetnik je izginil brez šuma. Poglavar se ni zbudil, postalo je temnejše. Tiho se je prihulil med drevje tudi Andrejc in našel tovariša čepečega ob skali...

Bežala sta vso noč in še naslednjega dne do večera. Nato sta legla in zaspala. Prebudila sta se, solnce je stalo že visoko, Andrejc je vprašal:

»Kam?«

Razbojnik je odgovoril:

»Bil sem vojak, bežal sem med razbojnike. Zdaj bežim znova med vojake. Moriš tu in tam, ubit si lahko tu in tam, vendar je med soldniki bolje. Pojdi z menoj!«

Andrejc je sklonil glavo in pomislil. Ni mu ostajalo drugega. Šel je na pot, bridek spomin na dom in na njegove ga je spremljal. Podnevi sta hodila, ponoči sta spala, zdaj pri dobrih ljudeh, zdaj na prostem. Šla sta čez gore in skozi gozdove, plavala čez reke in tavalala po ravninah. Izogibala sta se biričev in otepala potepuhov, ki so jima hoteli biti v družčino in nadlego.

Vojska cesarja Friderika se je tedaj mudila blizu ogrske zemlje. Že sta videla vasi, ki so bile izropane in požgane. Ljudje so imeli preplašene obraze.

»Tja ne grem,« je dejal Andrejčev tovariš. »Če me dobé in spoznajo, me obsodijo; njim sem ušel.«

Ni bila še trda zima, ko so ju ujeli ogrski vojaki in ju vlekli pred poveljnika. Verjel jima je, kar sta mu povedala; sprejel ju je v svojo četo s tem večjim veseljem, ker mu je primanjkovalo vojakov.

Tako je postal Andrejc soldnik kralja Matjaža. Oblekel je vojaško obleko in se prepasal z mečem. Tedaj ga je ob mislih na Vipavo in na domače prevzela taka bridkost, da se je razjokal ko dete.

9.

Prešla je bila doba groze, nastopilo je leto upanja — tisoč štiri sto osem in sedemdeseto. Ljudje, ki jih je pustila kuga in meč, groza in razbojniški kolec, so se oprijeli z dvojno silo življenja. Kar je bilo koč v pepel spremenjenih, so jih čez zimo za silo zgradili. Spomladi so uprli roke in poškropili zemljo s svojim znojem: »Turek je bil, kuga je bila, ne bo jih več. Zemlja, rōdi nam stotero!« Zemlja se je oglasila klicu in rodila tako kot še nikoli. V svojih materinskih prsih je čutila, da njeni otroci potrebujejo pomoči. Klasje je bilo polno, zrelo sadje je viselo z vej.

Ženjic je bilo malo, ženjcev še manj. Redki delavci so hiteli trojno in vozili snope v skednje. Pesem cepcev se je glasila kot pritrkavanje od radosti plešoćih nog vse dneve in dolgo, dolgo v jasne noći.

Tiste dni je v drugi polovici poletja drdral po cesti iz Gorice proti Vipavi voz. Majhen, lahek voziček, vanj je bil vprežen isker konj, ki je hitel ko list v vetru. Na vozičku je sedela ženska, ki je tiščala v rokah vajeti in bič. Črni lasje so se ji bili razpletli, viseli so ji na ramena, temne oči so se, zasenčene s črnimi obrvmi, bliskale kot bi one poganjale konja v divji beg.

Delala je vtis, kakor da je svoje neznane, neutešene želje stisnila v vajeti in izžarevajo skozi bič. Konja ni tepla; bežal je enakomerno v klancih, na ravnici; strigel je z ušesi.

Med ajdovskimi hišami je konj umiril hojo. Ko je voz zdrdral čez leseni mostič na Hublju, je konj znova zdirjal za ovinkom, kjer je stala pod gozdnatim bregom borna lesena koč z majhnimi okenci. Pred kočjo sta sredi ceste čepela dva otroka, zidala iz blata in kamenja hišico in nista opazila konja, ki je pridirjal po cesti.

»Hoj!« je zavpila ženska.

Otroka sta se dvignila, obrisala od blata pomazane roke v krilce in gledala z odprtimi usti. Da bi se ognila v svoji preplašenosti, je bilo prepozno. Ženska je ugledala pred seboj otroka, hišico sredi ceste, v zadnjem hipu je obrnila konja v stran, kolo je zadelo ob cestni kamen in se snelo. Voz se je nagnil in se ustavil, ženska

se je stežka obdržala na nogah, nato je skočila na cesto. Sneto kolo se je zakotalilo in zletelo po cesti.

»Kako lepo teče!« se je oglasil starejši izmed otrok.

»Glej, glej,« je dejala ženska. »Teci, teci in privali mi kolo nazaj.«

Deček je zbežal po cesti in izginil med grmovjem.

Ženska se je oslonila na voz, gledala v mlajšega dečka, ki je ostal sredi ceste in se nakremžil, ko je videl bratca bežati proč. Del je prst v usta, stopical h koči in gledal strmo predse.

»Kako ti je ime?« je vprašala neznanka otroka.

Otrok ni odgovoril. Gledal je za bratcem, ki se je zdajci prikazal na cesti izza grmovja. Mokro kolo, ki je bilo udarilo v obcestno blato, je kotalil pred seboj in sopihal navzgor. Mlajši bratec je ošinil neznanko po strani, vzel prst iz ust in se zasmel; igra s kolesom mu je bila všeč.

»Si že priden,« je dejala neznanka in prislonila kolo k vozu. »Kaj naj ti dam za to?«

Deček je pomislil, obrisal znova roke ob krilce in se v zadregi ozrl po bratcu, ki je molil jezik iz ust in na široko lizal brado.

»Kaj ti dam?«

»Guncaj naju!« je spregovoril.

»Kje?«

»Tam,« je pokazal na vejo, ki je visela od košate hruške na pot.

»Kako?«

»Tako — midva bova sedla na konjička, ti boš vlekla za vejo.«

Ženska se je zasmejala.

»Prvo moram nasaditi kolo, nato vaju bom guncala. Pa kako ti je ime?«

»Tonček.«

»In tvojemu bratcu?«

»Drejče.«

»Pridna dečka,« je dejala. Nekaj temnega se je pri tem potegnilo preko njenega obraza. »Prinesi mi kladivo in nož!«

Tonček je zbežal v kočo in se dolgo ni vrnil. Neznanka je poiskala poleno, dvignila voz in ga podprla. Nasadila je kolo, ki ga je zavrtela. Drejček

jo je pri delu opazoval; ko se je ozrla po njem, se je obrnil v stran.

Tonček je prinesel sekirico. Ženska je prišpičila poleno, izbila iz osi kos zlomljenega osnika in naredila novega. Pri tem delu je neprestano izpraševala.

»Kje je mama?«

»Po kruh je šla,« je odgovarjal Tonček; Drejče je modro molčal.

»In ata?«

»Ata?« je pomislil Tonček v nejasno prošlost. »Ali oče?«

»Tudi oče? Kje je oče?«

Tonček je odgovoril naglo, kot da je nekaj zamudil z oklevanjem.

»Šel je po drva.«

»In ata?« je vpraševala neznanka, kot da se je njena misel preživo zapičila v to vprašanje.

»Ata,« je dejal deček negotovo, »ata je daleč.«

»Pa kje je?«

»Ne vem.«

»Ali si ga kdaj videl?«

Tonček se ni spominjal; medla slika je plavala pred njegovimi očmi in ugasnila. Odgovoril je le:

»Saj molimo zanj.«

Tuja ženska je končala delo. Pobralla je ostanek polena in treske in jih vrgla na tvalo; sekirico je zasadila v panj. Konja, ki se je bil pričel pasti, je potegnila na cesto in uravnala voz.

Dečka sta jo gledala z odkritimi očmi. Ko je hotela sestiti na voz, je odprl Tonček usta, kakor da se boji, da izgubi velik užitek obljubljenega guganja na veji.

»Ali naju ne boš guncala?«

Neznanka se je zasmejala z istim smehom kot prvič.

»Nista pozabila? Zlezita na vejo, zlezita!«

»Ne moreva. Oče naju sam devlje gor.«

Neznanka je posadila dečka na vejo. Držala sta se za rogovilo in se smejala. Zgrabila je za zelen šop mladik in gugala. Obrazka sta se širila v širok smeh, v vedno širši, nazadnje se je dečkoma glasno, zvočno hihitanje iztrgalo iz grla.

Ženska je bila srečna. Nekaj neznano sladkega ji je leglo v prsi. Spomnila se je na mladost. Njena misel

je preletela vrsto let in obsedela na njeni grenki ljubezni kot ptička na veji. Slednjič sta njena misel in njen pogled obstala na dečkih. Merila ju je v oči in v lica in ju primerjala z znanim obrazom, ki je bedel v njeni duši.

Ni se mogla premagovati nič več. Popadla je Drejčka in ga dela na tla. Tončka je obdržala v rokah, ga objemala in pritiskala njegov obraz na svoja lica. Njene ustnice so gorele:

»Ali nisi ti ves moj mali? Ali nisi kakor tvoj ata, ves kakor tvoj ata? ...«

Deček se je branil ljubkanja; otepal se je njenega obraza in rok. »Ne, ne, ne!« Ženska ga ni izpustila, še tesneje ga je stiskala nase ...

»Ali nisi kakor tvoj ata?«

Nekdo je vrgel breme drv na tla. »Oče!« je vzkliknil Drejče. Ženska je spustila Tončka, ki je zbežal na vežni prag. Gledala je starca, ki je stal napol sključen pred njo in motril z majhnimi, sivimi očmi sedaj njo, sedaj voz in konja.

Nenadoma se je zdrznila, planila na voz in divje pognala konja. Preden se je starec zavedel, mu je izginila izpred oči.

10.

Jurij je že tri dni čakal na ženo, kdaj se vrne domov. Slednjič je postal besen. Pretepal je živino, ozmerjal deklo, zlomil ročico pri plugu in se z odlomljenim krepelcem spravil nad hlapca Matevžeta, da ga naklesti. Ta pa je spoznal namero, splezal kljub kruljevi nogi in svojim starim letom s tako naglico v podstrešje, da ga gospodar ni mogel dobiti.

Ta je zaklel po laško in se napotil h krčmarju Urhu v Vipavo, da zalije z vinom svojo jezo.

Pod večer se je Jurij vrnil domov, a ni našel nikogar v hiši ne okrog hiše. Tolkel je po mizi in po vratih, šel okrog voglov in kričal iz vsega grla: »Matevže, Matevže!«

Ta je bil na senu sladko zaspal. Zdajci se je prebudil, splezal do srčastega izrezka v pažu, pokazal s kocinami poraslo lice in zazijal: »A — a?«

»Tam gori si?« je kričal Jurij. »Povsod mlatijo, ti pa polegaš. Pojdeš dol!«

»Tepel me nihče ne bo. Rajši grem po svetu, naj me bijejo vrata po petah.«

»Kdo te je bunkal? Ali se je vrnila Barbka?«

»Konja še ni v hlevu,« je Matevže široko zehal.

»V podstrešju si, a veš, da konja še ni v hlevu? Roke me srbijo, v resnici bi te našeškal.«

»Saj ne rezgeta. Kadar se vrne domov, vselej od veselja rezgeta.«

Tedaj je bil slišen ropot voza, Jurij se je ozrl. Izmed drevja se je prikazal spenjen konj, od njega se je kadilo kot iz polnega kotla vrele vode.

Pred hišo se je voz ustavil. Z njega je stopila Barbka, se nasmehnila, vrgla vajeti na konja, ki je zarezgetal, in stopila na hišni prag. Ozrla se je po možu, ki se ji je zdel nenavaden.

»Kod si toliko časa hodila?« jo je vprašal Jurij brez smeha v obrazu.

»Kolo se mi je bilo snelo.«

»Radi tega si se zamudila tri dni?« je očital mož.

»Tri dni?« je Barbka lovila sapo. »Če mi očitaš, prav. Kaj nisi vedel, kakšna sem?«

Stopila je v izbo. Jurij je obstal, zbal se je jeze svoje žene. Namah je postal mehak, stopil je za njo. Stala je ob mizi in si uravnavala lase.

Objel jo je okrog pasu in ji dejal mehko: »Kaj pa se spet jeziš? Ti se vedno jeziš.«

»Nič,« se je otresla Barbka.

»Saj ti nisem ničesar dejal. Glej, a ljudje bi lahko govorili...«

»Ljudje?« se je obrnila Barbka do moža in ga gledala v oči. »Ljudje o meni ničesar ne govoré. Ti rajši poslušaj, kaj ljudje o tebi govoré!«

»O meni?« je vprašal Jurij. »O meni?« je ponovil. »O meni nimajo kaj govoriti.«

Sedel je k mizi in gledal ženo v obraz.

»Ali hočeš vedeti? Pravijo, da si ti kriv, če je prišlo do tega, da je Andrejc ubil biriča.«

»Jaz?« je planil Jurij kvišku. »Seveda; jaz sem mu potisnil v roko sekuro in zamahnil z njegovo roko.«

»Ti si poslal biriče k njemu.«

Jurij je gledal v ženin obraz in molčal.

»Vidiš, zdaj molčiš.«

»Molčim, seveda molčim,« je rekel Jurij. »Takrat pa je bilo še tebi prav, da se je tako zgodilo.«

»Meni?« se je čudila Barbka. »Meni nikoli.«

»Smejala si se, ko sem ti povedal.«

»Jaz, da sem se smejala? Nikoli! Ti blazniš! Ni mi do tega, da sedim v tej hiši. Jutri jo zažgem, če hočeš, ali še danes. Saj je moja. — Le ti mi povej, kaj ste delali z njim; to povej, kaj ste počenjali z njim, z ubogim...«

Jurij je sprevidel, da še zmeraj blodi Andrejc po glavi njegove žene. To ga je zbolelo. Sloné je gledal vanjo in ji ni odgovoril.

»Odgovori!« je Barbka udarila z nogo ob tla in zamahnila z roko, kakor da drži v njej bič, ki ga vihti nad konjem.

»Ti odgovori, s kom se pajdašiš, da ti blodijo take misli po glavi.«

»Ljudje govoré, da si ti kriv njegovega uboja, če bi rad vedel,« je polagala žena predenj besedo za besedo, kakor da mu odšteva denar... »In meni ni isto, če rečejo, da si ti kriv, ker tako pada krivda tudi name... Radi tebe se še mimo njihove bajte ne upam.«

Jurij je jeknil: »Mimo katere bajte?«

»Mimo Jernejeve. Ko sem se danes morala ustaviti, je vse gorelo po meni.«

Jurij je vedel, da se je Barbka ogibala Jernejeve kočé. Dejstvo, da se je tega dne ustavila pri njej, mu je vrglo misli v popolnoma nov, dotlej neznani tir. Občutil je zaroto nad seboj. Celo grozna misel, da je izostajanje njegove žene v kaki zvezi z Andrejčevo odsotnostjo, ga je nenadoma zbolela.

»Ti se ustavljaš pri tej bajti?«

»Kolo se mi je bilo snelo,« je odgovorila hladno.

»In?«

»In sem ga nasadila. Videla sem njegova dečka. Starejši je čisto podoben njemu.«

Barbka si je bila medtem uravnala lase in se oprla ob steno. Mož in žena sta se gledala kot dva

sovražnika, katerih mržnja je potuhnjena ždela pod pepelom.

»Komu?« je vprašal Jurij.

Vedel je, a je hotel imeti potrjeno in zapečateno.

»Komu — če ne Andrejcu!«

Jurij je pri teh besedah usločil hrbet ko mačka, ki se pripravlja za skok. Ni se dvignil. Ob spoznanju, da se njegova žena pred njim ne sramuje pravkar izrečenega, je ves zaripel v obraz. Bruhnil je iz sebe, kakor da se mu je udrila srčna kri.

»Nič se ne sramuješ!«

Imel je take oči, da je Barbka pobledela. V hipu se je obrnila in odprla vrata v kamro, izginila za njimi in jih zaprla z lesenim zapahom. Nato se je naslonila s hrbtom nanje.

Jurij je skočil do vrat in razbijal s pestmi nanje.

»Odpri!«

Izza vrat ni bilo odgovora.

»Odpri! Druge otroke ljubkuješ, midva pa nimava otrok... Zakaj? Povej!«

V kamri je bilo vse tiho.

»Odpri, sicer ulomim vrata!«

Barbka se ni oglasila. Tudi tedaj ne, ko je možev glas pojemal v srditosti, postal mehak in proseč...

Videla ga je, kako je šel mimo okna in izginil med drevjem proti Vipavi.

11.

Liza se je vračala z dela domov, ko je pridrdral Barbkin voz v divjem diru mimo nje. Stopila je z bremenom s ceste in se ozrla po njem. Na vozu je bila ženska, ki je obrnila pogled proč...

Liza je hitela domov. Iz daljave sta ji prihitela dečka nasproti.

»Mama, kaj si prinesla?«

»Grozdja,« je dejala, »grozdja.«

»Grozdja?« sta se razveselila dečka. »Daj grozdja!«

»Počakajta malo!« je dejala Liza. »Počakajta, da odložim.«

Odložila je breme na kup drv pred kočjo, vzela edini grozd, ki ga je imela, ga z nohti razpolovila, dela

edino jagodo, ki ji je bila ostala v dlani, v usta, ostala dva dela je razdelila med otroka.

Dečka sta zobala grozdje, mati se je odpočivala. Mahoma se je spomnil Tonček in pokazal na vejo, ki je visela nad cesto.

»Guncala, guncala.«

Mati ni razumela. Dejala je: »Zdaj ne morem. Oče bo guncal.«

»Ne, ne,« je momljal deček s polnimi usti grozdovih jagod. »Žena je guncala.«

»Kakšna žena?« je planila grenka slutnja skozi Lizino zavest.

»Črna žena,« je odgovoril Tonček.

»Kakšna žena?« je Liza planila pokonci. Pogledala je očeta, ki je stal s sekirico pred njo in otipaval s palcem ostrino, če ni skrhana.

»Neka ženska,« je dejal Jernej počasi, kakor da nič ni. »Voz je popravljala ... Kolo se ji je bilo snelo.«

»Ona je bila!« je ušlo v hripavem, začudenem glasu iz ust žene.

»Jurijeva, res,« je momljal starček.

»Kaj ima opraviti ta ženska tu?«

»Saj me ni bilo doma,« se je branil starec. »Prišel sem, ko je guncala otroke. Nato je objemala Tončka. Govorila je, da je prav tak kot Andrejc ... prav tak kot Andrejc ... Glej, glej ...«

Liza je pobledela. Dobrega ni sanjala o tej ženski, ljubezni ji ni zaupala. Bilo je očitno, da ji je prinesla hudo, zato je prežala, da je dobila otroka sama doma. Guncala ju je in objemala, uročila ju je, prinesla je bolezen in nesrečo, čarovnica, zato je divjala po cesti ko besi in se ni ozrla vanjo.

Lizo je premagalo. Iz materinskega čustva je zavpila nad očeta:

»Čemu niste pazili na otroka? Kakšen varuh pa ste?«

Mož je stal prepadel pred njo. Tako še nikoli ni hči zavpila nad njim. »Po drva sem šel,« se je opravičeval. »Saj se jima nič hudega ni zgodilo,« je pristavil.

Liza je zgrabila otroka in ju pritisnila v naročje. Bala se je, da ji vzamejo še ta dva, ko so jo že vsega drugega oropali, in njeno življenje ne bo imelo več

zmisla. Gledala je v njune oči, kot bi hotela spoznati, ali sta uročena, pri tem ju je stiskala neprestano.

»Moja, moja...«

Otroka sta jo začudena gledala.

»Mama, zakaj jočeš?« je vprašal Tonček.

»Ker ata še ni prišel.«

Če bi bila odgovorila drugače, bi je otroka ne bila razumela.

Ob besedi ata sta se zgenila, njune oči so zasijale.

»Kje je ata?«

To vprašanje je bilo zastavljeno vsak dan v žalost in v veselje. V tolažbo so si odgovarjali vse dni:

»Ata je daleč.«

»Kdaj pride?«

»Morda jutri.«

»Če zaspimo in se zopet prebudimo, ali bo že tu?«

»Bo. In če ga takrat ne bo, bomo še enkrat zaspali in se zopet prebudili, pa pride.«

Otroka sta zaploskala. Nista poznala radosti imeti očeta, zakaj Tonček se ga je le medlo spominjal, Drejče pa nič. Vendar je dan za dnem, v razgovoru in v molitvi zrasel pred njima kot nekaj velikanskega, kar se z vsem svetom meriti ni dalo.

»Kaj nam prinese?«

»Voziček vama naredi.«

»Pa voličke tudi?«

»Tudi voličke.«

Otroka sta ploskala od veselja.

»Ali sta že molila, da atek res pride? Bogeke morata prositi...«

»Bova, bova.«

Planila sta k dedu. Ta je vzel Drejčeta v naročje, Tončka je stisnil med kolena. Sklenila sta roke, začela se je preprosta molitev, bolj pesem nego molitev. Starec je molil naprej, otroka sta ponavljala.

12.

Po cesti, ki je vodila tiste dni iz Razdrtega proti Vipavi, je romal čuden popotnik.

Bil je širok v pleča, z dolgo svetlo brado, kakor kak redovnik, le da ni nosil redovniške obleke. Čez

visoko čelo so padali lasje, ki že par mesecev niso bili prirezani. Oči so mu ležale globoko pod čelom, bile so odkrite, kakor da se nikogar ne bojijo. Ustnice so gledale iz brkov in brade rdeče ko češnje in so se neprestano premikale v gorečem razmišljanju.

Obleka je bila čudaška. Vsak kos oblačila je bil po svoji barvi in obliki tak, kakor da je eden iz druge dežele kot drugi. Ti kosi obleke so bili preveliki ali premajhni, umerjeni komurkoli, le ne tistemu, ki jih je nosil. Na desni strani jopiča, sešitega iz težke, sirove tkanine, je bil prišit velik žep, ki mu je bil obenem za potno torbo. Žep je bil z raznimi predmeti natrpan; potnik ga je moral neprestano tiščati z roko, da ga ni oviral pri hoji. Obuvalo, v katerem so mu tičale noge, ni bilo podobno čevljem ne opankam; skozi preluknjane ostanke nekdanjih čevljev so uhajali palci in členki.

Popotnika so bolele noge. Hodil je opotekaje se in se opiral na palico. Kljub temu se je podvizal po samotni cesti, ki se je v klancih in ovinkih vila pred njim, kakor da se boji, da ga ne doleti. noč na samoti.

»O,« je vzdihnil, ko se je znova odpočil in pogledal predse. Svet se je odpiral pred njim. »Pozdravljena, zemlja! Mislil sem, da te bom laže pozabil, a sem vse noči sanjal o tebi.«

Razprostrl je roke, nato jih je znova sklenil in se spomnil, da je bil postal in zamudil dve minuti. Ob tej misli se je pognal dalje.

Videl je od daleč ljudi, ki so delali na polju. Posluhnil je v šum drevesnega listja. Čutil je hlad, ki je vel od gozdov. Metulj je preletel pot in zaplesal krog njegove glave.

Za vse to se potnik ni zanimal. Zamaknil se je bil v svojo misel in se omamil od nje. Z očmi je gledal v cesto, ki se je neskončno vlekla pred njim. Vselej je zaman poizkusil pospešiti hojo, zakaj že naslednji hip je radi trudnosti šel počasneje.

Cesta je postala samotna. Na desno in na levo so rasla visoka drevesa, ovinek je ležal pred njim in ob ovinku ogromna skala.

Potnik se je mahoma ustavil in posluhnil. Zdelo se mu je, da je slišal izza ovinka nenavaden pok. Ker nič več ni slišal, se je opogumil in stopil dalje.

Za ovinkom je zagledal človeka visoke postave, zagorelega obraza, svetlih oči in štrlečih ličnih kosti. Ni bil širokopleč, a njegove roke in njegov vrat sta bila žilava. Poleg njega je stal voz, na katerem je ležalo nekaj vreč. Konj se je pasel ob cesti in se trgal od voza.

Ta neznani človek je držal v rokah ukrivljen predmet, ki ga je skrtil, kakor hitro je zagledal čudnega potnika pred seboj. Počeni je in začel brusiti na obcestnem kamnu dolg nož, ki ga je bil potegnil izza pasa.

»Voznik je,« je premislil popotnik in že se mu je vzradostilo srce.

Ta pa je došleca premotril po strani izpod obrvi in ni prenehal s svojim delom, niti odzdravil ni, kot da je s tem hotel reči: »Pojdi k vragu!«

Popotniku se zdaj ni več mudilo. Sedel je na bližnji kamen in vprašal mirno:

»Nož brusiš?«

»Ne,« je odgovoril voznik.

»Saj vidim,« je dejal popotnik.

»Če vidiš, zakaj vprašuješ?«

»No, da... Cesta je samotna in časi so taki, da ni varno potovati brez opreznosti in orožja.«

»Mhm!« je dejal voznik, obrnil rezilo in gledal, če je nož zadosti oster. »Razbojnikov je več kot poštenih ljudi.«

Popotnik je spoznal, da se je brusaču nekoliko razgibal jezik, zato se ga je upal vprašati.

»Kam se pelješ?«

»Za nosom.«

»In kam gre tvoj nos?« se popotnik ni dal ugnati.

»V Vipavo,« je odgovoril voznik obotavljaje se.

Popotniku se je vzradostilo srce.

»Baš prav si mi prišel. Vzel me boš na voz.«

»Ne vzamem te.«

Popotnik je pomolčal. Voznik je obrisal rezilo ob hlače, vteknil nož za pas in se odpravljajal. Popotnik je dejal:

»Torej me ne vzameš na voz?«

»Ne.«

Odgovor je bil kratek, da bi si krajšega vrag ne bil izmislil.

»Ves čas sem ti sledil. Vprašal sem po kakem vozniku, dejali so mi, da je pred menoj in da počasi vozi.«

»Če bi zdajci ne bil počival, bi me vendar ne bil dohitel.«

»Tvojemu konju vsa čast! Brisal sem jo za teboj, da me bolijo noge in se mi kri cedi iz žuljev. Radi hvale božje se me usmili. Bog ti bo povrnil.«

»Grajski mi bo povrnil s palico,« se je voznik odpravljajal dalje.

Popotniku so se veselo zasvetile oči.

»Beneški zlat imam. Po poti kje ali v Vipavi ga izmenjam, svoje plačilo dobiš.«

Te besede so voznika zganile, da je pomislil. Poslednjikrat je premeril popotnika in zinil:

»Sedi na voz!«

Potnik je sedel na vreče. Palico je bil pustil na mestu, saj je ni več potreboval in le v napotje bi mu bila.

Morda pod vtisom beneškega zlata ali radi dolgočasje se je voznik otajal:

»Ali si iz Vipave?«

»Sem,« je pritrdil popotnik.

Popotni se je sprva ustrašil priznanja. Pa je pomislil: z graščino ne drži. Pošten je. Ni se ga bati.

»Iz Vipave nisi,« je ugovarjal voznik in gledal sumljivo.

»Vipavec pa sem,« je trdil popotnik. »Malo ven iz Vipave sem doma.«

»To je res,« je pritrdil voznik, »da govoriš po vipavsko. Ali prihajaš od daleč?« se je voznika polastila radovednost.

»Več nego dve leti hodim. Kaj sem delal, ti vsega ne morem povedati. Take kraje in ljudi sem videl, da jih danes še imenovati ne znam.«

»Romar?«

»Kakor hočeš,« se je popotni izogibal jasnega odgovora. »Romar, ubežnik, izgnanec, spokornik.«

Voznik se je ozrl v popotnikov obraz. Trdota se mu je mečila na licu. Veliko sočutje s popotnim se mu je budilo.

»Kaj pa si storil?«

Popotnik je molčal dolgo. Mučila ga je želja, da bi se do dna razodel. Razmišljal je, ali naj vozniku zaupa ali ne. Po razmišljanju je izpregovoril:

»Storil sem nekaj, kar bi ne bil smel storiti.«

»Kaj?«

Naglo, kratko vprašanje je popotnika potegnilo za seboj:

»Človeka sem ubil.«

»Človeka?« je dejal voznik z glasom, ki ni izražal prevelikega začudenja, kakor da je to nekaj običajnega v tistih časih.

»Človek, ki sem ga ubil, ni bil človek, bil je hudič. Le eden biričev je bil še hujši kot on. Pred domačimi so me hoteli do nagega sleči, da me tepejo... Niti očetu se nisem dal tepsti.«

Voznik se je ozrl preko rame na popotnega in ga prodirno premotril. Ves se je stresel in se hitro spet obrnil proč.

»Bil je torej birič?« je vprašal skozi zobe.

»Hudič, ne birič, sem ti rekel!«

Voznik je v tistem trenutku izgubil vajeti, konj je stopil na kraj ceste, voz bi se bil kmalu prevrnil pod njo.

»Hoj!« je vzkliknil potnik. »Ti me boš še ubil.«

Voznik je udaril po konju, postal je nemiren. Njegove oči, ki so se bliskovito ozrle po potniku, so bile drugačne kot poprej.

»Zbežal sem,« je dejal popotnik. »Nič ne vem, kako je doma... Le to sem medtem izvedel, da je trideset srebrnikov razpisanih na mojo glavo. Trideset srebrnikov, kakor za Kristusa,« se je smejal.

Voznik je molčal.

»Čuješ, trideset srebrnikov je razpisano na mojo glavo. Če me zdajle zvežeš in izdaš, trideset srebrnikov dobiš.«

»Nisem lakomen denarja,« je voznik udaril po konju in se ni ozrl.

»Nocoj je čas,« je bilo popotniku na tihem že žal, da se je toliko razkril. »Jutri me ne bo več.«

Voznik je bil na te besede tiho. Ta tihota je popotnika nekoliko vznemirjala. Čez dolgo časa, ko je konj stopil počasneje, se je voznik znova ozrl in vprašal:

»Kako ti je ime?«

»Andrejc sem.«

Voznik je znova udaril po konju, vpraševal pa ni več, ne se oziral.

Andrejc je mislil predse: »Pri Bogu, da je ta človek zelo podoben umorjenemu biriču.« Otresel se je misli in se hotel oprati obtožbe, ki jo je bil izrekel nad seboj.

Voznik je molčal, kakor da kuha črne misli tega umora.

»Vem, da nisem storil prav,« je Andrejc govoril predse kakor obtožbo in zagovor. »Človeka ubiti je greh in veliko hudo. To priznam. Glej, zašel sem med razbojnike in nisem ostal med njimi, da si ne obtežim vesti še bolj. Delal sem, stradal sem, a pošten kruh sem jedel. Po cerkvah sem hodil po golih kolenih, da prejmem odpuščanje. Le ženo in otroke moram še enkrat videti...«

Umolknil je. Po dolgem času je pristavil: »Bog je en sam, dom pa je tudi samo eden...«

Voz je prišel do najsamotnejšega dela ceste. Na obeh straneh sta se dvigali navpični skali, porasli z grmovjem in trnjem. Dva ostra ovinka sta zakrivala pogled naprej in nazaj. Vseokrog je ležal temen, samotni gozd, skozi katerega je prodiralo v redkih lisah svetlo nebo.

Voznik je ustavil konja in planil z voza. V naslednjem hipu je tako naglo, kot bi poblisknilo, držal v eni roki samokres, a v drugi roki nož, ki ga je prej brusil. Meril je na preplašenega potnika na vozu in bliskal z očmi.

Andrejc je spoznal, da se nahaja v nevarnosti. Ni vedel, ali ima pred seboj razbojnika, ali je kaj drugega napeljalo tega človeka, da ga je napadel. Spoznal je, da bi bilo vsako upiranje zaman, zato je sklenil biti miren, četudi bi ga veljala mirnost življenje. Videl je še groznejše stvari po svetu. Za življenje se je tresel le za to, ker je bil že blizu doma in bi bil rad videl ženo in otroke.

»Kaj mi hočeš?« ga je vprašal čisto mirno.

»Ubil te bom.«

»Beneški cekin imam, dam ti ga rade volje. Več nimam.«

»Obdrži si ga. Ali veš, kdo sem jaz?«

»Nisi mi povedal. Ali po tem, kar zdajle vidim, sodim, da si razbojnik.«

»Peter, sin rajnega Marka sem,« je voznik pribil z besedo, ki je zvenela ko jeklo. »In ti si Andrejc!«

Andrejc je za hip zledenel. Kmalu se je zbral in vprašal skozi stisnjeno grlo:

»Peter, sin rajnega Marka?« in ga gledal.

»Le glej in prepoznavaj me. Dostikrat si me videl. Prav je, da veš, kdo te bo ubil.«

Andrejc se je znova zmedel. V naslednjem hipu je dobil prejšnjo mirnost. Le oči so mu neznano sijale.

»In kaj je, če si sin umorjenega?«

»Če si mi očeta ubil, ni treba, da izprašuješ.«

»Ti misliš, da me moraš ubiti?«

»Da.«

»Kdo ti je dal to pravico?«

»In kdo je dal tebi pravico, da si mi ubil očeta?«

»Vzrok sem imel, ti pa vzroka nimaš.«

»Moj vzrok je maščevanje.«

»Maščevanje?« je Andrejc za hip utihnil. »Torej maščevanje?«

Peter se je obotavljal. Če bi se bil Andrejc le zganil, bi bil sprožil vanj. Mirnost, ki si je ni vedel razlagati, ga je vezala. Roka se mu je pričela tresti.

»Vse si nas spravil v žalost,« se je srd spreminjal v bridkost. »Mati nam je radi tega umrla. Kaj ti je storil? Svojo dolžnost je opravljal.«

»Ha, svojo dolžnost!« se je porogal Andrejc. »Bil je birič vipavskega oskrbnika Pagana, a Pagan je hlapec plemiških trebuharjev. Pred tvojim očetom je vse bežalo, kot da jezdi Turek v vas. Le Jurij mu je bil še enak... Ubij me, če misliš, da boš na ta način spravil njegovo krivico s sveta. Toda, preden me ubiješ, me poslušaj, da boš videl, da sekira ni padla zastonj in da se je stari gnev nabiral v meni... Pomisli na svobodnjaka, ki so ga po krivici spremenili v roba in je bil prodan na milost in nemilost grofu, oskrbnikom in biričem. In kaj grajskim pogodba in urbarji? Tlačan se drži pogodbe, plemič jo razbije in ni vere v njem. Če smo se uprli krivici, smo bili tepeni, da je tekla kri. Pritožili smo se, nastale so preiskave, ki so končale tako, da je imel

oskrbnik prav, za nas se nič ni spremenilo. To, vidiš, je vse. Če misliš, da boš s tem popravil krivico, ubij me in pogubi svojo dušo!»

Iz Andrejca so vrele besede. Vse dni so ga tiščale v prsih, nikomur jih ni mogel povedati, zdaj so mu bruhnile na dan. Peter je povесil samokres in gledal srečo.

»Ne misli, da sem ubil tvojega očeta, ker se mi je tako zdelo. Še vol dregne z rogom in ti izbiije oko, če ga mučiš. Ali si kdaj slišal, kako je oskrbnik Pagano radi zabave streljal ljudi, da je videl, če njegove puščice dobro nesejo? Če ne veš, da so graščaki lovili dekleta ko zajce in na poedinah uganjali grdobije z njimi, ti jaz povem. Le če si gluh in slep, nisi slišal tega in še mnogo hujšega. Med drugim tudi to, da so mojega očeta odpeljali na vipavski grad, s katerega se ni več vrnil. Če misliš popraviti krivico s tem, da me ubiješ, stori naglo!«

Andrejc se je bil polagoma dvignil na kolena, pena se mu je nabirala okrog ust. Peter se ni ganil.

»Ti so ubijalci!« je nadaljeval popotnik z vedno večjim vznemirjenjem. »Ti so volkodlaki, ki nas jašejo in nam pijejo kri. In kaj bi storili, če bi ne bilo biričev? Poginiti bi morali. Tako pa sovražimo biriče, ki so njihova roka. Če bi biričev ne bilo, bi bila za nas nebesa na zemlji. Če bi biriči in oskrbniki ne bili hujši ko razbojniki in sleparji, bi se še dalo živeti. Nisem ubil tvojega očeta zato, ker je bil tvoj oče, ampak ker je bil birič. Če ga boš maščeval, ne boš maščeval svojega očeta, ampak biriča. Tvojega očeta nisem poznal, biriča sem poznal. Maščuj biriča!«

Petrove oči, ki so bile prej krvave, so se zdaj spremenile. Dvignil je samokres in izprožil v zrak, da je dal duška svojemu čustvu. Prikazal se je dim, smrad po smodniku se je razširil okrog.

»Če sem storil greh, ker sem ubil človeka, sem se pokoril in sem še pripravljen pokoriti se. Moja kolena imajo trd podplat, moje srce do tega trenutka ni bilo mirno... Ali me ne boš ubil?«

»Ne,« je odgovoril Peter.

»Če zahtevaš, te prosim odpuščenja zato, ker je bil človek, ki sem mu vzel življenje, tvoj oče. Za mojega

očeta me nihče ne bo prosil odpuščanja. Nad kom naj se maščujem? Ali naj te prosim odpuščanja?»

»Ne.«

Peter je sedel na voz in pognal konja.

13.

Andrejc in Peter sta molčala. Voz je ropotal in se nagibal zdaj na eno, zdaj na drugo stran.

Bilo je proti večeru. Solnce se je približevalo zatonu, goré so se bleščale v rdečkasti svetlobi, dolge sence so ležale po dolini. V daljavi se je prikazala Vipava in vsa lepa dolina do Gorice, a za njo v mrak toneča Furlanska ravnina. Za Vipavo se je dvigal stožčast, skalnat grič, na njem je stal sivi grad.

»Tam,« je pokazal Peter z bičem na zidovje.

»Prekleta skala,« je govoril Andrejc. »Gnezdo vragov, ki te je znesla grehota skupaj, shajališče mrhovine. Kako sem želel, da bi videl te porasle vrhove, sijaj naše doline, svetlo reko in cerkev Device Marije v Logu, Sveti Križ v daljavi. In mojo ženo in otroke, vse, ki so ostali pri življenju...«

Objela ga je tiha žalost, sključil se je v dve gubi in zrl predse. Da bi odgnal otožnost, je začel govoriti.

»Ali služiš na gradu, Peter?»

»Gori,« je dejal ta nakratko, kakor da mu nič ni do odgovarjanja. »Kruh je kruh!«

»Kje si bil?»

»Ob Pivki. Oskrbniku peljem prvo desetino od kmetov, ki so njegovi...«

Nekaj časa sta molčala. Prvi je spregovoril Andrejc.

»Ali misliš, da bi me kdo izdal?»

»Nikomur bi se ne kazal, če bi bil v tvoji koži.«

»Ali misliš, da bi me kdo spoznal?»

Peter se je ozrl po Andrejcu: »Če sem te jaz, zakaj bi te drugi ne. Tudi denar je lep.«

»Pa je Judežev.«

»To se denarju ne pozna. Judežev ali Kristusov.«

Andrejc je pomislil pri sebi: »Lakomnik je ta človek. Bog ve, ali me ne bo izdal.« Pa je ubil to misel na mestu.

Načel je vprašanje, ki se ga je ves čas ogibal, ker se je bal odgovorov. Zdaj mu srce ni dalo več miru.

»Ali veš, kje stoji moja hiša?«

»Še je na istem mestu, le tvoja ni več.«

»Čigava pa je?« se je Andrejc zdrznil vase. Slutil je kaj takega.

»Gosposka jo je vzela in prodala.«

»Komu?«

»Komu? Juriju in njegovi ženi.«

»Barbki,« je bolesto jeknilo iz Andrejčevih prsi.

»Njima. Sicer pa nima sreče z njo. Vražja ženska je in pravijo, da se vlačí. Nikoli je ni doma.«

»In moja žena in otroci?«

Zastala mu je sapa. Pričakoval je vsega. Srce mu je tolklo z neznano silo.

»Pri Jerneju so. V koči ob ovinku proti Šturijam. Hi!« je pognal Peter konja.

Andrejc je pogledal Petra z globoko hvaležnostjo, kakor da se mora njemu zahvaliti za dobrodejnost te novice.

Nekaj časa je molčal.

»Ali niso bili Turki tudi pri vas?«

»Bili so,« je odgovoril Peter nakratko.

»Ali ni bila kuga v dolini?«

»Morila je,« je pritrdil Peter. »Tvojo mater je neslo ... In tvoji sestri tudi ...«

Andrejc je vzel pokrivalo z glave, se prekrižal in pričel moliti za duše pokojnih. Globoka otožnost mu je legla čez obraz.

Peter je ustavil konja.

»Stopi z voza in hodi peš v Vipavo. Če me kateri izmed grajskih vidi, bom trdo poplačal svojo dobroto.«

»Počakaj, da zamenjava zlat in ti plačam za vožnjo,« je opomnil Andrejc, ko je stal na cesti.

»Ne maram. Glej, kod boš hodil!«

»Ali ima Urh še krčmo pri izvihu?«

»Ima jo!« je vpil Peter z voza in izginil za ovinkom.

V Vipavi je zazvonilo avemarijo, nato pri Devici Mariji v Logu. Iz daljave je brnel s tenkim glasom tretji zvon, ni bilo mogoče razločiti odkod.

Andrejc je stopal med molitvijo skozi mrak, noge so se mu zapletale. Obšel je nekaj hiš in vrt, srečal

v poltemi človeka, ki je gledal za njim, utonil je v klanec, ki je vodil proti izviru Vipave. Čez kakih sto korakov je preskočil jarek in zavil po ozki poti, vodeči do zakajene podrtije, ki bi se ne smela imenovati hiša, še manj krčma. Še ko je stal Andrejc pred njo, je bila vidna le streha; padel je po nekakih stopnicah navzdol in stal pred črno luknjo, ki se je odpirala v vežo in v izbo.

Izba je bila nizka, zakajena, z veliko pečjo in majhnimi okni. Na čelešniku se je kadila goreča treska. Za večjo izmed dveh miz je sedela trojica ljudi in pila. Pri drugi mizi je sedel krčmar, majhen človek z belo brado; hodil je upognjeno in mežikal z očmi, ki so ga skelele v večnem dimu.

Vstopivši Andrejc je navzočim za hip zaprl besedo. Urh se je dvignil in naredil prostor. Andrejc je sedel, da je gledal proti vratom in ga od ostale mize niso mogli zreti naravnost v obraz.

Naročil je vina. Ko je Urh točil, je segel Andrejc v veliki žep, izylekel iz njega kos kruha in nekaj mesa, rezal z nožičem in začel jesti.

Pri sosedni mizi so znova začeli pomenek. Krčmar je prinesel bokal vina in ga postavil pred Andrejca. Oslonil se je z obema rokama na mizo in hotel začeti razgovor.

»Popotnik?«

»Mhm!« je pritrdil Andrejc s polnimi usti.

»Od daleč?«

»Mhm!« je dejal Andrejc in nič več.

Pogovor pri sosedni mizi je bil znova utihnil.

Krčmar je spoznal, da došlec noče govoriti in celo prikriva obraz v senco, zato je odnehal. Pristopil je k drugi mizi.

Čez nekaj časa se je Andrejc previdno ozrl. Videl je, da se ozirajo nanj in si na tiho šepetajo. Posebej eden izmed njih, ki je nosil velike brke in brazgotino čez nos.

»Bes!« je zarohnel Andrejc tiho predse. »Če bi bil vedel, bi ne bil vstopil.«

In zdelo se mu je, da je slišal od sosedne mize: »Stavim glavo, da je Andrejc! Brado nosi, čelo in nos ga izdajata, glas pa tudi.«

»Pojdi! Po kaj bi bil prišel? Glavo prodajat?«

»Meni ne uteče, če se obleče v meniha in se obrije po vrhu glave.«

Andrejc je pojedel kruh in meso ter izpil vino. Krčmarjeva hčerka je pritrdila novo tresko v čelešnik, jasna svetloba je za hip napolnila temno izbo.

Trojica pri drugi mizi se je dvignila. Človek z brazgotino in velikimi brki je šel počasi mimo Andrejčeve mize in ga motril. Andrejc se ni mogel premagovati, dvignil je glavo. Srepa pogleda sta se srečala.

V tistem hipu se je ogorek pri treski odlomil, nastal je za hip mrak, pogleda sta ugasnila. Andrejc in krčmar sta ostala sama.

Krčmar je postal pri mizi, zopet bi bil rad spregovoril, a se je spomnil, da tujec nima besede. Zdaj ga je Andrejc izzival z očmi. Ker krčmar ni hotel spregovoriti, je zinil on:

»Urh, ali me več ne poznaš?«

Krčmar je približal glavo in odprl oči na široko, slednjič je vzkliknil:

»Jezus, ali si res ti?«

»S kostmi in kožo. Ali hočeš zaslužiti trideset srebrnikov?«

»Bog obvaruj! Kaj govoriš, Andrejc!«

»Nocoj je čas. Jutri bo prepozno, ne bo me več.«

»Jaz ne,« se je branil Urh. »Jaz ne. Toda — ali si videl onega?«

»Tistega, ki ima mojo hišo?«

»Ali že veš?«

»Ne bo lovil tistih grošev. Ali ni dobil mojega doma pol zastonj? Saj ima bogato ženo.«

»Ima jo in je nima,« je Urh skomizgnil z rameni. »A glavno je — čiste vesti nima.«

»In si bo naredil še težjo?«

Andrejcu ni bilo prijetno. Muditi se mu je začelo.

»Plačam,« je dejal Andrejc in položil cekin na mizo.

»Bog vari!« je dvignil Urh obe roki. »Saj sva si v sorodu. Spravi!« Porinil je denar od sebe.

V tistem hipu je planila krčmarjeva hčerka od strahu vsa preplašena v izbo.

»Biriči so pred hišo!«

In se je sesedla na klop.

Andrejc se je dvignil in pobledel v obraz. Z Urhom sta se pogledala; njune oči so bile tako pomenljive, da so pekle.

»Pazi se!« je prosil Urh. »Verjemi, da Jurij ni dober človek.«

»Če mi ni tega kdo drugi napravil,« je Andrejc pomislil na Petra in na njegovo vedenje. V tem je pomislil na ženo in na otroke. »Grem,« je dejal, vzel v roko nožič in planil iz izbe v temo.

Urh je obstal okamenel in prisluhnil...

14.

Na severni strani vipavskega gradu je v malih, zakajenih sobah stanoval oskrbnik vipavskih plemičev — Pagano de Piperna. Bil je sin neke plemiške hčere iz Furlanije, ki se je bila spozabila Bog zna s kom in porodila dečka. Ta je bil že ob rojstvu slaboten, že prvi dan življenja je nosil breme na hrbtu: grbo. Obraz pa mu je bil vdrt in starikast. Bolj ko je doraščal, večja mu je postajala grba. Zdelo se je, da bodo izginili vsi ostali udje pod njo.

Bil pa je krut. Zgodilo se je, da je nataknil na svoj meček nekega furlanskega kmeta, ki se ni mogel braniti, zato so ga poslali na devinski grad, a od tam v Vipavo.

Vipavski gospodje so bistro spoznali, da je Pagano de Piperna rojen za oskrbnika. Dasi je bil še mlad, so ga dali v družčino starega valpta, ki je lezel v dve gubi. Učenec je prekosil mojstra. V dveh letih je izjavil stari oskrbnik, da ni več potreben, in je kmalu nato umrl.

Pagano de Piperna je oskrboval grad v veselje svojih gospodarjev in v strah njihovih podložnikov. Niti solida davka ni ostalo neizterjanega, niti zrnca žita ni na grofovo škodo ostalo po vaseh. V dneh, ko gospodov ni bilo na gradu, je imel popolno oblast v rokah, nihče ga ni klical na odgovor. Ječe so se polnile. Izpraznil jih je le, kadar se je imel vrniti grof. Užival je, če je slišal ječanje mučenih ljudi.

Ljudje so se ga bali in so ga sovražili. Ni bilo grdega imena, ki bi mu ga ne bili dali. Najčešče so ga imenovali po njegovem skrajšanem imenu »pagan«,

otroci in ženske pa so ga klicali »grdi možiček«. Niso ga videli, da bi se bil kdaj pokrižal.

Priželeli so mu vsega. Ko je bil v prepiru z Matijo dobil rano na nogi, so od veselja plesali. Ta udarec je bil za Pagana usoden. Noga se mu ni hotela zaceliti. Kakor hitro se mu je rana zaprla, že se mu je odprla znova; iz nje je tekel gnoj, ki mu je povzročal hude bolečine in sušil telo. Jezdil je težko. Njegov onemogli srd se je obračal proti kmetom in proti vsem, ki so bili okrog njega. Včasih je po cele dneve presedel v svoji, s temnimi slikarijami preslikani in zakajeni sobi v naslonjaču pred kaminom. Tolkel je na kovinasto ploščo, ki je bila obešena nad njegovo glavo, in na ta način venomer klical hlapce in sluge.

Tistega večera, ko je bila prišla Barbka s tridnevnega potepanja domov in je pozno pod večer stopil Andrejc v Vipavo, je sedel Pagano de Piperna v naslonjaču, gledal okraske kamina, ki so se zdeli živi ob plapolajočem ognju, in mislil.

Bil je izredno slabe volje. Poleg bolne noge in samote so ga vznemirjale neurejene razmere, ki so vladale v deželi. Dolino so bili oplenili Turki, kuga je bila zmanjšala število prebivalstva, kar se je pri obdelovanju zemlje občutno poznalo. Prejšnjega leta so bile žitnice skoraj prazne. Ljudje niso mogli plačati dolžnih solidov, ako tudi jih je zapiral v temnico. No, nazadnje jih je moral izpustiti, če je hotel, da so mu na pomlad obsejali zemljo. To leto je bila letina dobra, a redki ljudje niso zmogli dela, vreče so le počasi prihajale domov.

Vrhu vsega tega so prihajale vznemirljive vesti. Domači plemiči so se prepirali med seboj, na severu je divjala vojna. Plemiški vandrovec, ki je prihajal iz laških dežel, je mimogrede prenočil v gradu in pravil, da Benečani še niso sklenili s Turki miru. Mogoče je bilo, da pesjani znova pridivjajo v deželo.

»Kaj bodo odnesli?« je vzkliknil Pagano de Piperna iz nejevolje. »Če vse požgó in nam pomoré vse ljudi, kako bomo živeli?«

Ob teh mislih se je povetil njegov kljukasti nos še bolj, gladka brada, ki je silila navzgor, se je privila

še bliže ustom. V tej bridki otožnosti je postal njegov obraz še grši.

Mahoma se je predramil iz misli. Ozrl se je po mizici, ki je stala poleg njega, vzel kupo in izpil ostanek vina. Prijel je za kladivce in pričel z vso silo nabijati po kovinasti plošči.

Prihitel je pisar, majhen, debelušen človek, ki se je iz gole uslužnosti skoraj spoteknil za vrati.

»Želite, Vaša milost?«

Klanjali so se mu kot grofu, zakaj bali so se ga in s prilizovanjem odvrčali njegov srd od sebe.

»Pisar, kaj je novega?«

Pisar se je začel vnovič priklanjati. Videlo se mu je, kako s strahom bo razodel, kar mu je bilo povedati.

»Gospod, čuli smo, da se je v Vaših dveh vaseh zgodila nesreča.«

»Nesreča? Kakšna nesreča?«

»Toča, debela ko orehi, še debelejša, je vse potolkla.«

»Toča? Prav v mojih vaseh je pobila toča? In drugje?«

»Drugje ...« se je obotavljal pisar, »drugje ni bilo toče.«

»Baš v mojih vaseh,« je hropel Pagano. »Desetina, ki jo dobivam za trud, je vsako leto uničena!«

Pisar je mencal in si mel roke, kakor da ga sredi poletja zebe.

»Povej mi,« je zopet spregovoril Piperna, »kako pobirate desetino?«

»Vsak deseti snop ...« je menil razlagati pisar.

»To me ne zanima. Nalij mi vina!«

Pisar mu je nalil.

»Če bo toča tolkla tako pogosto, bo treba jemati po dva snopa. Si razumel?«

»Da, Vaša milost,« se je priklonil pisar.

»Ampak, če vas kdo zatoži, ne bom nikogar zagovarjal. Jaz za nič ne vem.«

»Da.«

Pisar se je smehljal. Vedel se je, kakor da ga zebe še bolj.

»In Peter? Ali se je vrnil?«

»Da, Vaša ...«

»Zakaj mi tega prej ne poveš?«

»Čakal sem na vprašanje.«

»Ali je pripeljal žito? Ali je morda tudi ob Pivki toča pobila?«

»Pet vreč žita, Vaša milost.«

»Dobro,« je Piperna zamomljal zadovoljno predse.
»Ali je prinesel kako pismo?«

»Pisma nič.«

Pagano de Piperna se je vznejevoljil, da je hotel planiti s sedeža. Bolna noga ga je zbolela, sedel je znova.

»Ali nisem dejal, da naj stopi k plemiču v Prem? Kako se že imenuje... k vragu z njegovim imenom! Že pol leta čakam.«

»Še nekaj,« se je priklanjal pisar.

»Kaj?« je vprašal de Piperna, ki mu je bilo prijetno, da si z razgovorom, ako tudi je pust in ničev, krajša čas.

»Videli smo, da je peljal Peter tujca na vozu.«

»Kljub prepovedi? Jutri mu naštejete dvajset palic?«

»Kakor ukazujete, Vaša milost.«

Paganu je bilo laže, njegova slaba volja je popustila. Iztegnil je zdravo nogo in znova segel po kupici.

Medtem je nastal na hodniku ropot. Vrata so se odprla, eden izmed biričev je vstopil.

»Kaj je?« je piskal Pagano de Piperna z visokim glasom. »Kdo vas je klical.«

»Nekega človeka smo ujeli.«

»Nekega človeka? Če ta človek nima imena, kaj hočemo z njim?«

»Andrejc je, sin Matije.«

»Andrejc?« je bredel oskrbnik po svojem kratkem spominu.

»Ubežnik, ki je pred dvema letoma ubil biriča Marka.«

V tem trenutku se je de Piperna zopet vzpel in hotel leteti po sobi. Noga ga je neznansko zbolela, da je telebnil kot mrtev v naslonjač. Vpil je kot obseden:

»Pripeljite ga, da ga vidim! Pripeljite ga sem!«

Čez par trenutkov je stal Andrejc zvezan pred oskrbnikom, ki sta si bila stara znanca in tiha sovražnika. Molče sta se zrla nekaj trenutkov, njune oči so se bliskale.

Piperna se je zakrohotal. Ta slučaj mu je prišel kakor neizmerno olajšanje. »Ti si?« je zijal vanj in kazal redke, počrnele zobe. »Povej, kako ti je ime?«

In Andrejc je molčal, srce mu je burno tolklo, žolč se mu je razlival po krvi, v onemoglem srdu bi bil plakal. Uprl je oči nekam nad oskrbnikovo glavo in ni spregovoril.

»Veseli sem, da se zopet srečava. Kako se ti je medtem godilo?«

Andrejc pa je molčal. Molčal bi bil tudi, če bi mu rezali jermene s hrbta.

»Ali si prišel po hišo? In po ženo in po otroke? Goriški grof je tvoj sodnik, pokazal ti bo ... Nocoj ne dobiš večerje ne jutri kosila. Tako ... Da boš vedel pobijati biriče!«

Pagano de Piperna je utihnil in ker Andrejc še vedno ni golsnil besede, je znova silil vanj, kakor da ga hoče izbežati iz trdovratnega molka.

»Ali veš, kam pojdeš? Povej, če slutiš, kam pojdeš zdaj?«

V tistem hipu se je Andrejcu odvezala beseda. Uprl je oči v oskrbnika kot dvoje žarečih luči, z besedo je usekal ostro kakor z nožem.

»Anti tja, kamor ste deli mojega očeta, ki se še ni vrnil.«

Tedaj bi bil Pagano vtretjič skočil s sedeža, to pot čez mizo. Zarjul je in se sesedel. Nekaj minut ni našel besede, obraz mu je postal zaripel. Ko je prišel do sape, ni imel več smeha, pene je tiščal iz ust.

»Prav imaš. Tja te pošljemo, tja ...« se je hotel zakrohotali, a mu glas ni šel iz grla.

Nato se je obrnil nasproti biričem: »V ječo v okroglem stolpu ga zaprite!«

»Ta je zazidana,« se je drznil omeniti pisar.

»Kdo jo je zazidal?«

»Smrad je prihajal iz nje, Vaša milost.«

»Porušite zid! V ječo z njim! Odpeljite ga! Nočem ga več videti! Ali ne vidite, da gleda, kot da hoče vse pobiti? ... Ali ne vidite?«

Andrejčev pogled je bil v resnici grozen. Življenje se je podiralo pod njim. Če bi ga ne bili držali biriči,

bi bil zvezan planil na spako, ki je čepela v stolu, bít bi jo z nogami in grizel z zobmi.

Odvedli so ga na hodnik. Vso pot so rožljale dolge verige.

Pagano de Piperna je bil nekaj časa tiho, kakor da si odpočiva od težkega dela. Ogenjček v kaminu je ugasnil, dolge, strašne sence so plapolale po stenah. Pisar je vrgel novih polenčkov na žerjavico.

Piperna je dvignil glavo.

»Kdo je izdal tega človeka?«

»Jurij,« je odgovoril birič, ki je bil ostal v sobi.

»Jurij? Ali ni razpisanih trideset srebrnikov na Andrejčevo glavo?«

»Da, Vaša milost,« je odgovoril pisar.

»Dobro,« se je Piperna zlobno nasmehnil. »Odštejte mu jutri deset tolarjev! Če bo zahteval več, odštejte mu ostalih dvajset s palico. Ste razumeli?«

Birič je odšel.

Pagano de Piperna se je nagnil na svojem stolu in oprl glavo ob naslonilo. Postal je neznansko truden. Oči so se mu rahlo zapirale.

»Ali bi ne šli v posteljo, Vaša milost?« je vprašal pisar z vso ponižnostjo.

»V posteljo?« je uprl Pagano vanj svoje oči, kakor da ga ne razume. »Dobro, dobro...« se je dvignil s pisarjevo pomočjo. »Ali — ne pozabite, da mora ta človek čimprej oditi s tega sveta... Da, da, v posteljo.«

Odšla sta v drugo sobo. Pagano je neprestano ponavljal: »Ne pozabite, kaj sem Vam naročil glede tega človeka... Da, da, v posteljo...«

15.

Jurij je prišel pozno v noč domov. Barbka je bila že odpahnila kamrine duri. Zdajci je slonela ob peči z glavo v dlaneh in se ni genila. Na mizi je stala večerja nedotaknjena. Skozi okno je sijal mesec, ki je bil pravkar izšel.

»Urša!« je poklical Jurij staro deklo, ki se je oglasila za vrati, kjer je čepela s koleno pod brado in molila.

»Kaj?« se je oglasila počasi in leno.

»Kje je gospodinja?«

Preden je Urša odgovorila, je Barbka dvignila glavo:

»Kod si hodil tako dolgo?«

»Potepal sem se,« je dejal in pristavil: »Pil sem.« Hotel je še nekaj reči, a se je premislil, sedel je z vso težo na klop, da je zacvrkutala.

»Na mizi je večerja,« je dejala Urša in stopila pred ognjišče. Vžgala je svetiljko z lanenim oljem in jo postavila na rob mize.

Jurij je vzel žlico, zajel nekajkrat in opazoval s koncem očesa ženo, ki je znova zagrebla glavo v roke, kakor da se je zatopila v globoko razmišljanje. Imel jo je rad, vendar ji ni odpustil besed, ki jih je slišal, ne prizora, ki se je bil dogodil, preden je bil odšel v gostilno. Pomislil je, da ima v rokah bič, s katerim se lahko maščuje nad ženo. Satansko veselje je občutil pri tem.

Čez čas, ko je vse do dna premislil, je spregovoril:

»Barbka!«

Žena je dvignila glavo.

»Ugani, koga sem videl?«

»Koga?« je dejala žena, ki jo je zanimalo, kaj se skriva za tem skrivnostnim vprašanjem. »Urha. Drugega nisi mogel videti.«

Juriju je zaigralo srce:

»Andrejca sem videl.«

Barbka je obstala in zrla moža v oči. Ob medlem svitu oljnate svetiljke je bilo težko razbrati, ali se norčuje ali govori resnico. Molčala je nekaj trenutkov in čutila, kako ji bije srce. Slednjič je dejala:

»Lažeš!«

»Videl sem ga. V Urhovi krčmi je bil.«

Zdaj je Barbka verjela, vendar je zahtevala prisege:

»Prisezi!«

»Naj me besi vzamejo, če ni res!«

Jurij se je zasmel; iz njegovega smeha je gledala krutost, ki se je radovala nad tistim, kar še ni bilo razodetega. Barbka se je zavedela pasti, ki ji je bila spretno nastavljena in se je v njo skoraj ujela. Razhudila se je:

»Kaj mi praviš to? Kaj je meni do tega?«

»Počakaj,« je dejal Jurij in položil žlico na mizo. »Saj še nisi izvedela vsega, glavno šele pride.«

Barbka je silila ravnodušnost, ni se ji posrečilo. Stopila je po izbi, da je stala v lunini svetlobi, gledala je nekaj hipov skozi okno, kjer se je v pošastnih sencah gibalo drevje, nato se je znova obrnila do svojega moža.

»Kaj pride?« je vprašala.

»Počakaj,« je Jurij sklenil, da bo nalival grenkost po kapljicah, se naslajal nad ženo in meril njeno čustvo do tega človeka. »Sedimo v gostilni, kar se odpro vrata. Kdo vstopi? Neznani človek z brado kot kapucin. Sede k mizi in si naroči pijače. Bradač skriva obraz, da bi ga ne spoznali.«

Jurij je utihnil, da bi podaljšal užitek do neskončnosti, Barbka je koprnela.

»Eh, ne skrije se mi! Če bi se preoblekel v plemiča, ne skrije se mi! Spoznal sem ga po čelu in po nosu, dasi ni gledal name in je spregovoril komaj pet besed.«

Utihnil je znova, Barbka se je razburila: »Povej do konca, če misliš!«

»Čakaj...« je podaljševal muke. Barbka ga je prekinila.

»In ti si ga izdal? Povej nakratko!«

»Izdal sem ga,« je udaril Jurij s pestjo po mizi.

»Zaradi tridesetih srebrnikov?« V Barbkinem glasu je trepetalo zaničevanje.

»Ne zaradi tridesetih srebrnikov...« je gledal Jurij izbuljeno, iz pijanosti, iz trpkega čustva in ljubosumja. »Izdal sem ga radi tebe.«

»Radi mene?« se je Barbka hlinjeno čudila. Bilo ji je jasno. Saj trepetanja ni mogla prikriti niti sama pred seboj.

»Radi tebe!« je Jurij tolkel po mizi. »Srebrnikov nočem.«

Barbka je bila prepadena. Vedela je sicer, da mož sluti njeno čustvo do Andrejca, a da mu je jasno ko beli dan, si še sanjala ni. Zdajci je stala njena duša razgaljena pred njim. Ko je najbolj želela, da bi njeno srce ostalo skrito pred svetom, je zavpilo najbolj. V hipu, ko je pod vtisom srečanja Andrejčevih otrok želela, da se popravi storjena krivica, se je zgodilo

dvojno zlo. Tega zla je bil kriv njen mož, ki ga ni ljubila in je bilo poleg tega izdajstvo najgrše, kar je mogla pričakovati od kogarkoli. Ljubosumje in odklonitev srebrnikov ga ni moglo opravičiti.

Vse to se je v enem samem hipu pogreznilo nad Barbko, premagalo jo je čustvo. Udrle so se ji solze, telo ji je gorelo. Kar je čutila, je zakrila z besedami:

»Tako me sodiš? Reci, če mi moreš očitati eno samo besedo, en sam pogled. Govori! Nato se ubijem!«

Jurij je bil prepaden. Žal mu je bilo maščevanja, iztegnil je roke in jeknil:

»Barbka!«

»Nič. Grem, ne vrnem se več! Grem! Praga te hiše ne prestopim več!«

Jurij je hotel stopiti proti njej, Barbka je šinila skozi vrata, planila v lunino svetlobo, med drevje, bežala čez travnik, preko njive, preskočila je plot, preplezala zid, obstala na kupu groblje in se upehana ozrla.

Posluhnila je. Nihče ni bežal za njo. Nihče je ni klical. To jo je za hip užalilo; slednjič je počenila in se zapredla v tiho misel, ki je rasla pred njo in se ji gromadila čez glavo.

Bilo je vse tiho, le lajež psov in pesem čuka je bila slišna od Šturij.

Pred Barbko je vstajala podoba človeka, radi katerega se je razburila. Z duševnimi očmi se je premerjala do dna in je stala kot grešnica sama pred seboj. Pogosto je mislila na to, a jo je vselej znova objela silovita strast njene nravi. Tako zelo tega nikoli ni občutila kot tistega večera, ko je bila sama sredi svetle prirode, tako lepe, kakor da se je z božjimi rokami v božji vodi umila. Pričela se je trkati na prsi in govoriti: »O Gospod, usmili se me, glej, kakšna sem!« Solze, ki jih je tega dne že dvakrat točila, so ji bile čisto blizu. Začele so ji teči po licih, ustnice so pile njihovo grenkost kakor iz keliha.

Umirila se je in se ozrla proti Šturijam. Po kratkem premisleku se je dvignila in odšla proti koči nad klancem...

V Jernejevi koči tega večera dolgo niso spali. Jernej je sedel ob peči, roke je imel sklenjene na

kolenih. Liza je ždela ob mesečini ob oknu, na njenih kolenih je napol ležal Drejče, ki mu je grebla po laseh. Tonček je sedel na klopi in zvonil z nogami.

»E-ha!« je zazehal Jernej, ko je odmolil svojo tiho molitev. »Ali si slišala prej, Liza?«

»Kaj je?«

Za kočjo je zaskovikala sova, starec se je razburil.

»Zopet. Mene kliče.«

»Kaj govorite? Bog sam ve, koga kliče. Morda mene.«

Pravkar je bila nagla beseda izgovorjena, ko so bili slišni koraki pred kočjo, nekdo je stopil čez prag. Vrata v izbo so se odprla, črna senca je stala sredi veže.

Liza je zgrabila otroka. Vsem je spričo prikazni zastala beseda v grlu. Prišlec je gledal, kakor da razbira v mraku, če je kdo v izbi, in je molčal.

Prva je spregovorila Liza:

»Kdo je?«

»Jaz sem. Ne bojte se!«

Videli so roko, ki se je dvignila do obraza, kakor da je obrisala pot. Spoznali so, da je ženska, drugega nič, zakaj obraz je bil v temi.

»Kaj hočeš?«

»Novico prinašam. Ne ustrašite se!«

»Jezus, Marija!« je jeknila Liza. Materinsko čustvo je zagorelo v njej s tolikšno silo, da je objela otroka, ki sta koprnela od strahu.

»Ne bojte se!« je dejala neznana ženska z globokim, spremenjenim glasom. »Andrejc se je nocoj vrnil.«

Novica je bila taka in tako nenadna, da sta pred njo onemela Jernej in Liza. Vse različne možnosti hkrati so jima planile skozi možgane.

»Ne ustrašite se! V Vipavi v Urhovi krčmi je bil, a ga je nekdo izdal.«

Beseda je prebudila Lizo iz onemelosti. Z vso silo se je v hripavem glasu iztrgalo iz nje:

»Kje je zdaj?«

»Na gradu, v ječi,« je dejala neznana ženska.

»Pojdite, prosite oskrbnika, morda se omeči.«

Otroka sta iz strahu, ki se je porodil iz materinega vzkrika, glasno zavekala. Liza je radi tega le nejasno razumela zadnje besede. Podvomila je o njihovi

resničnosti. Vse je prišlo tako nenadoma nad njo, da se ji je mešalo v glavi. Skrivnost na vratih stoječe ženske je vzbujala grozo. Liza je hotela razluščiti vse, potrditi dejstvo v svojem srcu in razjasniti vsako misel posebej.

»In kdo si ti?«

Ni dobila več odgovora. Neznana ženska je stopila v vežo, nato čez prag, njena senca je hušknila mimo okna.

V koči sta ostala dva človeka, ki sta se molče izpraševala in si nista znala odgovoriti. Dva otroka sta jokala v materinem krilu solze strahu in groze.

16.

Andrejca so zaprli za nekaj časa v luknjo, ki se je nahajala v grajskem pritličju. Vanjo so metali služinčad, ki se je bila pregrešila, za krajše kazni. Eden izmed biričev je ostal pri njem.

Ni bilo treba dolgo čakati. Prikazali so se znova in peljali Andrejca po ozkih stopnicah v nizko, vlažno podzemsko klet, v kateri se je nahajalo nekaj stare šare, miši in podgan, drugega nič. Iz te kleti so v skrajnem kotu za sodom, ki je bil pred kake pol ure odvaljen, vodila v zid nizka vrata, skozi katera so morali vstopiti sključeni. Padli so v nizek, ozek hodnik, ki je peljal sprva v ravni, nato v dvakrat zaviti smeri. Birič, ki je stopal prvi, je nesel svetiljko. Luč je padala po stenah, iz katerih so gledali črni, vlažni kamni.

S hodnika je vodila majhna odprtina v prostor, ki je bil še nižji in tako skopo odmerjen, da so se komaj zbasali vanj trije ljudje. Stali so na nekakem oboku, ki je imel po sredi leseno lino z železnimi zapahi, komaj toliko veliko, kolikor meri srednje debel človek v pas. Vseokrog je ležal omet, po kotih pa skrilmasto kamenje.

Andrejcu so odpeli verige, ki so padle s truščem na tla. Eden izmed biričev jih je pobral in vrgel na hodnik. Odprli so lino, skozi katero je bila vidna temna groza globine, iz katere je vel hlad.

Andrejcu je nemirno bilo srce. Slišal je o grozotah ječ, videl jih ni. Mrzel pot ga je oblil po vsem telesu, od groze so mu stopile solze v oči. Upirati se ni mogel.

Prepasali so ga z vrvjo in ga spustili skozi odprtino. Sprva je udaril z glavo ob zid, da je zajavkal, nato je obvisel v črni praznini neznanega prostora med nebom in zemljo. Nekaj pramenov svetlobe se je lesketalo na stenah. Počasi se je nižal, kakor da dva človeka izpuščata vrv, pest za pestjo. Pogrezal se je v nevidno črno globočino, kakor da gine v žrelo smrti. Skoraj je omedlel. Pri zadnji kapljici zavesti je občutil pod nogami nekaj trdega, to ga je pomirilo. Noge so se mu tresle, stopinja se mu je zdela negotova, zato je sedel.

»Odveži vrv!« mu je zaklical eden biričev od zgoraj.

Andrejc se ni zavedel, da velja njemu ta klic. V svojih mislih je pričel preudarjati usodo, v katero je bil pahnjen.

»Odveži vrv, sicer ti vržemo kak spomin na glavo!«

Dvignili so ga, da je zletel v zrak in znova padel na tla.

Zdajci se je Andrejc zavedel. Mrzlični prsti so poiskali vozec in ga razrešili. Vrv je švignila kvišku, zadnji val svetlobe je ugasnil, lina se je zaprla. Nastal je mir, tema in hlad.

»Moja krivda, moja velika krivda!« se je Andrejc v svoji obupni skesanosti tolkel na prsi. »Zakaj nisem šel po gozdovih in čez gore in sem ubral pot po cesti! Čemu sem verjel, da ni več Judežev Iškarijotov na svetu, in sem se po otročje razodel Petru, sinu onega ... ter sem po vrhu tega stopil v gostilno! Moja krivda, moja velika krivda!«

Mislil je nekaj časa in se je tolkel na prsi.

»Ljudi sodim po sebi, ki sem bil ubijalec, Judež pa nikoli, ker vem, da je ljubezen več vredna nego umazani groši. Bog ve, mislil sem, da mi je Peter, sin Matijev, odpustil, ne radi moje besede, ampak radi mojega srca. Ali je bil on, ki je hinavčil vso pot z menoj? Ali pa mi Jurij ni prizanesel, ki mi ni imel za kaj prizanesti. Glej, Bog, če me je Peter izdal, še razumem, ali da bi me izdal Jurij, ne morem razumeti.«

Zopet je nekaj časa mislil tiho v svoji grenkosti, nato so se mu ustnice znova premikale.

»Ali je bila božja volja, da sem srečal ob svoji vrnitvi prav Petra in še Jurija? Če je bila božja volja taka, in se nisem zadosti spokoril, bodi ...«

Posluhnil je. Neizmerna tihota je bila vseokrog, le vzdih je slišal in bitje lastnega srca.

»Čemu sem prišel to dolgo pot iz mraku tujih dežel po prašnih cestah in zdaj ne vem, ali bom gledal še kdaj luč solnca ali ne? Zato sem prišel, ker sem pustil srce doma in mi brez srca ni mogoče živeti. O moja Vipava, moj dom, ki ni več moj, moja žena in moji otroci! Naj mi Bog odpusti in žena in otroci, če sem kdaj napak delal. Naj bo za pokoro, o kateri sem mislil, da je že narejena, to trpljenje. Oče naš, kateri si v nebesih...«

Andrejc je molil. Oči so bile uprte v temo, ustnice so se pogovarjale z Bogom, goreče, kakor da hočejo besede predreti črne, vlažne stene, premagati obup in žalost, dokler mu niso začele solze vreti iz oči...

Srce je bilo potolaženo, Andrejc je utihnil v molitvi. duša je priplavala z one strani, kjer se je mudila, nazaj, zemsko oko se je razgledovalo.

»Kje sem?«

Tiha groza ga je spreletela... Otikal je z roko za hrbet, kjer ga je mrzelo skozi obleko. Velika, mrzla in mokra skala je tičala v zidu, nanjo se je naslanjal. Plazil se je po vseh štirih, tipal zid in tla pod nogami. Spoznal je, da se nahaja v ozki, okrogli ječi, jedva toliko široki, da bi se mogel s celim telesom zlekniti počez. Pod njim je ležala mreža iz železnih palic, za palec debelih, narejena, redka, da je lahko ušla človeška pest skozi. Kaj je spodaj? Otikal je nekaj trdega poleg sebe. Imel je občutek, da drži kos trhlega lesa v roki. Izpustil je, da je padlo skozi mrežo. Slišal je, kako je pljusknilo. Spodaj, za meter globoko morebiti, je stala voda.

Andrejcu so vstali lasje. Postalo mu je jasno, da se nahaja v eni tistih strašnih ječ, ki jih je imel slednji grad in o katerih so v tisti in v poznejši dobi s strahom pripovedovali. Ječa je ležala s stolpom pod zemsko površino tako globoko, da je stala v njej voda kot v vodnjaku. Pripovedovali so, da je prišla včasih voda tako visoko, da je jetnike zadušila, če prej niso umrli. Nad vodo je bila razpeta železna mreža, ki je nudila trdo ležišče. Okrogle, sirove zidane stene so oklepale nesrečnike s svojim hladom in vlago. V te ječe ni

prihajal noben žarek solnčne svetlobe. Zrak je bil dušljiv. Če so bili jetniki v posebni milosti, so jim spuščali skozi linico hrane in vode. Neredko so nalašč pozabili nanje.

Andrejc je drgetal, mrzlica ga je prevzela. Dvignil se je, da bi se prepričal, ali se resnično nahaja v taki ječi, kakršna je živela v njegovi domišljiji. Otikal je steno; bila je mokra, vlažna. Skale, s katerimi je bila sezidana, so bile težke. Poizkusil je, če bi mogel plezati kvišku, morda par metrov... Ali, kaj potem? Kako naj pride skozi linico? In kako iz grada? Vsaka misel na rešitev je bila blazna.

Truden je hotel znova sestiti, tedaj je zadel ob neznan predmet pod nogami. V strašni, neprodorni temi ga je slednja reč zanimala. Brcnil je z nogo še enkrat, zaropotalo je zamolklo. Vzel je reč v roko; bila je okrogla, a ne kamen, ker je bila lažja, vlažna, a ne mokra.

Sedel je in tipal s prsti. Bolj ko je otipaval, bolj so rasle njegove oči. Tipalni čut je zaznamoval oblike predmeta, v duši pa je rasla predstava. Zobje, nosna škrbina, očesne dupline... Ni bilo dvoma, bila je človeška lobanja.

Izpustil jo je iz rok, zakotalila se je na mrežo. Zagrebel je glavo v roke. Zdelo se mu je, da vidi svetlobo pred seboj. Neznane predstave so rasle pred njegovimi očmi.

Kdo je bil vržen v ta prostor, da je pozabljen umrl? Njegove kosti so oglodale podgane, izlizali so jih črvi, nato so popadale skozi mrežo, le lobanja je ostala. Ta mu kliče: Glej, prišel si za menoj, namenjena ti je ista usoda ko meni.

Andrejcu je šumelo v glavi. Mislil je, da zblazni. V udih je občutil krče, kot jih občuti na smrt obsojeni v zadnjih hipih svojega življenja. Mrzel pot mu je oblil telo.

Oblike mrtvaške glave je občutil še v bolečini svoje duše. Vstajale so v predstavi tako žive, da so ga žgale ko žerjavica.

»Kdo je bil človek, ki je umiral tu notri? Katero skrivnostnih želja je sporočil tem stenam?«

Posluhnil je, kakor da čaka, da mu stene dajo odgovor na to, v duši zastavljeno vprašanje. Kamenje je bilo tiho.

Andrejc se je spomnil ta hip na vsako posameznih besed, ki jih je govoril malo prej s Paganom de Piperna. Nova misel ga je prešinila kot zbodljaj z nožem. Bila je tako težka, tako polna njega samega, da ga je dvignila s tal...

»Moj oče, moj ubogi oče!« je vzdihoval. »Vrgli so ga v ječo, ni se več vrnil. O, če je to lobanja mojega očeta!«

Kljuvala je misel v njem in ga tolkla ob čelo.

Poiskal je lobanjo. Zdajci jo je držal s svetostjo v rokah in jo otipaval, kakor da hoče spoznati iz gole kosti obraz svojega očeta. »Visoko, razorano čelo.« je mrmral predse.

»Joj,« je tožil, »kako smo lazili za njimi, hodili prosit, a so nam lagali, da so ga odpeljali na sodbo v Gorico. Grdo dejanje so bili naredili, niso se ga upali priznati. Saj smo slutili, da si tu, da si bil tu in smo molili za tvojo dušo... Oče naš, kateri si v nebesih...«

Andrejca je premagalo. Bilo je vtretjič, da so mu prišle solze ta večer, a zdaj je plakal ko neutolažljivo dete. Objokoval je svojega očeta, nato je preklel zidovje in gospodarje, ki so ležali v mehkih blazinah nad njim in ga tiščali kakor jarem na vrat in na dušo.

Z lobanjo, ki je ni več izpustil iz rok, se je razgovarjal kakor blaznik.

»Oče, ali si mislil, da smo pozabili nate? Vidiš, da sem te obiskal... Zdaj sem pri tebi, morda ostanem za večno v tvoji družini...«

Trudnost ga je premagala. V prostoru, ki ni poznal noči ne dneva, je nagnil glavo in zadremal.

17.

Na kresišču Čavna sta stražila Andrejon in Lukež. Čepela sta ob ognju in se zavijala v plašče, zakaj kljub visokemu poletju je bilo na vrhu gore hladno. Andrejon je spal, skozi ustnice mu je podrhtevala sapa. Lukež je bil sključen v dve gubi, žvečil je grenko, dišeče zelišče in se oziral na vzhod, kjer so temnele gore in doline.

Lukež je nekaj časa pogrskaval, kakor da ga nekaj draži v grlu. Slednjič se je zleknil in pogledal na veliki voz, nato se je obrnil do Andrejona.

»Polnoč je.«

Ta se ni prebudil. Le sapa je postala redkejša in ni tako glasno podrhtevala skozi ustnice.

»Andrejon!«

Ta se je prebudil in dvignil, začuden je pogledal.

»Kaj je?«

»Tudi jaz moram malo zadremati.«

»Aha!« si je Andrejon mel oči in zehal. Zrl je v Lukeža, ki je polagal drva na ogenj.

»Ali se ti ne zdi, da je hladno?« je vprašal Lukež.

»Hladno je, v dolini se pa potijo. Lahko bi oba spala; saj Turkov ne bo.«

»Kako veš, da jih ne bo?«

»Če jih snoči ni bilo, jih tudi nocoj ne bo,« je Andrejon razlagal iz svoje zaspanosti.

»Ti pa znaš!« se je Lukež rogal. »Ljudi bi spravil v nesrečo. Le glej, da ne zaspiš.«

»Saj ne bom. Zato pa sem tu. Le tako pravim.«

»Eh, nič ne veš,« si je Lukež postiljal in se zavijal v kožuh, da bi udobneje počival. »Kako moreš vedeti, če ti pa rečem, da sem zadnjič slišal v dolini.«

»Kaj si slišal?«

»Govoril sem z imenitnim gospodom, tistim od Svetega Križa, ki se ne sramuje, ustaviti se na cesti s takim kot sem jaz in ki zna po naše pa tudi po beneško in po latinsko. ‚Kaj pa ti?‘ mi pravi. ‚Kaj delaš? Ali si potepuh? Grehov se spovej in pokoro delaj!‘ — Jaz pa mu pravim: ‚Na Čavnu sem, le po živež sem prišel, ker od samih jagod in od sladkih koreninic ne morem živeti.‘ — ‚Dobro straži,‘ mi pravi. ‚Če pride Turek in ne bomo tri dni prej obveščeni, te obesimo.‘ — Pa se je smejal. Jaz pa: ‚Kako boste tri dni prej obveščeni? Saj vem, kako je bilo lani. Ko so kresovi zagoreli, je trajalo eno noč in pol dne in malo več, pa so bili že tu. Pa sem se še drznil in ga vprašal: ‚Pa pridejo letos Turki, ko so bili že lani tu?‘ ‚Mogoče je,‘ mi reče dalje, ‚da jim bo zmanjkalo jedače, pa bodo prišli kar na lepem.‘ — Vidiš, tako je s Turki.«

»Saj ne rečem, da lahko ne pridejo,« je zatrjeval Andrejon. »Pa prav nocoj lahko pridejo. Še luna jim sveti po vrhu.«

»To ti rečem, tisto mesto oblegajo... Če ga bodo vzeli, bodo iz veselja prišli, če ga ne dobijo, pridirjajo iz jeze in bo še huje.«

»Pa kaj praviš ti, ali niso neki čarovnice krive, da prihaja ta turška nadloga!«

»Vse je mogoče in ne dejal bi dvakrat, da ni res. Če naredo točo, vzamejo kravam telička in mleko, uročijo male otroke in delajo še hujše stvari, čemu bi tega ne storile! Le čudno se mi zdi, da so lani Turki ubili pri Vipavi tako čarovnico; če bi bila njihova, bi jo bili v miru pustili.«

»Je že niso spoznali,« je rekel Andrejon. »Posluhni, kar ti povem. Čarovnice so s hudičem v zvezi in ali niso Turki pravi hudiči, ki pehajo ljudi v turški pekel?«

»Prav praviš!« je pritrdil Lukež, ki se je bil že ves zavil v kožuh in je le nos gledal proti žerjavici.

»Čudno se mi pa nekaj zdi,« je zamomljal Andrejon predse.

»Kaj se ti čudno zdi?«

»Glej, da ne boš dejal, da sem kako neumno izustil in je ne maram povedati. Čemu se pa grofi, kralji, cesar in druga taka golazen ne postavi proti Turkom. Ali ni to sramotno, če so pravi kristjani?«

»He, ti pa tega ne razumeš,« je pihal Lukež iz kožuha. »Le, da nas trpinčijo. Bolj ko rob trpi, bolje se gospodom godi. Turki po polju, po hišah, po skednjih, gospodje pa v gradove, kdo more do njih? Ej, da bi Turki mogli v gradove, bi videl, kako bi se gospoda klala z njimi. Tako pa nič. Vsi nam po grbi, prvo gospod, nato še Turek.«

»Eh — Bog nas preloži in Mati božja!«

»Če nam Bog ne bo pomagal, drugi nam ne bo.«

»Glej,« se je Andrejon sedé stežka branil spanca, »da sem včasih mislil — dejal boš, da je neumna —, zakaj Bog ne pobije te ajdovske zalege Turkov.«

»Saj tudi je neumna,« se je Lukež obrnil na hrbet, da je gledal napol proti vzhodu. »Ti hočeš, da bi ti Bog odprl usta in ti vlival hrano vanje in te še nagradil za grehe. Zanič smo, vsi, grofi pa najbolj!«

Moža sta umolknila.

Bila sta dolgo tiha. Lukež je že zadremal, ko se je odgrnil po eni strani, da ga je zazeblo. Ni mogoče več zaspati. Ždel je mirno in gledal proti temni progi gorá na vzhodu, kot bi pričakoval, kdaj sine zarja.

Mahoma se mu je zazdelo, da je na najvišjem grebenu sinila luč, tako velika ko največja zvezda, ki je rdeča vstala izza temnega roba. Ta luč se je razširila, dobila podolgovato obliko ko plamen in se zdebela. Nastal je svit, kakor da vstaja mesec izza dreves. A mesec je bil na zapadu skrit za meglami. Polagoma je svetloba postala jasnejša, vidno se je premikala kakor ogromen zubelj in razsvetljevala okolico.

Bil je ogenj.

Lukež se je zgenil. Ozrl se je bolj proti jugovzhodu. V neznani daljavi se je pogreznjen v temo nalahko odražal daljen odsvit ognja. Zdajci se je stražnik ozrl po tovarišu; ta je slonel na komolcu, se zibal in zaspal.

»Vidiš, da si zaspal!« je vzkliknil Lukež.

Andrejon se je prebudil iz lahkega spanja.

»Kaj je? Saj ne spim.«

»Ali nič ne vidiš?«

Andrejon je odprl oči proti vzhodu.

»Ogenj.«

»Turki!« je planil Lukež kvišku; tudi Andrejon je pozabil na spanje. V tistem hipu je pričel goreti tudi kres na pobočju Nanosa; s Krasa so se svetili ognji.

Lukež in Andrejon sta popadla vsak po en ogorek in skočila h grmadi. Ta je kot ogromna, počivajoča starka stala pred njima; bila je že zdavnaj naložena, čakala je ugodnega trenutka. V svojem osrčju je skrivala suho drobno dračje, ki je v hipu zagorelo, pokazal se je dim. Plamen je lizal navzgor, dim je izginil, visoki plameni so švignili po obeh straneh in se s šumom poljubili na vrhu, sikali, se vzpenjali in drgetali. Ogromna svetloba je planila po vsem pobočju in klicala v dolino kakor plat zvona.

Kres na Čavnu je gorel. Ognji, ki so prišli z Učke gore preko Šilentabra, so se razširili čez Senožeče in Postojno, čez Nanos in Čaven, drhteli proti Gorici, v Brda, se plazili s Svete Gendre na Matajur in Mijo,

na Mrzli vrh, Porezen in Črno prst, se pretočili ko ognjena lava čez Blegaš ...

Ti ognji so bili kakor živo božje oko, kakor plameneča vest, klic v opomin. Goreli so v srca in v duše, svetili v domove in na ceste.

Sli, ki so stali na vrhu prelazov dolin, so zagledali ognje in planili na konje. Peketanje je šlo skozi vasi, spenjeni konji so divjali, klic: »Turki!« je odmeval kot udarec na kovino, v zvonikih je bilo plat zvona.

Ljudje so se prebudili iz težkega poletnega spanja in odprli oči v grozo: »Kaj je?« In odgovor je bil: »Turki.« Nastala je zmeda. Nihče ni vedel, ali so pesjani že v vasi, ali so še daleč. Bali so se jih huje nego kuge, lakote in biriča. Pomenili so več nego smrt.

Vsa srca so trepetala in tolkla, kot da bijejo zadnjo uro. Ljudje so molili in vpletali slednjemu očenašu: »Hudega Turka reši nas, o Gospod!«

18.

Andrejc se je prebudil. Ni vedel, koliko časa je spal. Prva burna čustva so se umirila. Ni mogel vedeti, ali je polnoč ali poldne. Občutil je žejo in lakoto, slabost mu je prešinjala vse ude. Zrak je bil težak, moral je gosto dihati, tu pa tam je lovil sapo. Bilo mu je, kakor da mu leži na prsih kamen, ki ga pri dihanju le s težavo dviga.

Poleg njega je ležala lobanja. Na njo ni pozabil. Ne na očeta ne na ženo ne na otroke. Vse slike so stale povečane in jasne pred njim.

Kljub brezupnosti, v kateri je bil, ni nehal misliti na zoreča polja, na zelene trate, na črne gozde, na modro nebo in na svojce ... Upanje ostane, dokler je kapljica življenja v prsih.

Nenadoma se mu je zazdelo, da je zaslišal škrtanje nad seboj. Posluhnil je za hip. Bilo je zopet vse tiho.

»Kako ti je ime?«

Ni bilo dvoma. Človeški glas je prihajal skozi lino od zgoraj. Andrejc se je dvignil. Ta glas mu je podprl dušo v upanju. Šele čez nekaj trenutkov je razumel zmisel vprašanja.

»Andrejc,« je odgovoril.

»Pozabil sem bil,« je dejal glas od zgoraj. »Pustil ti bom linico odprto, da se ne zadušiš.«

»Kdo si?« je vprašal Andrejc.

»Ali me ne poznaš?«

»Peter?«

»Da.«

Andrejc je pomislil. »Torej sem ga napačno sodil.« Peter pa je rekel, kakor da je videl v Andrejčevo dušo:

»Da ne boš mislil, da sem se jaz polakomnil tistega denarja.«

»Bog ti plačaj!« je vzkliknil Andrejc, ki mu je neznansko dobro delo, da Peter ni bil Judež.

»Kdo me je izdal?« je vprašal po kratkem premolku

»Jurij.«

»Njega sem sodil in ga nisem sodil. O, grda lakomnost, ki je še Jezusa v smrt izdala.«

»Deset srebrnikov bo prejel, če pride ponje. Drugih dvajset mu odštejejo s palico.«

»Bog je pravičen!« je vzkliknil Andrejc, ki v tistem hipu nase še mislil ni.

»Jaz jih bom prejel dvajset, ker sem te vzel na voz,« je dejal Peter. »Tebi sem odpustil, ki si mi očeta ubil, a palic Paganu ne bom odpustil.«

»Grdo je, če te bodo nabili radi usmiljenja božjega, ki si ga izkazal popotniku.« Andrejc se je spomnil nase: »Kaj bo z menoj?«

»Kaj bo s teboj? Zaprt si...«

»Ali me ne moreš rešiti?«

»Ne obljubljam ti ničesar. Če bo nanesla prilika, te rešim radi tega, da ti dokažem, da te nisem jaz izdal. Po glasu te poznam: še zdaj mi ne verjameš. Le, če nanese prilika, zakaj povem ti, da ne maram sedeti poleg tebe, ne prodajati glave za nič.«

»Bog ti plačaj!« je vzkliknil Andrejc. »Bog ti plačaj! — In če me bodo pogrešili?«

»Pogrešili te ne bodo, ker bodo pozabili nate.«

Nastal je molk. Oglasil se je Andrejc.

»Ali je dan, ali je noč?«

»Še prva noč ni do konca.«

»Še prva noč...« se je zavzel Andrejc.

Nad seboj je zaslišal ropot, kakor da se je nekdo oddaljil.

»Peter!« je poklical.

Bilo je vse tiho...

Andrejc je počenil in molil iz hvaležnosti. Mislil je in čakal; njegova misel je bila svetlejša ko poprej. Čas je tekel počasi. Zadremal je znova.

Predramil ga je glas, nekaj ga je trčilo na glavo. Bil je vrč vode, privezan na vrv, in kruh.

»Ali si ti, Peter?«

»Spiš?« je vprašal glas od zgoraj. »Odveži, da odidem! Zadnji čas je. Če te zanima, vedi, da so sklenili pozabiti nate. Čez nekaj dni te bodo imeli za mrtvega.«

Andrejca je spreletela groznica. Hitel je odvezovati vodo in kruh in se je zahvalil.

Bil je znova sam. Nagnil je vrč na usta in pil.

19.

Jernej in Liza tiste noči nista mogla spati. Kadar je hči vzdihnila na slami, se je oglasil tudi očetov vzdih od peči. Proti jutru, ko je zablestela prva zarja v majhnih oknih, je spregovorila Liza:

»Oče, ali ne spite?«

»Ne morem spati. Vso noč razmišljam. Tako mi je čudno, tako mi je težko; ne vem, kaj to pomeni.«

»Jaz mislim na Andrejca. Bog ve, ali je res v Vipavi.«

»Utegnilo bi biti res. Ženska ni lagala — kaj bi imela od tega? Kdo le je bila?«

»Ponoči sem si mislila in zdaj vidim, da je po postavi res ona.«

»Katera?«

»Jurijeva žena.«

»Bog obvari,« je vzdihnil starec. »Čemu ta ženska hodi za nami? V miru naj nas pusti!«

»Ali se je hotela maščevati, kar ji Bog ne bo odpustil ne jaz, dokler bom živa, ali pa je hotela napraviti dobro in je moral biti zato poseben vzrok.«

Liza je razmišljala po vzroku, ni mu mogla do dna.

Medtem sta zaslišala peket konja po cesti. Sprva lahek, komaj slišen, nato bobneč. Mimo kočje je planil jezdec in zavpil besedo, ki se je v diru nerazumljiva izgubila, le njen zvok je udaril kot bridek meč v srce.

Oče in hči sta prepadena odprla usta in se dvignila. Otroka sta se skoraj prebudila.

»Kaj je bilo?«

»Človek na konju.«

»Kaj je zavpil?«

»Nisem ga razumela.«

Liza je stopila k oknu in gledala skozi, nikogar več ni bilo na cesti.

»Ali boš šla na grad?« je vprašal oče, ko je pozabil na jezdeca in klic.

»Ne vem.«

Čez nekaj časa je razmislila: »Šla bom.«

In se je odpravila. Oblekla je najlepše cunje in pripravila besede, ki jih bo govorila. Prve besede, da se ne zaplete jezik, za temi se bo usula dolga veriga besed, sama od sebe, in solze, solze, dokler ne omečijo trdega srca.

»Pazite na otroke!«

»Pazil bom,« je dejal starec.

Stopila je s ceste na stranske steze, kakor da se boji, da ne sreča kogarkoli izmed ljudi. Pot se ji je zdela v jutranjo pesem narave strašno dolga. Rada bi se že vračala s svojim možem. Ta predstava je postala v njenih mislih tako živa, da se je nasmehnila v srcu.

Nekoč je slišala praviti, da je bila neka ženska uslišana, ko je stopila s svojo prošnjo za moža pred oskrbnika. Tisti oskrbnik ni bil sedanji; toda — saj ima tudi ta srce, saj je človek. In če ne bo drugače, bo na golih kolenih klečala pred njim in ga prosila s povzdignjenimi rokami.

Liza se je o uspehu svoje poti prepričala tako živo, da ji je postala stopinja lažja, srce veselejše.

Zagledala je cerkev Device Marije v Logu. Stopila je na cesto, ker se je bala, da ne sreča koga izmed ljudi iz doma v gaju zelenih dreves.

Uzrla je prvo beganje ljudi. Leteli so čez cesto in nosili v bisagah najnujnejše. Stopali so čez steze, preskakovali plotove, njihov cilj je bila gora. Malokdo se je ozrl po njej; kdor se je ozrl, se je začudil, zakaj po cesti ni hodil nihče ne od Gorice proti Senožečam ne v nasprotni smeri. Iti po cesti bi se dejalo, leteti Turkom v naročje.

Liza ni opazila ničesar, ni izpraševala nikogar. Tako je bila zaverovana v svojo misel, da ni slišala, ne videla ničesar.

Objokana ženska je prišla z bremenom, obstala pred njo na cesti in se začudila:

»Žena, kam greste?«

»V Vipavo,« je odgovorila Liza.

»V Vipavo?« se je začudila ženska še bolj. »Pa čemu v Vipavo? Vse beži iz Vipave.«

»Moža so mi bojda zaprli in grem prosit zanj.«

»Moj Bog, ali ne veš, da je Turek v deželi in vse beži, kar more bežati, da si reši golo življenje, ti pa plešeš po cesti, kot da je nedelja.«

»Turek?«

Lizo je stisnilo v srcu.

»Ponoči so goreli kresovi, zjutraj so oznanili sli. Bojda gredo naglo in ne bo solnce zašlo, da bodo tu...«

»Turek?« je pomislila Liza o strašnem pomenu besede. Že ji je noga zastala, da bi se vrnila, a je bridka misel na moža udarila tako živo v njene možgane, da je šla dalje.

Vso pot je skoraj letela. Videla je, da so poti v goré polne. Slišala je plat zvona, ki je bil v njeno srce, da jo je bolelo. Končno je zvon utihnil, prišla je v Vipavo, kjer so zadnji ljudje blodili okrog hiš; nekaj fantov je lovilo izpuščeno živino, ki se je bila razletela po vrtilih.

In vpraševala je: »Ali je res, da so mojega moža Andrejca sinoči ujeli?«

Gledali so jo začudeni, kot bi hoteli reči: »Odkod prihaja to vprašanje v tem hipu?« Skomizgnili so z rameni: »Mi ničesar ne vemo.«

Omotična je padla v ozek klanec in odbrzela proti Urhovi krčmi. Urh je stal pred kočjo, si nakladal breme in se začudil:

»Kaj pa ti tu?«

»Ali niso sinoči mojega moža ujeli?«

»Res,« je dejal Urh obotavljaje se, »se je to zgodilo. V moji krčmi, a nisem jaz kriv. Jurij ga je izdal. Prišel bi ti bil praviti, a saj vidiš, kako je... Kam greš?«

»Na grad,« je Liza odgovorila iz omotice. »Prosit grem zanj.«

»Domov pojdi! Turki pridejo...«

Liza teh besed ni slišala več, kot vihra je odbrzela. Urh je strmел za njenimi blaznimi stopinjami.

Hitela je po pobočju do grada. Vrata so bila zaprta, mostič dvignjen, dohod je bil z lesom in kamenjem založen in stopnice razrušene. Sivo poslopje je stalo pred njo, kakor da se ji roga. Gledala je v stolp, kjer se je premikalo nekaj živega, in zaklicala s slabotnim glasom. Nihče se ni oglasil.

Blodila je okrog zidov, med kamenjem, med suho travo in osatom. Vse povsod so ji zijali sivi kamni in črne line v obraz. Slednjič je zagledala na severni strani zobčastega obzidja moža, ki je slonel na sulici in gledal nizdol.

Liza je napela vse sile in ga poklicala.

Galjot se je nagnil čez obzidje, napravil z obema rokama trobento in vprašal:

»Kaj hočeš?«

»V grad me pustite.«

»Kaj bi v gradu?«

»Moža ste mi zaprli, Andrejca. Prosila bi zanj.«

Galjot se je nasmehnil.

»V grad ne pustimo nikogar. Ali ne vidiš, da je vse zaprto?«

»Uboga žena sem z dvema otročičema. Tako Vas prosim, kot se živega Boga prosi.«

»Pojdi proč!«

»Na kolenih Vas bom prosila. S povzdignjenimi rokami Vas bom prosila...«

In je pokleknila na goli pesek in kamen ter dvignila roke proti nebu.

»Ne umorite ga, dajte nam ga nazaj! Povejte, da vas prosim, kot se prosi živega Boga. Če zahtevate, po golih kolenih pojdem v grad, le uslišite me.«

Hlapec se ni smejal. Gledal je v nižino, milo se mu je storilo, a ni vedel, kaj naj reče.

Prišel je birič, kmalu so stali na ozidju trije ljudje in zrli nizdol.

»Pojdi proč!« je vpil eden izmed njih.

Liza se ni premaknila.

»Pojdi proč, sicer ustrelim! ...«

Liza je planila kvišku in se skrila za grajski stolp, da je bila nevidna.

Odšla pa ni. Volja, da mora rešiti moža, je bila tako trdna, da bi bila stopila pred vojsko Turkov in ga jim iztrgala iz rok.

Ni poslušala ne gledala, kaj se godi okrog nje. Oprezovala je okrog sivih sten, da bi našla pot v osrčje mrzlih zidov.

20.

Tonček in Drejče sta se pozno prebudila. Solnce je bilo že pogledalo v izbo in posijalo v svetli lisi na peč. Prvi je odprl oči Drejček, koj nato tudi Tonček. Telesci sta bili spočiti, dušici dobre volje.

Obrnila sta se drug proti drugemu in se gledala. Prvi se je posmejal Drejče, za njim se je nasmehnil Tonček. Nato je Tonček pomežiknil Drejčetu, a Drejče, ki je posnemal svojega bratca v vsem, je pomežiknil dvakrat. To se jima je zdelo tako zabavno, da sta se smejala oba. Ko sta se nasmejala, je Tonček uganil nekaj novega. Iztegnil je prstek in ga pomolil Drejčetu v usta. Preden je ta ugriznil, je prst umaknil in zopet sta se smejala oba. Zdaj pa je bila na Drejčetu vrsta. Iztegnil je prstek in naredil isto kot Tonček, le da je dregnul z njim Tončka namesto v usta v oko.

Tončka je zbolelo, skremžil se je in si mel oči. Drejče pa se je dvignil, del prst v usta in čakal, kaj bo.

Prišel je ded, ki se ni zmenil za Tončkov jok, in je dejal:

»Jedla bosta.«

Spomnila sta se, da sta lačna. Tonček je pozabil na solze, a Drejče na strah. Dvignila sta se. Obleči se jima ni bilo treba, bila sta oblečena, umiti tudi ne.

Ded je držal prsteno skodelico in dve leseni žlici v rokah.

»Pojdita k mizi!«

»Ne, ne! Tu.«

Pokazala sta na hišni prag.

Ded je postavil skodelico v vežo pred prag, ona dva pa sta sedla k pragu pred hišo, kjer je sijalo solnce, slonela s prsmi na pragu in zajemala.

Ko sta se za silo nasitila, je Tonček zajel nekoliko kaše na koncu žlice in jo ponudil mački, ki se jima je bila približala. Ta jo je polizala. To je Drejčetu tako ugajalo, da je dvakrat zaporedoma ponudil svojo žlico muc. Jedla sta zopet sama. Ko je mačka videla, da ji nihče več ne ponudi žlice, je približala gobček skledici. Jedli so nekaj časa v mirnem prijateljstvu vsi trije, skledico je polizala mačka.

Nenadoma sta zagledala čudo. Po cesti je pribežalo pet jezdecev na konjih, ki so zaklicali nekaj, kar dečka nista razumela. Prestrašila sta se in se skrila v suhljad ob hiši. Skozi veje sta molče in z odprtimi usti gledala za njimi.

Dolgo sta čepela v suhljadi. Ko sta spoznala, da je cesta prazna, sta se opogumila. Tonček je zlezl počasi iz drva in pogledal okrog ogla, kaj dela ded. Ta je bil zaverovan v podpletanje jerbasa in se ni zmenil za dečka. Stopila sta pod cesto, kjer je studenec, ki se je nad potjo pogrezal v tla, tu znova prihajal na dan. Počenila sta v vlago in pričela grebsti pesek in listje iz vode, strugo sta razširila. Zajezila sta vodo, da je nastalo majčkeno jezerce. Nato sta vodo zblodila in čakala, da se jima je zopet učistila.

Tedaj ju je poklical ded. Prilezla sta na cesto in ga videla stoječega pred koč. Letela sta k njemu.

Dal jima je kruha, ki sta ga hlastno vzela, a ded ju je meril z očmi.

»Kakšna sta? Na solncu bodita, da se posušita.«

Bila sta mokra čez kolena, hotela sta se že odstraniti, ko sta zagledala med listjem črnega kleščarja. Počenila sta k njemu in ga opazovala. Hrošč se ju je bal, podvizal se je proč.

»Primi ga!« je rekel Tonček.

»Ne,« se je branil Drejče in skrival roke. Že gola misel, da bi se dotaknil te živali, mu je prebujala grozo.

Tonček pa je prijel kleščarja na obeh straneh s prstki za koš in ga dvignil. Žival je gibala z glavo, obračala velike, zobčaste rogove na desno in na levo, a ni mogla doseči roke.

»Ne, ne, ne!« je vzkliknil Drejče, ki se je bal za Tončka.

Ta je iz veselja cepetal in vrgel hrošča v jezerce. Gledala sta ga, kako je plaval v vodi in se ni mogel rešiti. Drejče je vzel krepelec, s katerim ga je brsknil iz vode.

Izmislila sta si novo zabavo. Luknjo, skozi katero se je pogrezala voda v tla in se znova prikazovala na drugi strani ceste, sta mašila toliko časa s kamenjem in prstjo, da je vrel studenec na cesto in je voda iskala nove poti po prahu in med kamenjem.

To je bilo veselje. Zanimalo ju je, če priteka še kaj vode pod cesto iz tal. Brzela sta pod pot in vzklikala. Res, voda je samo še curljala skozi kamenje, tudi jezerca ni bilo več.

Ded je stopil na trato, ki se je razgrinjala nekaj korakov od hiše, legel v senco hruške in zaspal.

Tonček in Drejče sta počenila in pojedla kruh do zadnje mrvice. Nato sta se napila vode v mlaki pod koritom, nazadnje nista vedela, kaj naj še storita.

Zlezla sta zopet na cesto in na mah ostrmela. Kar sta videla prihajati od Vipave, je bilo tako nenavadno, da ju je do dna prevzelo. Prikazala se je množina konj, na katerih so sedeli v pisana oblačila oblečeni možje in so jima hiteli z vso naglico nasproti.

Tonček se je iz odrevenelosti zavedel prvi. »I-i-i-i!« je zacvilil, kar je pomenilo znak velike nevarnosti, in zbežal. Drejče je tekel v solzah za njim. Skrivališče je bilo blizu. Ko sta čepela v vejah suhljadi, da so jima le glavice kukale ven, sta se zdela sama sebi nevidna.

Peketanje konjskih kopit je naraslo v nerazločen šum, ki se je večal in prihajal bliže. Prikazale so se glave ... oboroženi ljudje na konjih ...

Jernej se je bil prebudil. Stal je pred hišo izgubljen, okamenel in zrl strašno nenadno prikazen kakor v sanjah ...

21.

Emir Mohamed je hotel biti največji med emirji, emir Mohamed je bil strog. Ni se zadovoljil, da je jemal džavrom mesto za mestom in jih potolkel v številnih bitkah. Več kot je podjarmil zemlje, mu je podjarmiti ni bilo mogoče. Kako bi vladal tako

ogromno državo, saj mu je zmanjkovalo ljudi! Turške matere niso rodile dovolj sinov, turški dečki niso dovolj naglo rasli. Krščanske matere so rodile dečke in deklice, jih na svojih prsih vzredile, z ljubeznijo negovale. Zasvetili so se stražni ognji na gorah, udarilo je konjsko kopito, zavihral je konjski rep, bandera s polmesečem. Na majhnih konjičih, v pisanih oblačilih, z loki in puščicami, s krivimi sabljami so prišli. Alah il Alah! Materam so trgali dojenčke raz prsi. V imenu svojega boga so prelivali kri starcev in žená, ki so branile svoje otroke do zadnjega. In so verjeli, da s tem služijo Bogu, ki je velik in pravičen. »Džavri!« so zmerjali vernike Kristusa, živega Boga. Vsak ubiti džaver je napravil Turčinu nov prostor v nebesih. Mrmraje sure iz korana so sekali globoke rane in počenjali grozovitosti, ki jih pero popisati ne more in ne zna.

Konjsko kopito je tolklo, teptalo. Plamenice so gorele v rokah pesjanov. Hiše so bile izropane, cerkve oskrunjene. Plamenica se je dotaknila strehe. Rodil se je rdeči petelin, zakikirikal obupno in zrasel pod nebo. Dim in iskre, pokanje tramovja. Goreli so ubogi domovi, plameneli so turški ognji in svetili v črne noči.

Matere, ki niso umrle pod turškim mečem, so vpile: »Joj, kje je moja deca!«

Glas je šel ko glas zveri in ni dosegel nebogljenih otročičev. Ti so spali do smrti izmučeni, do groznice utrujeni, izjokani v rokah sužnjev, na hrbtih mul, na škripajočih vozovih, lačni in žejni. Sanjali so strašne sanje o črnih možeh, o ubitih materah. Zdaj zdaj so napol odprli oči in kriknili iz sanj: »Mama, mama!«

»Kam, kam, kam?« so peketala konjska kopita. »Kam z otroki, kam z otroki?« so cvrkala kolesa voz. In odgovarjali so sužnji in drgnili od vezi zatekle roke, od hoje krvave noge: »V globoko Turčijo, brez matere boste rasli. Alaha molili, se v janičarje vzredili.«

Janičarji, krščanska kri, cvet turške vojske, volkovi. Ni spoznal brata, zato ga je ubil, očetu ni prizanesel, saj se mu sanjalo ni, da je to njegov oče. Videl pa je otroka samega, plakajočega pred hišo, ki ga je bila mati izgubila, ali je bil v zmedi sam ostal. Prebudilo se je krščansko usmiljenje v njegovi krvi, stopil je

s konja, vzel otroka v naročje in ga ujčkal in mu pel. Ostali Turki so se mu smejali, on se ni sramoval.

Da, tudi to se je bilo zgodilo. Zgodilo se je tudi, da je mati planila na cesto, spoznala lastnega otroka, pokleknila v prah in dvignila roke: »Dajte mi otroka; o, vrnite mi dete!«

Janičar je dvignil sabljo, da bi jo zasadil v njene grudi, ki so od velike ljubezni in divje bolesti kipele. Roka je zastala.

»Pojdi z nami, otroka dobiš!«

»Grem z vami, pojdem na konec sveta, dajte mi dete!«

Dali so ji dete, da ga je privila na prsi in ga na lastnih rokah nesla v sužnost. Dali so ji še enega, da je nosila dva, oba enako negovala in ljubila. Bridka je bila njena pot, otrok ni zapustila.

Po obeh straneh poti so goreli kresovi in dvigali grozeče zublje pod nebo. Po obeh straneh ceste je tekla kri, so ležali ljudje z odrezanimi udi in umirali v solncu.

Strašna, v trpljenju spačena usta so vpila: »Usmilite se nas, pobijte nas do smrti!«

Turki so se krohotali. Še tisti janičar, ki je prej dete ujčkal in materi prizanesel, ni zgenil z obrazom.

Na vrancu je sedel turški mula, ki je spremljal vojake v boju in na ves glas kričal prvo suro iz korana:

»Čast Bogu, gospodarju sveta, usmiljenemu in dobrotljivemu, kralju na dan sodbe! Tebi služimo in tebe kličemo na pomoč; pelji nas po pravi stezi, po stezi tistih, ki si jim milostljiv, ne po poti onih, ki se huduješ nanje in jih puščaš v blodnjah.«

Hodili so po poti krvi in ognja in verjeli, da hodijo po stezi, ki je Bogu všeč.

Hodili so slednje leto, ko so ptice zapele in je solnce topleje prisijalo. Zrlo je kri in solze; z oblakom dima, ki je vel s pogorišč, si je zakrilo svetli obraz.

Solnce ni moglo gledati groze...

Leto tisoč tri sto osem in sedemdeseto se od svojih vrstnic ni ločilo, bilo je groznejše ko vsako drugo. Čete pesjanov so bile mnogoštevilnejše, njihov srd je bil srd sršenov. Vojaki so bili siti obleganja Skadra, zato

so godrnjali. Bolezen in lakota sta jahali na njihovih plečih. Poveljniki so jim obljubili:

»Dobili boste kruha in mesa, prejeli zlata in nalovili sužnjev.«

Vojaki so zavpili, konji so zarezgetali.

»Kam gremo?«

Škender-paša se je ozrl na vzhod, nato na jug, slednjič na zapad.

»Preden bo prvo listje orumenelo, bo konec beneške republike, vojska pa sita in bogata.«

»Alah je velik!« so vpili Turki. Verjeli so v svojo zmago in moč.

Tako se je vojska dvignila skozi južne pokrajine, za njo se je poznala grozna pot pepela in mrličev. Stražni ognji na gorah so goreli in klicali ljudi na beg, jezdecji so dirjaje oznanjali po deželi, da se bliža gorje.

Turki pa so šli od kraja do kraja, se razlili ko povodenj. Bolj ko so prelivali kri, bolj so je bili žejni, više ko so goreli plameni, bolj se jim je zdelo temno. Hoteli so morje krvi, ognjev do neba.

Ob jutranji zarji so na Krasu zagledali morje. Veliko in mogočno se je razlivalo pod njimi in se blesketalo v solncu, da jih je do dna prevzelo. Zlezli so s konjičev, se obrnili proti vzhodu in molili. Nato so vdehnili svežega zraku in znova sedli na konjiče.

»Tam so Benetke,« je pokazal nekdo proti zahodu?

Ko so Turki zaslišali ime svojih sovražnikov, so zagnali tak krik, da so se splašile ptice v drevju in odletele. Še konji so nemirni zacepetali.

»Tam so palače, katerih stene in stropi so iz čistega zlata.«

Konjiči so se spustili v beg, ko da se jim neznansko mudi na zahod in na jug, v deželo solnca in čistega zlata, po katerem so jezdecji koprnili.

Našli so cerkev, iz katere je udarjal glas ljudi, ki so se v sili zatekli vanjo. Vrata so bila zaprta, Turki so udarili nanje. Med zidovi je nastalo vpitje, ko da se stene podirajo in se zemlja ruši pod nogami. Neverniki so sprožili loke in muškete skozi okna, lomili so vrata. Skozi okna je odmevala v nebo vpijoča molitev do večnega Boga, naj se ozre nanje v stiski, naj jih reši.

Jezdecem se je mudilo dalje. Leseni strehi cerkve so pritekneli bakle, hram božji so objeli plameni, ki so v divjem prasketanju in šumenju zagluševali vpitje ubogih, ki so bili pribežali v varstvo Boga. Kup pepela in razvalin je bil njihov skupen grob. Iz njega se je dvigalo črno ogrodje železnega križa, ki ni bil zgorel.

Škender-paša je sprejel na poti od vohunov sporočilo: »Beneški vojskovodja se je skrila za zidove, menda se ne misli spustiti v boj.«

Turški poveljnik se je ozrl na Omer-bega, svojega prijatelja: »Izbezaj ga na plano, strašljivca! Peljal bi ga rad zvezanega emirju v dar.«

In glavna turška vojska je zdrevela proti Soči.

V tistem času so se turške čete tudi že usipale skozi Vipavsko dolino...

22.

Liza je brez uspeha lazila okrog vipavskega gradu. Nihče ji ni odprl. Če se je kdo oglasil na njen klic, je bila v nevarnosti, da je ne ustrelili. Solnce je bilo že visoko, ko je spoznala, da je vse zaman, in se je ozrla po dolini. Zagledala je plamene. Pred njimi je obstala, kakor pred novo prikaznijo. Ni vedela, kaj naj stori. Planila je od gradu in hotela v Vipavo. Videla je vrvenje zadnjih beguncev in grozo iz strahu spačenih obrazov. Ozirala se je proti sivemu zidovju, kot bi ga hotela premagati s pogledom.

Njena noga je krenila na desno, da pride čimprej h cerkvi Device Marije v Logu.

Po dolini so leteli zadnji jezdec: »Turki, Turki! Bežite, kdor more bežati!« In so izginili. V ozki dragi, ki je vodila v hrib, je naletela na Urha. Težko breme je nosil na hrbtu in trudno sopihal navzgor, med zadnjimi; skop, kot je bil, je hotel pograbititi vse premoženje s seboj.

»Kar sama?« se je ustavil pred Lizo. »Kje imaš otroke?«

»Doma...«

»Moj Bog, ob cesti. Saj ti jih bodo Turki pobili.«

Zdaj šele je postala njena misel zopet jasna in jo je tako živo vžgala v kri, da se je stresnila po vsem telesu in hotela planiti naravnost na cesto proti Vipavi.

»Ne v Vipavo! Doli so že Turki.«

Ona pa ga ni ubogala. Pred njenimi očmi je plavalala podoba njenih otrok. Zanje bi bila planila v ogenj, med tolpe razkačenih pesjanov, četudi bi sama umrla.

»Nesrečna ženska!« je vpil Urh, vrgel breme na tla, planil za njo in jo ujel. »Ne hodi v smrt! Zdaj je že prepozno.«

»Pustite me!« se je borila Liza. »Pustite me! Jaz grem k otrokoma.«

Borila sta se nekaj časa. Liza je postala besna in vsa rdeča v obraz. Urh jo je prosil: »Ne hodi po cesti in ne skozi Vipavo! Pojdi po samoti, če jih hočeš še videti.«

Tedaj je v Vipavi zagorel prvi ogenj. To je Lizo znova streznilo. Obstala je in gledala okamenela ko Lotova žena. Slišen je bil krik, nato daljno topotanje konj, ogenj pa se je večal.

»Moj Bog!« je tarnal Urh. »Že gori vas.« Naložil je breme in znova sopihal navkreber, da ga nesreča ne dohiti na poti. Čez nekaj časa se je ozrl in videl Lizo, stoječo na enem in istem mestu. »Pojdi za menoj! In če nočeš iti za menoj, ne hodi na cesto...«

Liza je bila ko otrok, ki ne ve, kaj dela. V tem hipu se je zavedela, da je storila nekaj težkega. Naslednji hip je potrdil to zavest še bolj.

Rog na gradu se je oglasil v zateglem joku, muškete so prasknile v zrak, mali topič je zagrmel in vrgel kamenito kroglo na sredo Vipave, kjer so se na cesti ugnetali Turki in morali radi vročine, ki je vela od gorečih hiš, izbirati stranske poti.

Liza je začela bežati. Ne navzdol, ampak navkreber, po samoti, po stezah, da ni čutila bosih nog, ki so se komaj dotikale kamenja. Obleka je vihrala za njo.

Gosto grmovje ji je oviralo pot. Prišla je v gozd, zašla med goste smreke. Vila se je med debli kot splašena zver. Prišla je na plano, kjer je raslo redko grmičevje. V daljavi je videla cerkev Device Marije, zdelo se ji je, da sliši topot konj...

Ozrla se je proti Vipavi. Morje rdečih zubljev je švigalo proti nebu. Iz njih je bilo čuti zamolklo rjojenje, kakor da so se spopadle divje zveri.

Nebo je bilo deloma pokrito z oblaki, ki so žareli; rdeč sij se je odražal na sivem gradu in na bližnjem

smrekovem gozdu. Dva valova plamenov sta prihajala vsak od svojega konca vasi. Združila sta se na sredi in se dvignila v ognjenem stolpu do neba. Ogenj je jokal, vpil in sikal... Črn dim in ognjene iskre so plavale pod nebo in se vlekle preko zemlje. Nad krajem, kjer je prej stala vas, se je prelivalo ognjeno jezero, ki se je rdeče in črno spreminjalo, prasketalo, šumelo in jokalo, da bi se usmililo nebo.

Liza je obrnila pogled od tega prizora in se ozrla navzdol. Tik pod njo je stal dom v gaju zelenih dreves. Šele zdaj je opazila, da je bil tudi ta v ognju. Iz prvih plamenov se je razbohotil v veliko, plamenečo rožo. Iskre so segale do nje. Toplota ji je udarjala v obraz. Ta pogled jo je tako prevzel, da ji je zastalo srce. Tiho čustvo jo je vezalo do te hiše, ki je bil nekdanj njen dom. Pokleknila je, dvignila roke in prosila Boga usmiljenja...

Med molitvijo se je znova živo spomnila na otroke. Odtrgala se je od strahotnih slik, ki so jo prevzele vso. Planila je dalje.

Ni se zavedala, kdaj se je približala cesti. Šum ljudi in topot konj jo je predramil. Ustavila se je med grmovjem, ki je obraščalo rob ceste. Videla je rjave obraze v pisanih oblačilih, meče in loke s puščicami, sulice in lahke muškete... Trepetala je v grozi. Planila bi bila mednje in jih pogazila.

Eden izmed Turkov, malo, zagorelo človeče, z velikimi brki in majhnimi očmi, jo je opazil. Ustavil se je in obrnil konja, da bi planil med grmovje. Liza je zaslutila, kaj namerava, odskočila je kakor srna, se izmuznila med vrbovje in zagazila v močvaro. Tedaj se je ozrla. Turek je bil planil s ceste in begal med grmovjem sem in tja. Končno jo je zagledal. Zagnal je oster krik in pognal konja proti njej. Lizo je oblil mrtvaški pot, njene noge so bile uklenjene. Zbrala je nadčloveške sile, se odtrgala od tal in zletela preko nevarnega mesta, padla skoraj na obraz, se v hipu zopet pobrala in izginila v gošči.

Turek je bil planil s konjem v močvaro v hipu, ko se je Liza pobrala s tal. Konju so se noge vdrle, da ga je le s težavo obrnil in ga spravil na trdna tla. Zaklel

je po turško, nato je sprožil puščico za kristjanko, ki je ni več videl ne zadel.

Liza se je oddaljila od ceste, prišla do gozda, ki je pokrival vse pobočje hriba in del ravnine, ter hitela dalje ... Oči je neprestano upirala v smer, kjer je stala kočica ob ovinku. Vonjala je, da bi občutila duh po dimu. Poslušnila je in postala za hip. Ničesar ni slišala. Bila je izčrpana, utrujenosti ni čutila.

Zašla je v gozdu in dolgo blodila po njem. Objel jo je obup. Bilo ji je, kakor da sta se nebo in zemlja zavezala proti njej. Iz srca, ki se ji je stiskalo samo od sebe, so ji pričele vreti solze. Slednjič je našla stezo, ki se ji je zdela znana. Bežala je po njej ko ranjena zver. Nenadoma se je zasvetilo skozi drevje, bila je v bližini gozdnega roba.

Drevje se je razredčilo, odprl se je pogled na cesto. Bila je prazna. Oblak prahu je bežal pred njo, kakor da so pravkar jezdecji šli po njej ...

Prebrzela je malo dolinico in znova zašla med drevje. Ko se je razredčila poslednja skupina dreves, je zagledala mesto, kjer bi morala stati kočica, in je obstala. Uzrla je črn kup pepela, iz katerega je le tu pa tam švignil osamljen zubelj in zopet ugasnil. Nekaj debelejših brun je gledalo kvišku; le del zidovja, ki je obkrožal vežo in peč, je ostal, pokrit s pepelom in žerjavico, vse drugo je bilo izginilo.

Žena je kriknila in se zgrabila za glavo. V enem skoku je bila ob pogorišču. Tam je zagledala očeta, ki je ležal na trati z obrazom v tleh. Preko glave se mu je vlekla dolga rana, kakor da je z nožem zasekana.

»Oče, oče!«

Oče se ni ganil. Kri ga je oblivala čez obraz, muhe so sedale nanj. Obrnila ga je: Njegov obraz je razodeval strah in začudenje.

»Tonček, Drejče!«

Glas je odmeval kot jeklo in se ubijal sam v sebi.

»Kje so moji otroci?«

Nihče ji ni dal odgovora. Nov zubelj se je dvignil iz pogorišča, liznil proti nebu in ugasnil.

Liza je vila roké, jokala, blaznela, letala okrog ognja, izpraševala očeta ... Nihče ji ni dal odgovora. Poslušnila je, da bi od kje zaslišala glas svojih otrok.

Ni ga bilo. Stopila je v gozd in klicala: Z ostrim odmevom so ji odgovarjala drevesa.

Zdaj pa zdaj je pripeketalo po nekaj zapoznelih jezdecev po cesti. Liza se jim je vselej skrila. Vsak izmed njih je z divjim režanjem zrl na pogorišče in se podvizal dalje.

»Tonček, Drejče!« je odmevalo za njimi iz materinske bolečine. Kakor da vpije zver za svojimi mladiči. Sila, ki se ni bala nikogar, je plala v njej.

Grebla je po pepelu, kakor da bi hotela svoje otroke izgresti iz dna žerjavice. Ali so ju živa zažgali?

Novi zublji so se prebudili. Našla ni ničesar. Z golimi rokami bi bila razgrebla žerjavico, če bi bilo to mogoče, in izkopala pogorišče do temelja, da bi našla sled...

Sedla je. Jokala je. Gledala je v daljavo, v pas gorá, v daljni dim, ki se je dvigal kakor steber proti nebu.

Nastal je znova šum na cesti. Prihajali so med jezdecí sužnji: ženske in mladeniči, med njimi so bili tudi mali dečki in celo otroci. Odrasli so nesli bremena, da so se težko upogibali pod njimi...

Liza je bila skrita. Pred to prikaznijo so se ji širile oči. Dečke so gnali v globoko Turčijo. To spoznanje je vstajalo pred njo in raslo tako visoko, da jo je prevzelo vso. Bila je zdajci prepričana, da Tončeta in Drejčka ni pod pepelom, ne v gozdu. Odpeljali so ju in ona ju ne bo videla nikoli več...

Ta misel ji je dala novih moči. Strmela je in mislila. Preden je razmislila, se je znova ozrla po očetu na tleh. Pokleknila je k njemu in molila zanj. Vzela je sekuro in pričela sekati zemljo poleg njega. Divje, naglo je sekala, grudo je metala z golimi rokami iz jame. Delala je, da ji je znoj tekel po telesu in se je solnce že nagnilo. Ko je bila jama za dve pedi globoka, je prijela očeta za glavo in mu govorila:

»Oče, ne morem Vas preobleči, ne umiti. Krste ni, ne duhovnika. Ničesar nimamo, vse nam je Bog vzeml, njegovo ime bodi češčeno...«

Pokropila ga je z novimi solzami in ga zravnala v jamo. Odtrgala je kos predpasnika in ga pogrnila čez odprta usta in čez začudene oči. Plitko jamo je

zasula. Na grob je nanosila kamenja. Poiskala je dva krepelca, zvezala s trto zasilen križ in ga zasadila na grob...

Delo je bilo končano.

Kaj pa zdaj? ...

Sklenila je na prsih roke in zrla nepremično v kup tramov in pepela, iz katerega se je dvigal dim. Veter je zapihljal in ga odnašal čez cesto, v veje dreves. Ptice so pele tako neugnano, kot bi žuborelo srebro izpod jasnega neba. Priroda ni vedela za veliko gorje, ki se je bilo tega dne zrušilo na ljudi.

23.

Andrejc je razmišljal, ali je dan ali noč. Svetlo upanje po svobodi se mu je vžigalo čimdalje jasneje, le hipi čakanja so bili dolgi. V tem čakanju je bila grobnica, v katero je bil pogreznjen, od trenutka do trenutka strašnejša. Sivali so mu lasje. Podgane so ga zavohale in ga napadale živega.

Mislil je na ženo, mislil je na otroke. Predstavljal si je njihovo zdravje in njihovo igro; videl jih je, kako se čudijo njegovemu prihodu...

Nad njim je zaškrtalo. Pogledal je kvišku, gosta tema je visela nad njim, ni se razjasnila.

»Andrejc.«

Bil je človeški glas, ki se je oglasil ko zvon odrešenja. Zatrepetalo mu je srce.

»Peter?«

»Ne izprašuj! Ali moreš plezati?«

»Poizkusil bom,« je odgovoril Andrejc.

Niti za hip ni podvomil, da bi za svoje odrešenje ne storil tudi največje nemožnosti.

»Ošibel sem,« je pristavil.

»Vrv ima vozle za prijeme. Tudi z nogami se lahko opiraš nanje. Ali — podvizati se je treba.«

Vrv mu je zletela na glavo. Andrejc se je je oprijel z naglico, bal se je, da mu ne ubeži in se več ne povrne. Misel na svobodo mu je vlila v ude čeznaravno moč. Oprijel se je in se pognal kvišku. Bila je dolga pot skozi temo, cela večnost muke in strahu, da ne doseže izhoda v prostost. Že je omahoval in izčrpaval zadnje

moči, ko je začutil roko na svojih laseh. Nekdo ga je zgrabil prvo za lase, nato za roko in mu pomagal kvišku. Z naporom se je izmuznil skozi lino; ko je bil zgoraj, se je skoro zgrudil.

Stopila sta na hodnik, kjer je stala svetiljka in medlo svetila po vlažnih stenah. Pred Andrejcem je stal neznan človek, hrust po postavi, ki ga je vprašal:

»Ali boš mogel še plezati?«

»Navzgor ne, a navzdol pač...«

»Pojdi za menoj!«

Neznanec je ugasnil svetiljko. Šla sta dalje in se prijemala sten. Ko sta prišla na stopnice, je hrust postal. Pošepnil je:

»Tu ostani! Peter te pride iskat. Toda — mólči!«

Hrust je izginil hodé po prstih.

Preteklo je nekaj neznano dolgih minut čakanja. Andrejc je že mislil, da je izgubljen. Ob tej misli ga je čudno težko spreletelo v duši.

Slednjič je zaslišal lahke korake. Ni ugledal človeka, nekdo ga je zadel z roko v obraz, da je onemel.

»Andrejc!«

»Peter,« je spoznal Andrejc njegov glas, četudi je bila beseda polglasno izgovorjena.

»Pojdi!« ga je prijel za roko. »Potiho! Potiho!«

To je bilo lahko ubogati, zakaj Andrejc ni imel skoro nič več obuvala na nogah. Zdelo se mu je, da se Peter opoteka v temi in težko hodi. Parkrat je jeknil, ko je v temi zadel s telesom ob zid.

Stopila sta po ozkih stopnicah in prišla v vežo. Peter je odprl rahlo priprta vrata, stopila sta na široke stopnice, ki so peljale nekoliko navzdol.

Tedaj se je obrnil Peter v nočni svetlobi neba, pod katerega sta stopila, do Andrejca, in mu pošepnil:

»Natepsti me je dal, da štrli meso od mene...«

In je zaškrtal z zobmi.

Pristavil je: »Nikogar več ne bo tepel.«

Stopila sta čez ozki, pod nogami škripajoči most na ozidje, ki je odpiralo pogled v črno temo in v — prostost.

Na zidu je sedel hrust in držal križem roke, za prišleca se ni zmenil. V lini je ležala nabita mušketa in gledala v dolino.

Bila je črna, navidez mirna noč. Iz teme so se odražali grajski zidovi, v daljavi so goreli veliki ognji.

Ti ognji so čudno dirnili Andrejca, dasi ni vedel, kaj pomenijo. Za hip je obstal ko okamenel. Obrnil se je s pogledom na Petra; za vpraševanje ni bilo časa.

»Sem! Tu je vrv...«

Besede so bile kratke, mrzlične, delati je bilo treba naglo. Andrejc se je oprijel vrvi in se zagnal čez zobčasto kamnito ograjo. Prvi hip ga je objela groza. Umiril se je, ko se je spomnil na neprimerno večjo grozo ječe.

Plezal je nizdol, v globino, v črno noč, v neznano. Roké so se mu ob zidovju obdrgnile, da so krvavele.

Pod nogami je začutil, da mu je zmanjkalo vrvi. Ozrl se je v globino. Videl je črna, z redkim, nizkim grmovjem in s trnjem porasla tla pod seboj. Manjkalo je le še par sežnjev... Odskočil je in padel v črnino, se prekopicnil čez majhen grm in sedel.

Bilo mu je vse tako novo, tako neznano, da je bil ko omamljen. Še pred kratkimi minutami je nihal med življenjem in smrtjo, a bliže smrti nego življenju. Preživel je trenutke groze, da se je čudil, da ni zblaznel, da mu lasje niso osiveli. Iz skrajne teme svoje ječe je padel v svobodo, v noč, v voljni poletni zrak, ki ga je objel od vseh strani.

Pređen se je ozrl, da vidi, kaj se godi okrog njega, je vdihaval svobodo s polnimi prsmi! Občutil je vonj narave, duh cvetic, svežost tal kot še nikoli do tiste minute. Objelo ga je čustvo velike hvaležnosti, da bi se bil sklonil na zemljo, jo objel in privil nase.

Spomnil se je na Boga. Ozrl se je proti nebu, zvezde so sijale. Dvignil je roke in jecljal, drugega ni mogel reči:

»Zahvaljen, o Bog! Vidim, da si mi bil milostljiv, da nisi pozabil name. Zahvaljen in češčen, o Bog!«

Od te jecljajoče molitve je splavala misel na ženo, na otroke. Roke je povesil in se ozrl po dolini proti Šturijam, kot da hoče iz teme razbrati njihove obraze, ki ga ne čakajo, a ga bodo do norosti veseli.

Njegov pogled je okamenel, silno začudenje mu je prevzelo dušo. Požar! Kamorkoli je pogledalo njegovo

oko, nič drugega ko požar. Gorelo je od Podrage do Svetega Križa, še v smeri proti Gorici so bili vidni ognji.

Veliki kresovi so na široko razsvetljevali svojo okolico. Andrejc ni vedel, kaj to pomeni, ni si znal razlagati te prikazni. Sto slutenj ga je spreletelo, ovrigel jih je v hipu. Rodile so se nove. Zdajci se je spomnil, da je videl že z obzidja velike ognje, a je bil v sreči svoje svobode čisto pozabil nanje. Vedel je, da se mora goditi nekaj strašnega, nedoumljivega. Ali je sovražna vojska? Kdo mu odgovori na vsa vprašanja? Občutil je le eno, da so njegovi v nevarnosti, da jim je treba pomagati... Planil je v temo...

24.

Še preden je bil Andrejc pobegnil iz ječe, se je bila Liza odločila. Solnce je baš padalo v zaton, ko je zapustila kup pepela in očetov grob ter se odpravila proč.

Kam? Ni vedela, kam. Njena noga je tavalala po samotnih poteh proti Šturijam. Zablodila je v gozd in grmovje in se znova znašla na planem, na travniku, ki je bil porasel z mladim hrastovjem in obdan z nizkim zidom.

Jedva je preplezala zid, ji je pribežala nasproti ženska z raztrgano obleko in z razpletenimi lasmi. Iz nog je krvavela... Njuna pogleda sta se srečala. Oči, ki so strmele v Lizo, so bile zmešane, da so vzbujale strah. Samo za trenutek je tuja ženska postala, nato je planila na polje. Zdelo se je, da plava nad grmovjem in se njene noge ne dotikajo tal... Bila je zblaznela.

Lizino srce je ta prikazen stisnila v klešče nove bolečine. Ozrla se je za njo in opazila črno liso, ki se je potapljala med zelenjem. Bogve, koga je izgubila, koga išče. Tam zadaj pa se je kadil dim iz Vipave in sosednih vasi. Rdečih zubljev ni bilo več videti, žar ognja je svetil v smeri proti Furlaniji.

»Kam grem?« se je vprašala Liza, ko je stopila na ozko stezo, ki je vodila v hrib. »Po otroke,« si je odgovarjala. »Kam?« se je izpraševala znova. »Kako je mogoče, da jih jim iztrgam iz rok?« In vendar se ni obotavljala niti za trenutek. Šla je, da jih najde kjerkoli.

Nenadoma se je steza dvignila navkreber čez majhen kup groblja, ki je ležalo kot v tla pogreznjena hiša pred njo. Tedaj je zaslišala stopinje in besede, ki so se zdele, kakor da so samo iz jeze in bridkosti same sebi govorjene. Preden je dospela na vrh kamnate piramide, se je dvignil človek pred njo. Stal je in gledal kot da je blazen. Liza je čutila, kako njegove oči prodirajo skozi njo v daljno bridkost svoje misli in je še vidijo ne. Njegova srajca, hlače, vse je bilo ožgano. Roke so bile črne, obraz črn. Polovica brkov mu je manjkala. Iz umazane črnine je sijala le bolečina.

Z drgetom v telesu je gledala Liza tega razdejanega človeka. Spoznala ga je. Nekaj silnega je zaplalo skozi njo, da je kriknila:

»Jurij!«

Jurij se je šele ta hip predramil in umaknil pogled iz dalje svoje bridkosti. Obvisel je na ženski, ki je stala pred njim.

Ta človek ni nikogar ljubil na svetu razen svoje žene, ni ga žejalo po ljubezni drugih, razen po ljubezni svoje žene. In če ga je katera bridkost mogla narediti takšnega, kakršen je stal pred Lizo, je morala biti le bridkost radi izgube svoje žene. Ni poznal preteklosti, ni grebel po spominu, vse je utonilo zanj, le bolečina je ostala.

V tem trenutku mu ljudje niso bili več hudiči, ki jih je odganjal od sebe. Celo dobro mu je dela njih bližina, občutil je žejo, da bi mogel razodeti komu svojo bridkost in prositi pomoči.

»Ženo so mi ujeli,« je odprl usta in neznano dvignil glas; »ženo so mi ujeli in požgali dom.«

Liza je videla svojega največjega sovražnika v veliki bridkosti pred seboj. Ni se radostila nad tem, še opazila ni tega. Pred njo se je dvigala podoba njenega moža in njenih otrok, kakor da jih morski valovi vsak trenutek splavljajo na suho in jih znova pogrezajo.

»Kaj si mi storil?« ji je udarilo z očitkom iz srca. »Kaj si mi storil?«

Ni je slišal; njegova misel je bila obrnjena le v lastno bolečino.

»Turki so mi odpeljali ženo...«

»Moža mi vrni!«

»Mislil sem, da je zgorela. Ves pepel sem prebrskal. Odpeljali so jo.«

»Andrejca mi vrni, Jurij! Vrni, kar si mi vzel!«

»Grdo bodo počenjali z njo...« je grebel Jurij v usodo sužnje — njegove žene.

»Otroke mi vrni! Očeta mi vrni! Hišo mi vrni!«

»Moja žena! Moja žena!«

»Moj Andrej, moji otroci!«

Gledala sta se pol blazna in drug drugemu tožila, drug drugega nista razumela. Bila sta prepolna sama sebe, vsa premagana od lastne notranjosti. Slednjič se je dvignilo v Lizi ko plamen izpod pepela, planila je z golimi rokami na tega človeka, ki ji je odnesel srečo v svojih rokah in je ta hip stal zrušen pred njo.

Jurij ni imel ne telesne ne duševne moči, da bi se bojeval s komerkoli. Bil je plah ko dete, planil je od Lize in s krikom zbežal po stezi...

Liza je klicala za njim in ga terjala za moža in za otroka. Ni je slišal več.

25.

Andrejc se je potikal po gošči. Zadel je na begunce, ki so se ga prestrašili huje nego Turka. Vprašal jih je, ali vedo za usodo njegove žene in otrok. Odgovorili so mu, da ne.

Nekdo ga je iz temne sence dreves vendar spoznal, ker je stal v svetlobi, kajti mesec je baš vzplaval na nebo.

»Ti si Andrejc? Ali so te Turki prinesli?«

»Iz ječe sem ušel. Če kaj veš o Lizi in o otrocih, mi povej!«

»Kdo ve za drugega? Le to vem, da je tvoj nekdanji dom zgorel, a Jurija so videli vsega podivjanega letati okrog. Ženo išče.«

»Ženo? Tudi on?« je jeknilo skozi Andrejčevo zavest. Glasno je dejal: »Zanj mi ni. Da le dobim Lizo in svoje...«

»Kam si namenjen?«

»Gledat grem, če še žive. Morda je vsaj znamenje ostalo po njih.«

»Ne hodi, da ne zadeneš na Turke. Res je, da po gozdovih ne hodijo, a kdo ve... Bolje je, tiho čepeti in

ne kuriti ognjev. Pri Devici Mariji v Logu taborijo. V Šturijah tudi. Bojda vlečejo s seboj sužnjev, da je vse črno od njih.«

»Bog nam prizanesi!« je Andrejc počenil na tla. »Ali niso bili že lani tu?«

»Bili so. Kresovi so nam dva dni prej naznanili, da prihajajo. Lahko smo zbežali in se poskrili.«

»Vipava je zgorela.«

»Pepel je. Šturije so pepel, Ajdovščina tudi. Križani so oblegani, a se branijo. Vse drugo je prah in pepel.«

»Bog nam pomagaj!« so vzdihovali begunci.

Andrejc je počakal toliko časa, da je prva zarja planila izza Nanosa, nato se je poslovil in šel. Stopil je iz gozda in hodil ob njegovem robu. Po vsej planjavi ni bilo slišati glasu; lahka meglica je ležala po požetih poljih in po pokošenih travnikih. Cesta se je belila izmed dreves, pred njim je šla karavana ljudi, tej je sledil.

Bil je kakor prežeča senca, ki zasleduje svoj plen. Dospel je do požganega doma, v venec posmojenih dreves. Nikogar ni bilo okrog in okrog. Postal je za trenutek in gledal v kadeči se kup pepela, na katerega je turobno sijala prva jutranja svetloba. Storilo se mu je milo pri srcu. To je bil njegov dom. Zdaj ni bil več njegov, vendar mu je bilo bridko po njem.

Nenadoma pa se je splašil, kakor da vstaja iz tega pogorišča nevarnost za njegovo življenje, in je zbežal. Pred seboj je zagledal sliko svoje žene in svojih otrok, vse v okviru tega doma. Drugje jih ni videl, drugje si jih ni mogel predstavljati. Drejče, Tonček!...

Spoteknil se je ob kamen in padel. Dospel je na goličavo. Čez nekaj časa je znova zazijal gozd pred njim. Izognil se ga je. Prihuljeno se je plazil med njivami in stopil na cesto.

Ozrl se je, videl ni nikogar. Ni se menil za nevarnost, bežal je po cesti. Srce mu je burno tolklo. Pogostokrat je mislil, da je zagledal v daljavi koč, ni je bilo. Bil je privid njegove domišljije. Prekrižal se je in hitel dalje.

Nenadoma mu je zastalo srce. Uzrl je pogorišče koč pred seboj. Bilo je že ugašeno, le ozek pramen dima se je še dvigal nad njim.

S počasnimi koraki, kakor da so noge s svincem obložene, je stopal še zadnji kos poti. Bal se je, da se mu bodo ob slednjem koraku odpirale nove strahote.

Strmé je zrl v golo pogorišče, o živih ljudeh ni našel sledu. Ko se je po tolikih mukah in hrepenenju vrnil domov, je našel kup pepela.

Sedel je, zagrebel glavo v dlani in mislil. Ko je premagal prvo bridkost, je poiskal lesen drog in prebodel z njim napol ugaslo žerjavico.

Nov plamenček je pognal kvišku in v hipu ugasnil.

Andrejc se je razgledal okrog sebe, kot da išče rešitve. Uzrl je kup sveže, s kamenjem obložene zemlje pred seboj, v katero je bil križ zasajen. Uganka, kdo leži pod to svežo gomilo, ga je tako zamamila, da se mu je za hip zavrtelo pred očmi. Ali se moti, ali je resnica?

Pokleknil je na zemljo in položil roke na kup grude kakor neveren Tomaž prste v Kristusove rane. Bila je sveža prst, kamenje na njem, po vrhu vsega križ, povezan iz dveh palic.

Andrejcu so burno delovale misli, sklepal je jasno. Pod gričkom počiva kristjan, ki je bil na tem mestu ubit. Bil je iz te kočé doma. Usmiljena krščanska roka ga je zagrebla in zasadila križ na grob. Ali ni bila usmiljena roka iz iste družine kot mrlič?

»Kdo leži pod to prstjo?« se je vpraševal. »Ali leži žena, ki jo je oče zakopal. Ali leži oče, ki ga je žena zagrebla? Ali spijo otroci?«

Ni si mogel dati odgovora.

In vendar je moral vedeti, da je znal, koga naj išče, po kom naj koprni, za kom naj njegova duša žaluje.

Pokleknil je, izdrl krž in ga položil na zemljo. Odstranil je kamenje in pričel z rokami grebsti prst z groba.

»Odpusti mi, kdor počivaš pod to odejo, ker rušim tvoj grobni mir! Bog ti daj večni mir in pokoj!«

Izgrebel je prst do rute, ki je pokrivala mrličev obraz. Narahlo je odstranil z nje prst, pod njenimi gubami se je odražal obraz, bila je napojena od krvi.

Odgrnil je obraz in spoznal ženinega očeta. Ležal je miren, od rane spačen, Andrejčeva solza je kanila nanj. Pokril ga je in govoril:

»Oče, oče, ubogi oče! Počivajte v miru! Odpustite, če sem Vas motil v večnem snu!«

Zagrebel ga je skrbno, kakor bi se bal, da bi očeta slednja gruda prsti ne zbolela. Kamenje je položil na vrh in znova zasadil križ.

Kje je Liza, kje so otroci?

Ni si znal odgovoriti. Solnce je prodrlo skozi veje dreves, ptice so pele.

26.

Ozrin-beg se je bil ustavil v Vipavi, ki je že pogorela do tal, da oblega grad. Mikal ga je po svoji sivi veličastnosti, kupe bogastva je slutil v njem.

Njegov mladi prijatelj Hasan-beg bi bil rad prodril do Svetega Križa. Kar je ob potu našel koč, jih je požgal, nalovil nekaj dečkov in deklic. V Šturijah se je hotel ustaviti za toliko časa, da bi izropal in požgal vas, nato odriniti dalje. Leseni mostič na Hublju je bil razbit. Na drugi strani vode je v zapuščenih hišah čepelo nekaj galjotov goriškega grofa. Bili so toliko pogumni in drzni, da so Turkom s strelji iz mušket branili pot čez vodo. Pesjani so morali bridko poplačati prehod, a galjoti svoj odpor še bridkeje.

Janičarje je bila utrudila dolga pot noči in prejšnjega dne, trda bitka jih je bila vznejevoljila. Del čete, ki je bil pod poveljstvom hetmana Sebudze, je začel godrnjati, rekoč, da ne more dalje. Tatar, zvest oproda Hasan-bega, je temu prinesel vest.

»Sram me je pred tvojim obličjem, efendi.«

»Kaj se je zgodilo?«

»Alah potolaži tvojo jezo...«

»Hetman, govori!« je beg vzrojil; čakanja ni bil vajen.

Mlad, črnolas, zagorel, nemiren ko tekoča voda je sedel na vrancu in držal roko na handžarju.

»Janičarji se upirajo; nočejo dalje.«

Hasan se je pomračil.

»Kaj hočejo?«

»Trudni so; počitka bi radi.«

Tatar se je globoko priklonil. Videti je bilo, kakor da pričakuje udarca od svojega gospoda.

Hasan-beg se je ozrl na nebo. Solnce je bilo že nizko, a ne tako nizko, da bi Turek smel počivati.

»Kaj dela hetman Sebudze? Ali ne zna krotiti svojih ljudi?«

»Na njihovi strani je, efendi.«

Hasan-beg je pomislil. Nato je stresel z glavo, da je zatrepetala perjanica na njegovem pokrivalu.

»Pokliči ga!«

Tatar je odšel, beg je čakal. Bil je sin krutega očeta, turškega dostojanstvenika, ki je bil radi zamere pri sultanu izgubil glavo. Mati mu je bila Čečenka. Stric ga je vzgojil v vojščaka; emir ga je videl ob neki priliki, mladenič mu je ugajal. Povišal ga je v bega in mu namignil, da pelje pri njem pot samo navzgor, pot navzdol vodi v grob. Te besede si je Hasan zapomnil, noč in dan so gorele v njem. Vražar Kirako mu je prerokoval dostojanstvo vezirja. Ta vražar je bil po rodu Čečenec kot mati, njen sluga, ki ga je beg po njeni smrti vzel k sebi. Neizmerno častihlepje je Hasana sililo v ospredje, dāsi se je umreti neizmerno bal. Sanjal je o delih, ki bi ga visoko dvignila v oĉeh emirja. Nerad je ubogal, rajši bi gospodoval. Ljubil ni nikogar, zaupal je le kleĉeplaznemu Tatarju in vražarju. Bil je trd in neusmiljen, neubogljivost posameznikov je brezpogojno kaznoval s smrtjo. Kaj naj naredi s hetmanom, ki je bil prav tako hraber ko svojeglaven, zdajci ni znal. Ubiti bi ga bilo blazno, odpustiti mu ni smel.

Sebudze je prijahal pred bega; ni stopil s konja, priklonil se je in dejal:

»Ukazuješ, efendi!«

»Upore sem doslej kaznoval s smrtjo.«

»Možje so trudni in nejevoljni, ĉe nas napade pest džavrov, smo uniĉeni.«

»Sebudze, mika me, da bi ti kljub temu, da sem te dozdam cenil, položil glavo v naroĉje.«

»Ĉe veš, efendi, da ti bo moja mrtva glava bolje sluŹila ko Źiva, stori po svoji volji.«

Hasan-beg je molĉe strmel v drzni, porasli obraz krepkega ĉloveka in globoko pomislil. Umakniti se vendar ni hotel.

»Sebudze, dvigni se s svojimi in odrini do onega gnezda,« mu je pokazal na temno zidovje Svetega Križa. »Jutri pridem za teboj.«

Dasi bi bil Sebudze umrl tudi pod begovo roko, ne da bi bil trenil, se zdajci ni upal več upirati in je bil begu za življenje hvaležen. Janičarji se niso več obotavljali iti z njim.

Ostali del vojske je taboril v šturskih vrtovih. Živali in ljudje so pospali ko ubiti. Straža je kurila ognje in pela z zateglimi glasovi otožne pesmi.

Mladi beg je slonel na blazini v svojem šotoru in kljub trudnosti ni mogel spati. Strmel je v trepetajoče plamene oljnate svetiljke, ki jo je čuval in otrinjal mlad suženj. V kotu šotora je čepel vražar Kirako in molil; zdaj zdaj je v molitvi dvignil svoj glas.

V begovi glavi so blodile trpke misli. Življenje mu je šlo prepočasi. Bal se je, da bo umrl, preden doseže svoje sanje. Mučila ga je noč, najrajši bi bil jezdil neumorno dalje, nikoli počival. Najhuje med vsemi mislimi ga je mučila misel na smrt. V njem se ni pretakala čista turška kri, v usodo je verjel le na zunaj, a je znal: če plane prvi v sovražne vrste, ga zadene meč. Pustil je rajši, da so drugi umirali zanj. Vendar je slutnja o skorajšnji smrti tako živo rasla v njem, da se je ni mogel otresti in je v nočnem bedenju vzdihoval pod njo.

Dvignila se je Kirakova senca, prikazal se je starikav obraz.

»Potrt si in žalosten, efendi.«

»Povej mi usodo!«

Kadar so ga mučili dvomi in slutnje, je hotel, da mu vražar bere in razlaga usodo. In vselej so bile njegove besede enake.

»Z zlatom tkani plašč in perjanico vezirja vidim že vnaprej...«

»Molči! Beri usodo! Dan smrti mi povej.«

»Dan smrti je nevarno vedeti,« je stokal starec, čeljusti so se mu tresle.

Hasan-beg je pomračil obraz, Kirako je ubogal. Prinesel je posodo vode, klečal pred njo, dvigal roke in šepetal suro za suro. Minute so tekle. Hasan je postal nemiren, tedaj je starec spregovoril:

»Smrt vidim, efendi.«

»Kje?« je begu zastala sapa.

»Na konju. Ti sediš poleg nje. Več ne vidim, ker te zagrinjajo valovi.«

»Kakšni valovi?« je beg vzdrhtel.

»Valovi v posodi pred menoj.«

»Kdaj se bo to zgodilo?« je Hasan stežka iztrgal glas iz grla. Bil je prepaden.

Kirako je strmел v valove vode, ki jo je bil zmešal z roko in čez katero so se usipali žarki plapolajoče luči. Mrmraje je nekaj štel, utihnil, znova štel in se ozrl.

»Ne boš več videl groba svoje matere...«

Hasan-beg je dvignil bič. Kirako je odskočil, mahal z rokami in vpil:

»Ne udari, ne kaznuj! Zakaj, glej, poleg smrti bogastvo in smeh emirja, ki pomenja življenje. Preobrni usodo!«

»Usodo preobrniti? Ali ne stoji trdno ko drevo v zemlji?« je hotel Hasan potrditi dvom, ki ga je mučil že dolgo.

»Slušati druge je usoda. Hodi svoja pota, da srečaš bogastvo in smejoči se obraz emirja!«

Kirako je dobil na poti uropano srebrno cerkveno posodo v dar.

Hasan-beg je trdno zaspal. V sanjah je šepetal: »Hodil bom svoja pota... pred smejoči se obraz emirja.«

Od zunaj je bilo slišno zateglo petje straže in plakanje ujetnikov.

27.

Liza je prenočila v gošči. Trudna se je bila pogreznila v omotično spanje, iz katerega je zdaj zdaj planila v strašnih sanjah, in začemela znova.

Ko se je prebudilo jutro, je mati že tavalala dalje ko izgubljena ovca in ni vedela, kam naj se obrne.

Iskala je otroke. Kje naj jih dobi? V gozdu, na polju, med Turki?

V nekaterih trenutkih je spoznala nezmisel iskanja, nezmisel svoje želje, da najde otroke. Tako spoznanje je zatirala v kali. Vedela je samo eno, in to je bilo neizpodbitno, da mora dobiti svoje otroke... Kako, materino srce ni izpraševalo.

Po enournem tavanju je Liza počenila do smrti utrujena pod zeleno drevo.

»Aha,« je govorila predse, ko se je spomnila na prejšnji dan, »ali zdaj vidiš, kako je, ko si izgubil ženo?«

In kakor da ji Jurij iz spomina ugovarja, se je dvignila in zakrilila z rokami.

»Tiho! Ne govori! Jaz pa sem izgubila moža in otroke.«

Iz Vipave je bilo slišno streljanje. Mal topič je od trenutka do trenutka naznanjal, da se vrši bitka za grad.

Šla je dalje. Srečala je tujega moža, ki je hodil sam, ogromno culo je nesel na kolu čez ramo, meril jo je s plašnimi, krvavimi očmi.

»Tja ne hodi!« ji je dejal. »Od tam sem jaz pribežal.«

»Ali je hudo?« je vprašala.

»Oj, joj, joj!« je dejal mož in zmajal z glavo. »Kaj smo dočakali!«

»Otroka so mi vzeli,« je jeknila Liza in se ni zmenila za klice moža, ki je strmel za njo, šla je dalje.

»Bog in sveti križ!« se je pokrižal mož in stopal navkreber.

Liza je prišla do Šturij. Hiše so bile prazne in izropane; kupi ožganih zidov, tramov in pepela so ležali vsekrižem in vpili. Osmojeno drevje je iztezalo gole veje ko usmiljenja proseče roke. Na travnikih in vrtilih so stala od konj in mul obgrizena drevesa, zemlja je bila steptana. Tam so v noči taborili Turki, zdaj je bilo taborišče prazno...

Liza je planila čez pogorišče. Na tleh je videla ležati nekaj človeških trupel. Prestrašila se jih je, skočila do Hublja, ki je šumel med vrbovjem, in planila ob vodi navzgor. Ko je bila pri zadnjih kupih pepela na vrhu vasi, je postala in se ozrla.

Nenadoma je nekaj zašumelo poleg nje. Iz grmovja, ki je obrobljalo vodo, se je dvignila glava ženske, nato prsi. Mokri, razpletene lasje so ji viseli čez obraz. Ženska je bila še mlada, njene oči so zrle, ko da gorijo v vročici.

»Kdo si?« se je Liza prestrašila.

Ta na vprašanje ni odgovorila. Vprašala je pol šepetaje, naglo:

»Odkod prihajaš?«

»Od doma,« je dejala. In se je spomnila, da ta odgovor nič ne pove, zato je popravila: »Od Vipave.«

»Ali si videla Turke?«

»V Vipavi so. Slišala sem streljanje,« je dejala Liza. Neznanka je zlezla cela iz grmovja in se mokra otresala vode.

»Ajdi! Sestro so mi ubili na cesti, jaz jim uidem.« Liza je počenila in jo gledala.

»Od Pivke so me prignali,« je dejalo dekle. »Ponoči sem se jim izmuznila in prečepela v vodi. Danes zjutraj so odšli, niso me pogrešili.«

»Kam so šli?« je vprašala Liza.

»Proti Gorici.«

»Ali so imeli dečke s seboj?«

»Imeli so jih.«

»Take, ki imajo tri leta, štiri leta, pet let?«

»Imeli so jih.«

»Ah, ti moj Bog!« je v bolečini zastalo Lizino srce. Zgrabila se je za prsi. »Ali sta bila med njimi dva, eden manjši, drugi večji; enemu je ime Drejče, a drugi je Tonče.«

»Ne vem, ne vem; mnogo jih je bilo...«

»O moj Bog!« se je Liza dvignila in hotela naravnost čez vodo.

»Kam?« jo je vprašalo dekle.

»Za njimi.«

»Za Turki?«

»Za otroki! Oba so mi vzeli...«

»Neumnica si! Ubili te bodo ali pa zvezali in vzeli s seboj.«

»Ne maram!« je dejala Liza.

»Mučili te bodo.«

»Ne maram!«

Dekle je spoznalo po Lizinih očeh, da je vsa zbegana. Poskusila jo je oteti. Pomislila je in dejala:

»Bogve, če so tvoja otroka peljali proti Gorici...«

»Kam so ju peljali?«

»Morda na Kras... Tudi na Col so šli. Slišala sem, kako so danes zjutraj v hrupu odhajali navzgor.«

In mati je verjela. Ni bila več zmožna, da bi mislila. Vsako, še tako gorostasno možnost bi bila sprejela za zlato resnico. Zdajci je bila v dno duše prepričana, da

so ji Turki odnesli otroka proti Colu. Stopila je iz grmovja in namerila pot med pogorišče... Nato je izginila med posmojeno drevje in spela navzgor, da je dosegla pot.

Dekle je sklenilo roke in dolgo zrlo za njo, ki je bežala med grmovjem in čez kamenje ko srna; iz zadovoljstva je vzkliknila pri sebi:

»Hvala bodi Bogu!«

28.

Vse je bilo zbegano. Ljudje so živeli v groznici, potikali so se po gozdovih, gmajnah, v oddaljenih soteskah in med skalami, po gorah in težko dostopnih planotah. Plašili so se drug drugega, se izbegavali, objokovali izgubljene svojce, trepetali pred naslednjim dnem.

Andrejc je dolgo taval med drevesi, ne da bi srečal človeka, kar mu prihiti nasproti deklica, ki je nosila na sebi raztrgano, mokro obleko in imela čudno spremenjene oči.

Gledala sta se nekaj trenutkov, nato je vprašal Andrejc, da nekaj reče:

»Kam pa ti?«

»Turkom sem ušla.«

Hotel jo je vprašati po svoji ženi in po otrocih, a je mislil, da je nezmislno. Kako naj vé ta deklica zanje, kako naj jih pozna?

Andrejc se je izogibal ceste in vseh večjih poti. Trgal se je skozi goščo, se tepel skozi plotove in gazil travo, se skrival med trtami in plezal čez zidove... Pod seboj je videl pogorišče Šturij. Prebredel je vodo, se vzpenjal v hrib, med skalami in med grmovjem, lačen in upehan.

Oziral se je in opazoval, da bi ugledal katerega človeka. Po vsej prostrani steni hriba ni bilo žive duše. Breg je strmel ko navpična skala naravnost v nebo.

Ozrl se je po dolini. Solnce je stalo že visoko in prodrlo oblake, ki so se bili proti jutru zgrnili na nebo. Z zlatom posejana je bila Vipavska dolina po vsej širini do Furlanije. Kakor dlan je ležala pred Andrejcem, zagrnjena v zelen, z rumenimi plodovi okrašen plašč. Iz te višine ni mogel nihče slutiti, da se po vsej dolžini

te rajske doline vrši bridka žaloigra, da teče kri in solze, da jok in molitev vpije proti nebu. Iz te višine je bila že misel na to manjša nego v dolini. Človek je izginil, priroda se je raztezala pred očmi, večno lepa, večno dobra, in Bog nad njo; mravljinec-človek je bil ob tej veličastnosti ničev kakor je ničev pesek na dnu morja.

Andrejc je občutil to ničevost. Le počasi se je iz njegove notranjosti zopet dvignil svet tuge in ga napolnil. Zganil se je in se podvizal kvišku... Tedaj šele je zagledal daleč za grmičevjem, ki se je vzpenjalo do konca Vipavske doline proti Gorici, zarjo požara.

Hrib je postal strm, skoraj navpičen. Grmovje in krivenčasto drevje se je oklepalo skal s koreninami kakor s kremplji. Dosegel je z gostim drevjem in grmovjem obraslo drčo, ki se je med dvema navpičnima skalnatima stenama vzpenjala do vrha hriba, kjer je izmed zelenih dreves sijalo nebo.

Med temi drevesi in grmovjem je Andrejc plezal in se poganjal kvišku. Pogled v dolino so mu zaprla debla, zdelo se mu je, kakor da je objet od dreves in od skal, ki se nagibljejo nanj in ga potiskajo navzgor.

Nenadoma je nad njim završalo. Zaslišal je votlo pokanje in preden se je zavedel, kaj to pomeni, je priletela mimo njega skala... Kamenje je drevelo v dolino, odskakovalo, udarjalo ob debla, ob skale in v tla, kopalo prst in listje ter šumelo.

Andrejc je zagledal smrt pred seboj. V hitrici je presodil položaj in skočil k skalnati steni, iz katere je zijala vdolbina in nudila naravno zavetje.

Bil je rešen. Kamnje je tolklo ob skalo, njega ni zadelo. Polagoma je kamniti plaz ponehal; le iz doline je bilo čuti pokanje udarjajočih skal.

Andrejc je stopil z eno nogo iz skrivališča, obrnil glavo proti robu hriba, ki je bil med drevesi že nejasno viden. in zavpil:

»Krščanski ljudje!«

Par trenutkov je bilo vse tiho, nato se je oglasil od zgoraj bobneči glas:

»Hoooj!«

»Ne ubijte me, za pet ran našega Gospoda Jezusa Kristusa!«

»Prikaži se!« je bil odgovor.

Andrejc je plezal ob steni navzgor, nekdo mu je prišel naproti in se sklonil mimo krivenčastega debla globoko, preden je prišel do Andrejca, da ga je videl razločno v obraz.

Bil je močan človek s poraslim obrazom, sredi katerega je tičal ogromen nos.

»Ne boj se,« je dejal Andrejc. »Nisem Turek.«

»Če nisi, pojdi z menoj!«

V nekaj minutah sta bila na vrhu. Tam sta stala dva mladeniča z gorjačami in premerila došleca.

Velikan pa je peljal Andrejca v kamenito gozdno kotanjo, sredi katere je raslo košato drevo, okoli debla so bila gladka, mahovita tla. V tej kotanji je ležalo kakih petdeset mož in mladeničev z rokami pod glavo. Planili so kvišku.

»Kaj je bilo?«

»Tega človeka smo dobili.«

Videli so, da ni Turek, dasi je bil vznemirljive vnanjosti, bolj razbojniku nego poštenjaku podoben.

»Kdo si in odkod prihajaš?«

Andrejc je po požirku vode, ki jo je srknil iz lesene posode, povedal svojo zgodbo po pravici od začetka do konca, na koncu je dostavil:

»Če kdo ve za mojo ženo ali za otroke, naj mi pove.« Rdečelas mladenič, pegast po obrazu, se je oglasil:

»Urh mi je pravil, da jo je videl. Več ne vem.«

»Kje je Urh?« je vprašal Andrejc.

»Če greš z menoj, ga boš videl,« je dejal rdečelasec in se dvignil.

29.

Z izbranimi besedami in z veliko previdnostjo so bili Paganu de Piperna zaupali, da se nahaja turška nevarnost blizu. Pagano sprva ni razumel. Ko je spoznal pomen besed, se je razhudil, ko da so grajski služabniki krivi prihoda pesjanov. Pomiril se je in vprašal, ali so že kaj storili v obrambo gradu. Priznali so mu, da še nič, le grajska vrata da so zaprli in jih s tramovi založili.

»Kaj čakate, da vam Turki v lonce pogledajo,« je vpil Piperna. Ko se je nakričal in naklel, je zapovedal: »Storite vse, kar je potrebno za brambo gradu!«

»Vsi so na delu, Vaša milost.«

»Ali so bili kmetje tu?«

»Z družinami so silili v grad, odgnali smo jih.«
Smeh zadovoljstva je spreletel Paganov obraz.

»Ali so Turki že blizu?«

»Še jih ni.«

»Še jih ni?«

In se je znova vznejevoljil, kakor da čaka Turke s hrepenenjem, a jih noče odnikoder biti.

Turkov ni bilo treba dolgo čakati. Prišli so, zažgali vas, nato napadli grad. Za sivim zidovjem je zavladal strah. Napad so javili Paganu de Piperna. Ta je bil zmeden, ni vedel, kaj počenja. Dajal je ukaze, ki so bili tako nezmisljeni, da jih nihče ni poslušal. Zavlekli so ga v temno orožarnico z dvema oknoma na tesno dvorišče, kjer je bil najbolj varen.

Posadili so ga bili k starinski mizi in postavili velik vrč vina predenj. Tako so ga pustili samega, prikazal se mu ni nihče več. Po stenah je viselo orožje, sulice in helebarde, meči in bodala, oklepi, vezirji in lepo okovane in okrašene muškete. V mrak so zijali grbi, nekaj bander, celo turški konjski rep s polmesecem na vrhu droga. Med orožjem in grbi je visela slika enega prejšnjih grajskih gospodarjev; sivkasti obraz je gledal v Piperno tako strahotno, kakor da ga toži, zakaj je nepoklican stopil v njegovo sobo.

V obraz starega plemiča se je zazrl Pagano de Piperna in skoraj skoprnel pred njim.

»Kaj me gledaš, človek, tako krivogledo? Ne misli, da si bil boljši nego jaz.«

Zunaj je pokalo. Prvo z brega za gradom, v katerega so bili zlezli Turki; odgovarjalo je z obzidja. Streli mušket, nato počasni, redki streli edinega topiča.

Pagano se je ozrl. Ne jeklene plošče ne kladiiva ni bilo nad njim, da bi koga priklical. Gledal je okrog sebe, da bi našel kak primeren predmet; ni ga bilo.

Začel je vpiti... Kričal je, da si je paral grlo. Nihče ga ni slišal, le stene so odmevale. Zunaj je pokalo neprestano.

Dvignil se je iz naslonjača in se le s težavo prestopil dva koraka. Vrnil se je, opirajoč se ob mizo, in se zgrudil v stol. Pogledal je v plemiča na steni, ki ni umaknil

krivega pogleda. Ta hip je občutil, da je sam na svetu, začaran v grajsko sobo, ko se vse, kar je živega na gradu, bije, da odbije napad in si reši golo življenje.

Občutek osamljenosti ga je tako zbolel, da je skoraj zatulil. Zgrabil je za vrč vina in ga vrgel v podobo. Vrč je padel na tla, se razbil, vino se je razlilo.

»Kje ste?« je tulil oskrbnik. »Pokazal vam bom! Vse vas dam pretepsti! Vse! Kje ste!«

V tistem trenutku so se odprla vrata. Vstopil je Peter; jekleni obraz in nepremični pogled sta bila obrnjena naravnost v Pagana de Piperna.

»Zakaj se nihče ne prikaže?«

Peter ni odgovoril, zaprl je vrata za seboj.

»Kje so pa drugi? Kje so drugi?«

Peter je molčal, prestopil se je za korak in obstal nepremično.

»Kaj stojiš in gledaš?« se je Pagano de Piperna pričel bati Petrove prikazni huje nego plemiča na steni.

Peter je zganil z ustnicami, njegove oči so dobile sovražnejši izraz.

»Povej, ali si mrtev ali si živ?«

»Živ.«

»Pojdi in pokliči koga!«

»Ne pokličem ga!«

»Ti se upiraš poveljem?«

»Upiram se.«

»Dvajset udarcev s palico naj ti odštejejo. Upiraš se! Dvajset udarcev s palico dobiš.«

»Ne dobim jih!«

»Zakaj bi jih ne dobil?«

»Vsi so na obzidju. Še dekle. Turki napadajo grad...«

»Vem, vem! Dobiš jih potem.«

»Prepozno.«

»Zakaj prepozno?«

»Tedaj boste že mrlič.«

Pagano se je na zadnjo besedo vzel na zdravo nogo in se oprl na mizo:

»Mrlič?«

»Vi ali jaz,« je dejal Peter mirno.

»Zakaj?«

»Zato, ker ste me dali pretepsti.«

»Ker nisi ubogal.«

»Ker sem sprejel potnika na voz... Osramotili ste me, bolelo me je, tega Vam ne odpustim.«

»Od kje si se vzel, hudič?« je rjul Pagano de Piperna.

»Istran sem, ne pozabim zlepa,« je rekel Peter mirno.

Pagano de Piperna pa je gledal nekaj hipov v Petrov obraz. Spoznal je iz potez in iz oči, da ne sme pričakovati usmiljenja. To ga je delalo blaznega. Hotel je planiti proti Petru, a se je premislil. Rjul je, tolkel s pestmi po mizi, bil z zdravo nogo ob tla in klical.

»Kje ste vsi? Pisar! Romeo! Fernando! Francesco! Kje ste? Tu... razbojnik me hoče ubiti in oropati. Pridite mi na pomoč! Pustite Turke! Razbojnik!...«

Pene so mu stopile na ustnice, glas je odmeval od sten. Plemičev obraz na podobi je dobil škodoželjen izraz. Peter se ni zganil. Njegov obraz je bil resen, bolj železen nego prej.

Pagano de Piperna je visel ob koncu mize pol stoje in pol slone, težko sopel in buljil z okrvavljenimi očmi. Ko se je zavedel iz onemoglega srda in obupa, je vprašal:

»Kaj boš storil z menoj?«

»Ubil bi te lahko na mestu. Ker pa nisem tak razbojnik kot ti,« ga je začel tikati, »ti dam priliko, da se braniš. Ali znaš sukati nož?«

»Znal sem sukati meč,« je Pagano škrtal z zobmi.

»Tem bolje. Nož je lažji,« je segel Peter za pas in izvlekel izza njega dva noža. Enega je vrgel, da se je zapičil pred Paganom v hrastov les.

»In zdaj?«

»Zdaj se bova spopadla. Kdor zmaga, bo rešen.«

Pagano de Piperna se je pričel tresti.

»Ali ne vidiš, da imam bolno nogo, ne morem se prestopiti?«

In Peter: »Ali ne vidiš, da je moje telo od palic raztolčeno, težko stojim na nogah?«

»Dam ti dukatov, kar si jih želiš. Izpustim te, da greš, kamor ti drago.«

»Nisem lakomen denarja... Vzemi nož!«

Pagano de Piperna je sprevidel, da mu vse nič ne pomaga. Spoznal je, da se bo moral boriti na življenje

in smrt. Popadel je nož, njegov obraz je dobil krvoločni izraz. Prestopil se je in zatulil od bolečine, ki jo je občutil v nogi.

Peter se je postavil za napad. V rokah obeh nasprotnikov sta se bliskala noža. Med črnimi stenami sobe sta bila grozna. Rjula sta od bolečine, ki jo je povzročala enemu bolna noga, a drugemu od palic razsekano meso.

Pagano de Piperna se je vzel in skočil ko žaba. Preden se je Peter zavedel, je bil že pri njem in ga je oplazil z nožem po roki. Ta je odskočil, kri je kapala po tleh. Če bi se bilo Petru zahotelo, bi bil Pagana s prvim udarcem pobil na tla. Hotelo se mu je, da se z njim poigra.

Prišel je divji ples okrog mize in ob stenah. Dve zveri sta naskakovali in odbijali napade. Nihče ni znil besede ne kriknil. Hropla sta, pihala v penah sovraštvo drug na drugega.

Dvoboj je ostal neodločen. Dvakrat je oplazil Peter svojega nasprotnika z nožem po prsih, obakrat je zadel le njegovo obleko. Piperna je bil v smrtnem strahu neverjetno gibek in spreten. Potiskal je Petra v črepinje razbitega vrča, ki so mu zaropotale pod nogami. Temu je spodrsnilo na politem vinu, da je padel vznak. Z naglico mačka je planil Pagano de Piperna na svojo žrtev. Peter je uzrl ostro rezilo tik nad očmi. Po bliskovo se je obrnil na roke in skočil pokonci. Nož ga je oprasnil le po obleki, do živega mu ni prišel.

Tedaj so se odprla vrata, v sobo je planil birič, krvav po obrazu, znojen in prepaden. Ni utegnil spoznati, kaj se pred njim godi, iz polnega grla je zavpil:

»Gospod, rešite se, Turki so v gradu!«

Ta klic je bil tako divji, njegov pomen tako težek, da sta nasprotnika pozabila drug na drugega. Pagano de Piperna je zazijal, zamolkel glas se mu je iztrgal iz ust, na mestu se je sesedel ob steni na tla in strmел z odprtimi usti in očmi. Peter in birič nista imela časa, da bi se menila zanj. Šlo jima je za golo življenje ali za bridko smrt. Peter je zgrabil najbližje orožje, ki je ležalo v kotu, in planil z biričem na hodnik, po katerem se je razlegal z obzidja krik in žvenket sulic in mečev.

Turki so bili s topiči odkrušili kos grajskega obzidja in z mnogimi žrtvami splezali nanj. Hlapci in galjoti so se bili v prvi zmedi in prepadenosti umaknili, videti je bilo, da je grad izgubljen. Z drugih delov obzidja je prišla pomoč, Turkom so zaprli pot in odbili ponovni napad. Nekaj Turkov je bilo vdrlo na grajske hodnike, te so potiskali hlapci s sulicami in meči čimdalje bolj v notranjost poslopja. Prav v hipu, ko sta jim prišla birič in Peter za hrbet, je odbila njihova zadnja ura. Branili so se srdito. Eden izmed hlapcev je bil mrtev, dva sta se valjala v krvi, Turki so bili pobiti... Na obzidju se je razlegalo vpitje, Turki so trdovratno napadali, hlapci so srdito in krepko branili grad.

Noč je padla na zemljo, Turki so opustili obleganje. Tedaj šele so se hlapci spomnili na svojega gospoda Pagana de Piperna in šli v orožarnico. Našli so ga sedečega na tleh, kot sta ga bila Peter in birič pustila; z odprtimi usti in očmi je strmel v smolnate bakle in v začudene obraze hlapcev. Poleg njega je v mlaki vina ležal nož.

Pagano de Piperna, strah vipavskih kmetov in grajskih hlapcev, je umrl od smrtnega strahu.

30.

Poveljnik turških čet Škender-paša je taboril na Furlanski ravnini ob Nadiži. Beli šotori so bili postavljeni v podobi velikanskega polmeseca. Med njimi so vrveli vojaki in ujetniki; bilo je živo kakor na sejmišču.

Vsa Furlanska nižina je gorela. Male čete Turkov so letale od vasi do vasi, plenile, morale in požigale. Bogati pleni sužnjev in blaga so se stekali v turško taborišče.

V obširnem, z zlatimi preprogami okrašenem šotoru je sedel Škender-paša na blazinah, se gostil in smehljaje se zrl predse. Zamorček mu je stregel.

Paša je pričakoval Omer-bega.

Vstopil je suženj, prekrižal roke na prsih in se priklonil.

»Omer-beg!« je javil.

»Naj vstopi!«

Omer-beg je obstal ob vhodu. Bil je plečat, debelušast Turek. Ko sta se poveljnika pozdravila, je Škender-paša ponudil tovarišu blazino, naj sede. Pred vhodom je stopicala straža; v mali razdalji je bila pripravljena četa do zob oboroženih janičarjev.

»Ali si vse poizkusil?« je vprašal Škender-paša.

»Vse.«

»Nič?«

»Nič.«

Ta kratek skrivnosten razgovor se je nanašal na beneškega vojskovodjo, ki ga niso mogli izbezati izza ozidja, da bi se spustil z njimi v boj.

Turka sta nekaj časa molčala. Prvi je spregovoril Omer-beg.

»Treba se bo vrniti.«

»Kadar bo ravnina očiščena.«

»V dveh dneh.«

»Ali je žensk?« je vpraševal Škender-paša.

»Krasnih.«

»A!« se je zavzel Škender-paša. »Jutri si jih ogledam. In dečkov — je kaj?«

»Obilo.«

»Sultan Mohamed potrebuje dečkov in zlata. Janičarjev hoče in cvenka. Si razumel? Si naročil to vsem begom?«

»Vsi vedo. Dečkov ne bo manjkalo. Sultan jih bo vesel.«

Škender-paša ni dejal ničesar več, Omer-beg je imel še nekaj na srcu, ni si upal reči. Slednjič se je opogumil in spregovoril:

»Nekaj me teži, prijatelj.«

»Kaj?« je zamomljal Škender-paša. »Govori!«

»Hasan-beg mi dela sive lase.«

»Kaj je z njim? Ni ga videti pri četi.«

»Odtrgal se je...«

»Izdajalec?« je Škender-paši zastala sapa.

»Ne. Šel je na lastno odgovornost v gore.«

»Ali te je vprašal za dovoljenje?«

»Vprašal,« je odgovoril Omer-beg. »Dal sem mu ga, ker je sicer hotel oditi brez njega. Laže prenašam odgovornost jaz nego on.«

»Dobro,« je rekel Škender-paša mirno. »Odgovornost nosiš. Če pride z njim mnogo dečkov in zlata, dobro zanj in zate. Če pogine, gorje tudi tebi!«

Omer-beg je pobledel.

»Šel je ob dveh vodah navzgor. Trdil je, da taka voda priteka le iz rajske dežele. Z njim je šel Ozrin-beg, ki vipavskega gradu ni zavzel.«

Škender-paša se ni zmenil za te besede. Okrenil se je proti vhodu in poklical sužnja, znamenje, da je obiska konec.

Omer-beg se je dvignil in se poslovil...

Turki, ki so bili odšli pod poveljstvom Ozrin-bega ob Soči, so se držali teka vode. Vselej, kadar so dospeli do sotočja dveh rek, so se čete razdelile po velikosti rek in prodirale v osrčja dolin. Ko so prišli do izvirov, so se pomikali čez gorske prelaze in uničevali v novih deželah, sledeč tekom rek, vse, kar so našli. Čete in četice so se ob sovodnjih znova združevale, bogate plena in site pokolja.

Na svojih potih so lovili domačine, ki so jim morali v smrtnem strahu kazati skrivne steze, prehode čez vode in težko prestopna mesta ozkih dolin. Kadar so izvršili svojo nalogo, so jih vzeli s seboj v sužnost ali jih na mestu ubili.

Ob sovodju Soče in Idrijce je šla večja četa na levo, oblegala Kozlov rob v Tolminu in se nato podala ob Soči proti Kobaridu. Mala četa je sledila vodi Idrijce po težko pristopnih bregovih, se razdelila ob sovodju Bače in drla po dveh dolinah navzgor. Manjša četa je šla po baški dolini, kjer je silila čez bukovško sedlo in bila nato pobita na prelazu Petrovega brda, preden je stopila v sorško dolino. Večja četa ni zapustila Idrijce. Skozi ozko, skalnato dolino, v strme, z drevjem porasle bregove je prodirala do njenega izvirka.

Turki in njihovi konji so bili naporov vajeni, v teh soteskah jih je bilo vendar strah. Premnogokrat so se morali vrniti in iskati novih poti. Ta in oni nevernik je zdrknil z brega v mrzlo Idrijco in se ni dvignil več. Sužnjem je bilo laže, ker so hodili peš. Plezali so čez skale, skakali čez korenine in se vili med drevesi ko brzonoge živali. Ta in oni se je utrgal in zbežal v gozd. Ni ga bilo več nazaj. Pažnja je bila radi tega poostrena.

Vsakdo, komur je bilo izročeno določeno število sužnjev, je s svojo glavo jamčil zanje. Hasan-beg sužnjev ni puščal v glavnem taborišču, da ne bi bogatil ugleda Škender-paše. Prav kot Ozrin-beg jih je vodil s seboj, da bi jih pomnožil z novimi in neizmerno zrasel v očeh svojega emirja, ko se vrne v globoko Turčijo.

Med sužnji, ki jih je vodil beg ob Idrijci, je bila tudi Barbka. Turki so jo bili zajeli na cesti s konjem in vozom. Hotela se je peljati v Gorico, ni se zmenila za klice moža, ki je vpil okrog hiše in je ni mogel najti. Ko je uzrla jezdece za seboj, je pognala konja v dir. Ni gledala na nič več, ni mislila na nič več. Zamížala je in čakala, naj se zgodi, kar hoče. Nenadoma je voz zadel ob nekaj trdega, Barbki so zletele vajeti iz rok, padla je z voza in obvisela ob grmovju ob cesti. Preden se je utegnila pobrati, so jo zgrabili Turki.

Ni se upirala ne jokala. Mirna, kakor da je tega pričakovala, je šla z njimi, prepričana, da njeno življenje nima zmislja in ji ni mari, kaj se z njo godi.

Z bremenom na plečih je hodila, da so ji krvavele noge. Pred njenimi duševnimi očmi so vstajale podobe, ni se dolgo bavila z njimi. Najprvo podoba njenega moža, nato podoba Andrejca, slednjič podoba dveh otrok, kako sedita na veji pred kočjo in ju ona gunca... Ko so jo Turki peljali mimo bajte, je ta gorela... Zgrozila se je ob misli: Kje sta otroka...

V tesnih grapah ob Idrijci jo je začelo boleti srce. Ko jo je obdajala divja priroda od vseh strani, se je prebudilo v njej hrepenenje po življenju. Tedaj se je prvič vprašala, kam jo peljejo. V sužnost. Mislila je in si tega ni mogla predočevati. V daljne dežele gre z njimi? Kaj bo tam delala? Kaj bodo počenjali z njo?

Pod njo je šumela zelena voda, nad njo se je bočilo sinje nebo. Po vrhovih dreves je svetilo solnce, ptički so peli, zemlja je vonjala. Kako čudovit vonj je imela ta zemlja!

Utrgala je cvetico in jo držala v rokah. Kakor modra očesca so jo pogledovali cveti in jo vabili. Prišli so po strmini v ozko grapo, po kateri je curljala voda in se izgubljala med drevesi. Barbka se je ozrla. Nikogar ni bilo v bližini. Odtrgala se je od ostalih ko kaplja in naglo brzela med drevesi navzgor.

»Stoj!« je zaslišala glas poleg sebe.

V njeni bližini je stal postaren Turek z ozkim obrazom in bičem v roki. Barbka je planila od njega, skočila iz grape in skakala čez skale, se potopila v grmovje in znova splavala na vrh.

»Ne uideš mi!« je vpil Turek v razumljivem jeziku, le z drugačnim naglasom za njo.

Nenadoma je stala Barbka na robu skale, se oprijela mlade bukve in omahnila okoli nje. Toliko, da ni zdrknila v prepad.

Bila je ujeta. Če bi hotela ubežati, bi morala umreti. Ko jo je Turek dohitel, je upognila hrbet, da bi sprejela udarce. Ni jih bilo. Mož z ozkim, upadlim obrazom in z orlovskim nosom jo je zgrabil za roko, da je ječala od bolečine, jo vodil nizdol, hitel, da je dosegel ostalo vrsto, in je ni več izpustil izpred oči...

Taborili so na majhni gozdni ravninici visoko nad vodo. Ognji so goreli, konji so hrzali okrog dreves in tolkli s kopiti. Zvezani sužnji so bili že pospali, sanjali so težke sanje. Zdaj zdaj je kateri planil kvišku in se motno ozrl okrog sebe. V spanju je doživljal še enkrat vso grozo prestalega trpljenja. Nekateri so jokali s polglasnim, zateglim jekom.

Barbka ni spala. Zvezana na rokah in nogah je s hrbtom slonela ob deblu drevesa. Včasih je zaprla oči, da bi pričarala spanec, ko jih je odprla, je gledala v pojemajoči ogenj, ob katerem je sedel s prekrižanimi nogami Turek in Barbko zdaj zdaj opazoval.

»Čuješ,« ga je poklicala Barbka polglasno.

»Kaj hočeš?«

»Razveži me! Tako ne morem spati.«

»Nočem,« je dejal Turek.

»Pa rahleje me zveži,« mu je dejala. »Saj me že pečejo roke in noge, mravljinci mi gomazijo po udih.«

»Nočem.«

»Za Kriščevo voljo te prosim! Saj si kristjan.«

Turek je pogledal in se zganil, kakor da ga je nekaj pičilo.

»Saj sem videla, da si se prekrižal.«

»Nisi me videla,« se je Turek ozrl.

»In tepel me nisi, ko sem ti hotela uteči. Imej še toliko usmiljenja, razveži me!«

Turek se je približal in se delal, kakor da preiskuje njene vezi. Pri tem pa je siknil: »Molči!«

»Torej si kristjan?«

»Sem,« je dejal in ji rahljal vezi. »Ali — da mi ne ubežiš. Če utečeš, te moram plačati s svojo glavo.«

»Ne ubežim,« je šepnila. »Nisi Turek?«

»Bosanec sem,« je dejal. »Molim istega Boga kot ti. Molči, molči! Zate sem Ibrahim, v resnici se imenujem Uroš.«

»Ali si od daleč, Ibrahim?«

»Tam, tam ... od daleč,« je dejal in zamahnil z roko.

»Ali — molči! Ne smeva govoriti. O, pesjani, Turčini!« je sikal polglasno med zobmi. »Koliko grozote! Da bi ne imel sina, bi se dal ubiti!«

Odstranil se je in počenil k ognju. V Barbki so vstajale tisočere misli in ugašale ko plameni, druga za drugo. Zadremala je in v dremavici šepetala ...

• 31.

Po ozki, samotni poti proti Colu se je vzpenjala ženska. Opotekala se je in počivala, nato se je znova poganjala dalje. Pohajale so ji zadnje moči. Iz studenca nad potjo je pila vodo, da se je okrepčala.

Bila je mati ...

Če bi nikogar ne mogel spoznati na svetu, mater bi spoznal. Po njenem obrazu in po njenih očeh. Po načinu, kako gleda, po besedah, ki jih govori, po dihu, ki ga sope.

»Tonček, Drejče, kje sta?«

In ni ju bilo. Tudi tistih ni bilo, ki so ju vzeli. Niso šli pred njo, kljub temu je mislila, da vidi njihov sled. Sled konjskih kopit, človeških bosih stopinj. Sled raztresenega blaga in izgubljene krvi. Ob sivi skali je ležalo žito na tleh. Raztresel ga je bil kak begunec. Liza si je predstavljala sužnja, ki je bil omahnil pod svojim bremenom.

Zagrabila je pest žita in ga dala v usta, da bi si utešila glad. Bila je lačna.

Opazila je kri na tleh. Dolgo je strmela vanjo in se vpraševala, kdo je padel? Ali se je ranil?

In zaigralo ji je srce, da je to morda turška kri. Vzkliknila je vsa iz sebe: »Treba jih je pobiti! Pobiti!«

Ozrla se je v dolino. Od vsepovsodi so se dvigali dimi. Griči so ležali ko ogromni kupi mrličev in pepela.

»Kdo bo vse te ljudi pokopal? Kdo bo vse te hiše postavil?«

Bil je topel, soparen dan. Liza je zmočila ostanke predpasnika in si jih ovila okrog glave.

Prišla je na Col. Vas je bila prazna, kakor da je izumrla. Na grajskem stolpu so čepeli stražniki ob mušketah in lokih in gledali v dolino. Prebivalci so bili pograbili nekaj živeža in obleke, izgnali živino iz hleva in zbežali v gozdove. Hiše so predali usodi.

Liza se je čudila. Nikjer ni bilo pogorišča ne mrliča, ne živega človeka. Vendar ni pomislila, da ni bilo Turkov tu. Med praznimi, mrtvimi hišami je je bilo strah. Rada bi bila našla človeka, da bi ga vprašala, ga poprosila za malo vode, za kos kruha. Že je stopila v eno izmed vež, pogledala skozi odprta vrata v malo izbo, a se je vrnila.

Prišla je na konec vasi, zagledala hišo na samem in se opogumila. Stopila je v izbo in zagledala za mizo moža. Ta je imel pred seboj hlebec kruha in nekaj gnjati, lonec vode je stal pred njim.

Mož je menil, da se je vrnila gospodinja. Prišel je v zadrego, hotel vstati, a je koj zopet sedel.

»Popotnik sem, ki so me Turki navrnili s ceste v hrib. Sam sem si postregel. Saj imam denar, plačal bom in ne bo za vbogajme.«

Liza teh besed ni razumela. »Joj,« je dejala, »v vsej vasi ni človeka. Daj mi malo vode in kruha, človek, če je usmiljenje božje v tej hiši.«

Popotni je spoznal, da sta oba v zmoti, nasmehnil se je in porinil pred ženo vse, kar je stalo pred njim.

»Na, vzemi, kar hočeš. Saj ni moje. Vso vas sem obredel, da sem dobil... Pa še v skrinjo sem moral vlomiti.«

»Čigavo pa je, če ni tvoje?« je vprašala Liza in zmočila ustnice z vodo. »Ali nisi od te hiše?«

»Nisem, a naj ti radi tega manj ne tekne. Blago je najino, ker sva potrebna, saj ga je Bog potrebnim dal.«

Liza je vzela od kruha in od mesa ter jedla.

»Kam so šli Turki?« je vprašala čez nekaj časa.
 »Turki?« je pogledal tujec. »Saj tu jih ni bilo.«
 »Ni jih bilo?« se je zavzela Liza. Globoko se je zamislila.

»Odkod ste prišli?« je vprašal mož.

»Iz Šturij.«

»In kam greste?«

»Otroke iščem.«

»Otroke? Pa kje so Vaši otroci?«

»Turki so jih vzeli.«

»In Vi iščete Turke?«

»Da,« je prikimala ženska.

Popotnemu se je milo storilo. Mislil je, da ima blazno žensko pred seboj. Zrl je v njene oči, ki so gledale vročično, nemir in bolečina sta sijali z njenega obraza.

»Ali bi vzela Turkom otroke?«

»Planila bi vanje in bi jim jih vzela,« je odgovorila Liza mirno.

»Turki so v dolini.«

Mati je mislila par hipov, slednjič je dejala:

»Ti, ki so mi vzeli otroka, so šli čez Col.«

»Kdo Vam je to povedal?«

»Dekle, ki je prišlo iz Hublja.«

Tujec je pomislil: »Blazna je!« Gledal je dolgo vanjo, končno je zinil:

»Ali greste z menoj?«

»Kam?«

»V Črni vrh.«

»Ali so tam Turki?«

»So,« je pritrdil, da jo je zvabil s seboj.

Spravila sta ostanek kruha in šla na pot. Popotnik se je podvizal skozi gozd, da bi pred nočjo prišel do ljudi, Liza je skakala za njim in ga stežka dohitevala. Spomnila se je na moža, nenadoma obstala in zaklicala: »Andrejc, kje si?« Nato je brzela dalje.

Andrejc je dobil krčmarja Urha v samotni koči, kamor se je bil stisnil in v skrbi za svoje premoženje neprestano silil v dolino. Urh Andrejca ni potolažil.

Vest, da je videl njegovo ženo, ki je begala v bližini gradu, medtem ko so bili Turki že po vseh cestah, ga je še bolj zbegala. Verjel je v možnost, da je žena še živa, ni pa verjel, da bo našel otroke. Kdo je zagrebel očeta in mu zasadil križ na grob? Če bi bili otroci mrtvi, ali bi ne bili tam pokopani? To je bilo veselo znamenje, da so živi, nad tem veseljem pa je plavala žalostna možnost, da so ju vzeli Turki.

Andrejca je objela bridkost. Tolkel se je s pestmi po kolenih. V svoji tugi je pomislil na bele ceste, ki se v dolini proste odpirajo pesjanom in jih vabijo za seboj. Nihče se jim ne postavi po robu, nihče ne vrže nanje kamenja, niti enega mrliča ni v celi turški vojski, ki se razliva proti izvirov voda. Nezastražene soteske jih kličejo. Vse beži, umira, ječi zvezano. Še ust ne odpre nihče, da bi pesjana preklel. Andrejc je videl druge kraje in druge ljudi. Može, ki so še v smrti zadajali drugim smrtne rane, ženske, ki so grizle do krvi in zastrupljale rane. Kamor je prišel sovražnik, je prišel z grozo v svojem srcu, po smrt in po rane in ne na vesele pojedine ko Turki.

Andrejc je slišal razgovor mož:

»Ne bo jih.«

»Prav. Iskat jih ne bomo šli.«

Pa se je oglasil iz svoje jeze in tuge:

»Šleve smo!«

»Zakaj?« so se začudili možje in mladeniči, ki so dan in noč čakali Turke s koli, da pridejo po tisti poti, kot oni želijo, in jih pobijejo s kamenjem.

»Zato, ker čakamo, da pridejo Turki, namesto da bi jim sami šli naproti.«

Beseda je bila nova. Vsakdo je podvomil nad njo v svojem srcu, nihče se ji ni upal ugovarjati. Iz Andrejca pa je raslo prepričanje v besedo.

»Glejte,« je začel, »ali smo možje? Dejal bi, da nismo možje. Zagledamo kres, ki naznanja: Turki pridejo. Mi pa hajdi v gore, kdor hitreje more. Nekateri še ni imel časa zbrati družine, ne vzeti srpa ne sekire s seboj. Hajdi v gore, v dolini pa ostani hiša in vse, kar je v njej, da jo Turek izropa, požge, posmodi vrtove in uniči polje. Ti pa pojdi za Turkom, ko odide, garaj vso jesen in zimo in postavi koč, obdelaj zemljo,

pripravi si, kar si izgubil — za Turka, da pride znova prihodnje poletje in se umakneš, da bo laže grabil. Mar mu je za tebe! Ti živi, da boš delal in pridelal vsako leto, imel otroke, da ti Turek pobere žito in otroke, deklice za greh, dečke pa za vojake. Ali smo možje?»

Možje so poslušali, nekateri so bili ganjeni, drugi so gledali mrko in niso dejali besede.

»Kaj naj storimo?« se je oglasil nekdo.

»Kaj naj storimo? Vzemimo kolce, sekire, kose in srpe, počakajmo jih v zasedi. Poznam ozke doline, po katerih bodo šli, in ne utečejo nam. To in ono hčer bomo našli, ženo ali otroka. In če ne bo od katerega izmed nas, bomo dali dober zgled, Turkov pa ne bo več, če bodo videli, da tudi po naših dolinah smrt žanje.«

Na te besede se je Andrejc dvignil. »Kdor je dobre volje, naj gre z menoj!«

Odtrgalo se je nekaj mož in mladeničev in šlo za njim. Ostali pa so dejali: »Čuvali bomo tu.«

Andrejca in tovariše je objel stoletni gozd, ki se je zgrinjal nad njimi. Tepli so se skozi srobotje, se plazili čez skale in dospeli v čepovansko dolino, kjer so srečali človeka, sopihajočega pod bremenom.

»Kaj pa je s teboj?« so ga vprašali.

»Turki so v Soški dolini,« je odgovoril.

»Vidite,« je dejal Andrejc, »da sem vedel, da bodo šli v soteske kot žival v skopec. Za menoj!«

Krenili so iz Čepovana po vrtoglavi strmini v tribuško dolino in se pomikali v divje grape in med stisko dveh pobočij, ki so jih hotele požreti.

Tam so naleteli na tri begunce, ki so bežali prazni, od robidja, skozi katerega so se trgali, vsi okrvavljeni. Ustavili so se, in že so mislili, da je po njih, ko so spoznali domače ljudi.

»Ne naprej,« so dejali, »doli so Turki.«

»Kje?«

»Po dolini gredó. Ob Idrijci in proti Fari.«

»Ali so zavili v to dolino?«

»Ne.«

Andrejc je pomislil. Naslonjen na gorjačo je gledal tovariše in skoraj tožno govoril: »Glejte, povsod so Turki pred nami. Jaz pa bi jih rad počakal v zasedi.«

Nato se je obrnil do beguncev:

»Kam pelje ta dolina?«

»Do Idrijce. Druga, ki jo dosežete preko brega prav kmalu, gre do Fare.«

»In pridemo vanjo od druge strani kot Turki.«

»Od druge.«

»Ali je ta dolina krajša?«

»Daljša je, tudi pot je napornejša.«

»Naprej!« je dejal Andrejc. »Tudi vi trije pojte z nami. Po poti si preskrbite gorjače.«

Tako se je pomikala po ozki dolini četica mož in mladeničev, ki se je bila v čepovanski in tribuški dolini razmnožila in jim je še ta ali oni mož padel na pot, da so ga uvrstili.

Andrejc je mislil na ženo in na otroke le kot v daljnih sanjah, z neznatnim upanjem, da jih še kdaj vidi. Želja po maščevanju nad pesjani je gorela vsak hip huje v njem.

53.

Med kopico dečkov, ki so jih vlekli Turki po ozki grapi Idrijce s seboj, je zagledala Barbka na počivališču, ko so se neverniki jezili in trebili pot skozi sotesko, dva znana obrazka.

Nagnila se je še enkrat daleč preko skale, pod katero so čepeli in polegali na mokrem travnatem položiču, objokani, upadli in umazani otroci. Imen se ni mogla več spomniti. V zmedi teh dveh dni je bila pozabila vse, kakor da se je godila vsa njena preteklost v daljnih sanjah nekje.

Ozrla se je in zaklicala polglasno:

»Ibrahim!«

Temu se ni mudilo. Ko je prišel, je vprašal nejevoljen:

»Kaj mi hočeš?«

»Daj mi ona dva dečka. Čuvala bom nanju ko na punčico svojega očesa.«

Ibrahim je pogledal preko skale, uzrl dva dečka, ki sta stala ob češminovem grmu, se držala čez pas in strmela v vodo...

Ibrahim se je odstranil, čez nekaj trenutkov se je Barbka smela približati dečkoma.

»Kako ti je ime?« je vprašala Drejčeta.

»Mama!« je vzkliknil ta, ko se mu je iz spomina izluščil obraz te ženske.

»Saj ni mama,« je dejal Tonček in povedal imeni. Barbka pa ju je objela. Tonček se je domislil:

»Guncaj naju!«

»Ne smem,« je dejala.

»Zakaj ne?«

»Mož ne pusti.«

»Grdi mož, kajne?«

»Grdi mož!« je ponavljala Barbka. »Grdi, grdi mož! Vse je pobral. Po svetu nas goni, jesti ne dá ne počitka...«

»Kdaj pride mama?« je vprašal Tonček.

»Kmalu pride,« je tolažila Barbka. »Še malo bomo šli, pa jo dobimo...«

Tako je prišla Barbka z Drejčetom v naročju in Tončka za roko držé do Fare, kjer so se bili ustavili Turki. Na drugi strani Idrijce je ležala vas, pred njo je na vzvišenem holmu stala cerkev, obzidana in ograjena, skoraj nedostopna.

Farani so Turkov pričakovali, glas o njih jih je bil že dosegel. Podrli so most, ki je vodil čez reko. Turki so zagnali konje v Idrijco, a voda je bila prederoča, z obzidja pri cerkvi pa je počilo par mušket.

Turki so stali na bregu in se tistega večera niso upali napasti Fare. Spustili so se nekateri po obronkih, izropali nekaj hiš, ujeli pet ljudi, nekaj starcev so pobili. Medtem so se ostali pomeknili do mesta, kjer dela reka oster ovinek in se na drugi strani steka iz ozke, samotne dolinice majhen potok vanjo. Utaborili so se na ravnem, gladkem svetu ob vodi, zavarovani na dveh straneh od reke in na tretji strani od črnega gozda, ki se je nad šotori dvigal pošasten in temen po vsem strmém bregu navzgor.

Noč je bila pokrila zemljo, od vode je vel hlad, mrak je postajal od trenutka do trenutka gostejši, nebo se je pooblačilo, zvezd ni bilo videti.

Tu pa tam je pretrgal molk ropot orožja, klic turške molitve in cepetanje konj, ki so se otepali mrčesa.

Tonček in Drejček sta sedela na položnih tleh zasilnega šotora in nista spala. Objela ju je neznana samota, bavbav je strašil iz vseh kotov, v krvi so jima gorele vse grde prikazni, ki sta jih doživela in sanjala od ure, ko sta zaman klicala: »Mama, mama!« Prepadena so ju bili zgrabili Turki in vlekli s seboj.

Nenadoma se je spustil Drejče v jok, za njim je jokal Tonček, poltiho, pritajeno, z jokom, ki se je iz velike bridkosti porajal iz dna prsi.

Tonček je utihnil, Drejče je držal prst v ustih in hlupal. Spomnil se je, da bi rad jedel. Ta misel mu je zdajci postala tako bridkostna, da se mu je znova nakremžil obraz.

Barbka, ki ju je prej pustila, da sta izjokala svojo bridkost, se je približala Drejčetu:

»Ne jokaj!«

Drejče je utihnil. Domača beseda mu je dobro dela.

»Ali ne bosta spala?«

»Domov,« je dejal Drejče in znova zastokal. Bil je truden in rad bi bil spal, a se je spomnil na svojo slamnato posteljico v domači koči...

»Jutri pojdemo domov,« je dejala Barbka. »Jutri bomo ušli tem grdih možem...« je govorila tudi sebi v tolažbo.

»Ali so biriči?« je vprašal Tonček.

»Škrateljni so,« je dejala Barbka. »Tiho bodita! Saj sta moja.«

Drejčeta je vzela k sebi. V šotoru je bilo vzdušno, soparica je žgala iz zraka, težki oblaki so se vlekli na nebo, Barbka se je privlekla z otrokoma med šotore, kjer so vsepovsod spali ujetniki in vzdihali v težkem spanju.

Tam je položila Tončeta in Drejčeta na gola tla. Pokrižala ju je, kakor da sta njena otroka.

»Spita!«

»Lačen,« je vzhlipal Drejče.

»Jutri,« je dejala Barbka. »Zaspita! Ponoči bodo prinesli angelci mleka in kruha.«

Verjela sta in sta se nasmehnila. Zrla sta v temen obraz, ki je sijal v okviru črnih las.

Narahlo sta zaprla oči. Barbka je nagnila svoje telo med oba otroka, da bi jima bila za odejo. Nagnila

se je čisto nad nju, kakor bi ju hotela podojiti s prsmi, ki še nikoli niso dojile. Z obleko jima je pokrila gole noge. Naslonjena na roko je gledala v njuna obraza, ki sta bila mirna in so se njune oči borile s spancem. Drejče je držal roko pod glavo, usta so mu dihala pol odprta...

Barbka je polglasno pela uspavanko in se zibala s telesom. Bilo ji je ta hip v duši, ko da je našla novo življenje v teh dveh otrocih. Nista ji bila tuja, padla sta z neba, kakor da ju je ona rodila in vzgojila. Prvič v življenju je občutila ljubezen matere, ki se je blagodejno pretakala skozi njeno dušo in jo spremenila... V trenutku, ko je bila odtrgana od življenja, iz spominov, je vse živeje občutila žejo, da nekoga privije na prsi, ki še nikoli niso bile utešene v ljubezni. Kako je to dobro delo! Koliko laže je bilo srče!

Otroka sta mirno dihala, spala sta. Stokrat lažja je bila zdaj trnjeva pot v neznano...

Oblaki so šli svojo temno pot čez nebo in zakrivali zvezde...

34.

Odzvonilo je avemarijo, nastala je noč. Nad Črnim vrhom je ležala globoka, gluha tema. Ljudje so bili, trudni od dela, že pospali, po vsej vasi ni bilo luči, le iz duhovnikove kočje je še svetila. Koča je bila lesena, na širok podzidek postavljena, od znotraj izrezljana in okrašena. Pred ognjiščem je dremala služabnica, v izbi pa je hodil duhovni gospod Primož od stene do stene in težko razmišljal.

Poslal je bil cerkovnika po nekatere potrebščine čez Col v Vipavo, a je ta še pred poldnem prisopel nazaj in povedal, da so Turki v dolini. Na Colu da jih še ni, vas pa je prazna, zakaj vsi ljudje so pobegnili z živino in vsem, kar so mogli nesti. Gospod Primož se je sesedel in dolgo ni mogel priti do besede. Vest ni bila tako nova, saj so prejšnjega leta prestali dokaj strahu radi pesjanov. Vendar človek še mislil ni, da bodo neverniki prihajali vsako leto na obisk, tako je sodil v svoji pameti, da bodo imeli vsaj nekaj pomladi mir.

»Grem in povem ljudem.« je dejal cerkovnik.

»Ali si že komu povedal?«

»Še nikomur, ker nikogar srečal nisem, razen otročajev. Najprvo sem prihitel k Vam.«

»Prav,« je dejal gospod Primož zadovoljen. »Če jim povemo, bodo jokali in begali, a za delo cel mesec nihče ne bo prijel. Molčiva o tem! Če pridejo, bo zgodaj zadosti in še prezgodaj. Si razumel?«

»Razumel?«

Cerkovnik se je popraskal za ušesi, hotel nekaj reči, a je umolknil, ko je opazil, da se je ostri, podolgovati obraz suhljatega duhovnika zatopil v globoko misel. Čez čas je spregovoril gospod Primož:

»Tako tudi ne smeva. Ali bova pustila, da nas ponoči napadejo in žive spečejo v ognju naših koč?«

»Ne, ne,« je momljal cerkovnik.

»Kaj — ne, ne?« je vprašal Primož. »Stopi, pokliči tri može, ki znajo molčati in se ne preplašijo vsakega zajca. Konja naj vzamejo s seboj, da nam lahko ob pravem času povedo, kadar bo nevarnost blizu ali daleč...«

Tako so odšli trije možje proti Colu in prisluškovali slednjemu glasu v nočni temi, pazili na vsak nenavaden pojav. Da lahko pridejo Turki ob Idrijci, še pomislili niso. Res so trije možje na duhovnikovo naročilo molčali, da ne bi delali nepotrebnege beganja na vasi. Povedal pa je bil cerkovnik svoji ženi, ki je poskrbela, da so o Turkih govorile vse hiše, še preden je bila noč. Vendar se niso plašili brezumno; zato ne, ker ni prišla novica s krikom v vas, tudi radi tega ne, ker so vedeli, da je odšla straža proti Colu, ki jim bo morebitni prihod Turkov dovolj zgodaj naznanila. Tudi ni nihče verjel, da bi se Turki obrnili po slabih in samotnih poteh proti Črnemu vrhu in se izgubili v neskončnih gozdovih.

To prepričanje je tolažilo tudi gospoda Primoža. Toda zvečer, ko je vas že deloma pospala in je razmišljal, hodeč od stene do stene, je ta tolažba nenadoma ugasnila. Preudaril je bil, da so Turki že prejšnjega leta oplenili Kras, Vipavsko dolino in Furlanijo, hribovce pa so pustili v miru. Tega leta plen po nižavah ne bo tako bogat. Ali se ne bodo obrnili v kraje in vasi, ki jih lani niso obiskali?

Ta možnost se je zazdela duhovnemu gospodu tako velika, da ga je zaskalelo v dno duše. Začel je hoditi še bolj nemiren po izbi, vsak šum zunaj kočje ga je vznemiril. Pasje lajanje, ki se je glasilo s konca vasi, ga je rezalo v meso.

»Pesjani, neverniki, ki zametujejo Jezusa Kristusa in trpinčijo njegove vernike!« je govoril glasno, bridko in stiskal pesti na hrbtu. »Ali ni nikogar, da bi zajezil to zlo? Seveda so. Na gradovih tičijo, za sivim zidovjem čakajo, njihovi meči rjavijo. Sebe pasejo!«

Vrata so se odprla, v izbo je pogledala stara Beta. držala vogal rute na usta, njene oči so zrle z vso skrbnostjo v gospoda.

»Ali česa želite?«

»Nisem te klical,« je odgovoril strogi obraz, ki se je za hip predramil iz srda nad neverniki. »Molil sem glasno,« je pristavil. »In klel nevernike,« je mislil v sebi, dejal pa tega ni.

Beta je odšla.

Gospod Primož ni ljubil vojakov in galjotov, ki so se potikali po deželi, večali nadlogo in sejali greh. Mečev niso sukali za brambo vere in v varnost ljudi, ampak v samoljubno korist svojih plemiških gospodarjev, ki so jih redili in plačevali. Posebej jih je mrzil še od takrat, odkar je bil njegov brat Lenart med njimi, korenjak, da ga je deset let starejšega vrgel kot bilko na tla, a potepuški, da je zapustil visoko šolo v Čedadu, v kateri ga je on vzdrževal, in pobegnil med soldnike. Dolgo ni slišal nič o njem, dokler mu ni neki grajski pevec prinesel vesti, da se tepe na Nemškem nekje in pije vino ko goba. Gospod Primož je bil vesti in pozdrava vesel, saj je brata rad imel, le zameril mu je, da je moral postati vprav galjot, in jih je maral radi tega vsak dan manj. Vsak dan je sklenil, da ga bo prvo ozmerjal, kadar pride, nato šele ga bo objel.

»S kristjani se tepeš, potepin, tu pa se Turki gostijo in se smejejo v pest. Če ti vse odpustim, tega ti ne odpustim nikdar.«

V tistem hipu je nekdo potrkal na okno. Duhovnik se je šele na drugo trkanje oglasil.

»Kdo je?«

»Lenart.«

Primož se je sprva zavzel in prestrašil, kakor da je iz njegovih misli stopila predenj prikazen brata v hipu, ko jo je klical in rentočil nad njo. Čez hip je stopil do okna in ga odprl.

»Ti si torej? Čemu laziš okrog hiše in ne stopiš v vežo.«

»Bal sem se te,« je dejal velikan v zadregi. »Ali si hud name?«

»To se bova še pogovorila,« je vpičil duhovnik oči v senco, ki jo je razločil za bratom. »Kdo stoji za teboj?«

»Neka ženska.«

»Neka ženska?« je postal Primož nezaupljiv.

»Na poti sem jo našel.«

»Čakaj,« je vzel Primož svetiljko in stopil v vežo.

Vežna vrata so se odprla, izpred ognjišča je planila jarka svetloba in se razlila po Lenartu in Lizi, ki sta stala na vratih.

Primož se zdaj ni zmenil toliko za Lenarta, gledal je po ženski, ki je stala za njim in vsa gorela v vročici, toliko, da se je držala na nogah. Primož je spoznal, da je brata napačno sodil prvi hip, vendar je vprašal:

»Kaj hoče ta ženska?«

»Turki so ji vzeli otroke in ona jih išče,« je pomežiknil Lenart in napravil z roko znamenje duševne zmedenosti.

Liza se je opotekla in sedla. Niti kapljice krvi ni bilo v njenem obrazu, vzdihnila je in se zgrabila za prsi:

»Tako slabo mi je!«

»Turki, praviš?« je vprašal Primož mirno, le Beta, ki ničesar ni vedela o tem, se je preplašena pokrižala.

»Bog in sveti križ božji! Sveta Marija nam pomagaj!«

Primožu se je zasmilila revica, ki je sedela na svežnju drv in iskala s suhimi ustnicami vode.

»Daj ji jesti in piti!« je naročil strežnici. »Pripravi ji ležišče!«

Liza je pokusila samo vodo, jesti ni mogla. Groznica jo je tresla, da je begala z očmi in iskala, kot da ničesar ne more najti.

»Pojdi z menoj!« je dejal Primož Lenartu.

Stopila sta v izbo.

Primož je položil svetiljko na mizo in hodil z dolgimi koraki iz kota v kot. Slednjič se je ustavil pred bratom in vprašal strogo:

»Povej, kod si se potepal?«

Vprašanje je bilo čudno. Če bi ga bil Lenartu zastavil na ta način kdorkoli, zameril bi mu bil. Brata se je bal. Čutil je krivdo pred njim. Duhovska obleka in resni, zgubani obraz sta mu vzbujala spoštovanje.

»Po svetu sem hodil,« je dejal. »Obilo dežel sem videl, mnogotero stvar sem doživel.«

»In česa si se naučil?«

Tega vprašanja Lenart ni čakal. »Tuja mesta sem videl,« je jecljal. »Tuje šege... tuje navade...«

»In tuje grdobije,« ga je prekinil Primož ostro. »Če se nisi nič pametnega naučil, da bi koristil sebi in drugim, predvsem drugim, ponavljam še enkrat. pa povej, kaj si delal ves ta čas.«

»Bojeval sem se.«

»Bojeval si se, galjot? Zoper koga?«

»Zoper Ogre, zoper Matjaža.«

»Proti Ogrom? Zakaj pa ne proti Turkom?«

Lenart je obstal, njegove oči so čudno strmele v brata, ki je stal pred njim ko sodnik, hujši ko sodnik.

»Ne veš? Jaz vem, zakaj. Radi tega, ker Turki niso kristjani in ker pustošijo naše vasi. Če bi Turki molili krščanskega Boga in bi ne hodili z ognjem in mečem med nas, bi se bojeval z njimi, a? Povej! Govori!«

»Šel sem, kamor so mi veleli, delal sem, kar so mi ukazali,« se je branil Lenart.

»Če bi ti bili ukazali iti v pekel, bi šel tudi?«

»Pustil sem jih in sem hotel iti med beneške soldnike, da bi se tepel s Turki. Če mi veruješ ali ne. taka je resnica.«

»Tako? Zakaj pa se ne tepeš z njimi, če si galjot? Če bi bil jaz galjot, bi se tepel s Turki; ker sem duhovnik, oznanjam božjo besedo. Vsakdo naj vrši svoj poklic, ne da se norčuje iz ljudi in iz Boga...«

Lenart je bil prepaden. Verjel je, da mu bo brat rekel nekatero, tako trdega sprejema le ni pričakoval.

»Saj nisem mogel do Benečanov, ker so me prehiteli Turki.« Bridkost razočaranja nad sprejemom bi bil rad požrl, a se mu ni posrečilo. zato je zinil dalje: »Ti mi

še nisi pozabil, da sem pobegnil brez slovesa in pustil šolo in bukve. Hotel si, da postanem duhovnik, a nisem čutil poklica za to. Ali ne bi se me stokrat bolj sramoval, če bi ne živel po besedi, ki bi jo učil? ...»

Primož je obstal. Bratova beseda je trepetala. V duhovnem gospodu se je globoko zganilo, težka se je premagoval, da mu ni planil na prsi.

»Če je tako, je že stokrat bolje, da si soldnik. Zakaj pa mi tega takrat povedal nisi?«

»Saj se te še danes bojim.« In se je dvignil. »Če pa res misliš, da sem ta leta zapravil za Boga in za ljudi. pojdem nad Turke še to noč ...«

»Sam ne boš nikamor hodil,« je stopil Primož do njega. »Tak strah pa tudi nisem, kot misliš ti ... Koliko sem premislil o tebi in premolil zate!«

Brata sta se tesno objela.

35.

Tiste noči sta se brata razgovarjala zelo dolgo. Pogovor se je sukal največ o Turkih in o Lenartovih doživljajih. Ta je vedel povedati nekatero o cesarju Frideriku in o Matiju Korvinu, o vojnih pohodih in o novem orožju. Primož je poslušal z vidnim zanimanjem in zdaj zdaj vpraševal: »In zakaj se kristjani ne obrnejo proti Turkom?« Lenart je na slednje tako vprašanje skomizgnil z rameni.

Medtem se je bilo nebo docela pooblačilo, tema se je zgostila, debele deževne kaplje so začele padati na zemljo. V veži je ležala na slami Liza. Ko sta moža stopila s svetiljko k njej, je upirala v Primoža izgubljene oči.

Duhovnik jo je prijel za roko. Bila je vroča, žila je tolkla naglo. Ustnice bolnice so bile suhe, razpokane.

»Ali želiš vode?«

Liza je pokimala in vzela vode iz duhovnikovih rok.

»Ali potrebuješ česa drugega? Če želiš, spovem te.«

Odkimala je. »Saj nisem bolna,« je dejala. »Jutri pojdem dalje.«

»Pojdeš,« je dejal Primož in napravil križ nad njo.

»Vsi pojdemo ... Da, vsi pojdemo ...«

Lenart in Primož sta odšla v izbo. Lenart si je postlal na tleh in po prvem očenašu zaspal. Duhovni je

ugasnil luč, a ni mogel spati. Stopil je k oknu in pritisnil čelo na šipo. Vse je bilo pogreznjeno v globoko temo, le drevesa so se odražala iz črnine kot široke pošasti, dihajoče v lahkem vetru.

Pričel je padati dež. Sprva nalahko, v debelih kapljah, nato v zlivalici, ki je vzbujala grozo, da je štropotalo po strehi, v okna, v vrata in so se nabirali potoki vode, ki so leteli med hišami, se topli med seboj in so jih stežka požirale prej suhe potočine. Vmes so se vžigali bliski.

»Hudega nas vari, Gospod!« je molil Primož in mislil na strele, ki bi lahko zažgale vas, na Turke in na ljudi, ki so prenočevali v gozdovih. V molitvi je zaspal, v polsnu je slišal štropotanje dežja...

Deževalo je neprestano, z nezmanjšano silo do prvega jutra. Tedaj se je nebo nekoliko spreletelo, posamezni oblaki so bili svetlejši, vršeli so v neprestanem begu od juga in tonili za gozdovi.

Ob zori je prišel v vas človek, se opiral na ženo in na hčer in se tiščal za prsi. Bil je bled in krvav. Dasi mu je bila že vsa kri izkapljala po poti, je hotel še dalje. Pri prvi hiši se je zgrudil.

Potrkali so, gospodar je odprl in vprašal, kaj je.

»Vzemite ranjenega človeka pod streho. Umrl nam bo.«

Ko je ležal na klopi in tiščal od bolečine oči v strop, so vprašali domači:

»Kdo ga je ranil?«

»Turki.«

Vaščani so se preplašili. Verjeli so, da so Turki že pred durmi. Beseda je šla od hiše do hiše in prebudila vas. Ljudje so begali, niso vedeli, kaj naj storijo. Ko so prišli po Primoža, naj gre spovedat ranjenega begunca, je vedel že slednji otrok, da se nahajajo pesjani v dolini Idrijce, streljajo na Faro, in da od tam ni druge poti kot čez Črni vrh in Logatec.

»Kaj naj storimo?« so ga vprašali.

»K nam jih ne bo,« je duhovni tolažil. Dasi v tolažbo ni verjel.

Kmalu po spovedi je umrl ranjeni mož. Položili so ga na mrtvaški oder, ljudje so se zgrinjali od vseh strani in ga hodili kropit.

Ob mrliču sta jokali žena in hči...

Ob pogledu na blede obraz mrliča in na rano, ki se je vlekla preko ramena, so ljudje oledeneli. Objela jih je groza. Prekipevali so od jeze in srda nad Turki.

Nenadoma, še pred mašo, se je dvignil med ljudmi zdrav človek, ki je zasopel trdil, da je videl Turke na lastne oči, a jim je ušel.

»Ali gredo k nam?« so vprašali nekateri.

»Turki gredo vedno naprej... Kam naj krenejo od Fare, če ne k nam?«

Ljudje so zgrabili besede in jih pribili:

»K nam gredo!«

Nastal je jok in zmeda. Primož in Lenart sta stopila s svojimi besedami med ljudi, nič nista opravila.

V tistem hipu se je nenadoma pojavila med njimi Liza. Mrzlica je ni popustila, vendar se je po prečuti noči počutila krepkejšo, da je lahko stala na nogah. Čudno sta se zibala njena otroka pred vročičnimi očmi in vselej, ko sta nihala mimo nje, je udaril Turek s sabljo po njunih glavah. Vsakikrat jo je neznansko zbolelo. Ni mogla več ležati. Stopila je na vas, šla v hišo, kamor so hodili ljudje kropit, in zrla v okrvavljenega moža. Približala mu je svoj obraz, da bi ga spoznala. Bil ji je neznan.

Obrnila se je po ljudeh:

»Kdo ga je?«

Ko so ji povedali, je vzkriknila, kot da je grozna rana njo zbolela, in je na mah zopet utihnila. V omotici je stopila na vas.

Imela je zbegan pogled in razmršene lase. Raztrgan predpasnik ji je visel postrani, krvaveče noge so bile rdeče in pisane, nič je niso bolele.

»Kaj stojite?« je vprašala ljudi. »Ali niso ubili moža? Požgali vam bodo hiše in odnesli otroke. Meni so jih vzeli. Z bosimi nogami grem za njimi, dokler jih ne najdem. Pokažite mi pot, da jih grem iskat. Jaz sama jih grem iskat.«

»Verjemi, da je blazna,« je pošepnil Lenart bratu.

Ljudje niso videli blaznosti na njej. Njene besede so širile ogenj. Če bi jih bil govoril katerikoli izmed mož, bi bile našle gluha ušesa. Iz ust te ženske pa so segale do srca. Možje so drgetali.

Eden izmed mladeničev je stopil iz gruče in dejal:

»Jaz pojdem s teboj.«

Ko jih je pristopilo deset izmed mož in mladeničev, je Lenart pogledal brata.

»Ne bom med zadnjimi. Vojak sem bil.«

Primož je zamišljen prikimal in rekel: »Če bi šel sam, bi ti stokrat branil. Ko gredo tudi drugi, si jim stokrat potreben, da se ne bodo dali pobiti ko ovce.«

»Moja glava je za sto Turkov. Če jih sto ne pobijem, je ne dam.«

»Ostani!« je prigovarjal Primož Lizi. »To delo bodo opravili moški.«

Liza ga je pogledala s takim pogledom, da je duhovnik skoprnel. V njenih očeh je ležalo nekaj neznanega, močnejšega ko pogum.

36.

Od nočnega naliva so bile vode narasle. Velike, umazane so se valile po dolinah in dolinicah, zamolklo šumele, grgrale in plivkale ob breg, trgale zemljo, se ustavljale za hip in znova brzele dalje.

Noč v turškem taboru ob Idrijci je bila strašna, mučna. Težek naliv je pogasil stražne ognje, prebudil speče ljudi, ki so se premočeni in preplašeni stiskali, trepetali od mraza. Potoki voda so tekli pod šotori, studenci voda so curljali skozi platno. Še šotor mladega Hasan-bega je prepuščal mokroto. Turki so stopicali po dežju in se ozirali na nebo, ki je izlivalo vodo kot iz škafa, konji so se žalostno stiskali k deblom, Idrijca je naraščala bolj in bolj, zajela je par šotorov, ki so stali na produ, in jih nesla s seboj. Le z največjo težavo so se rešili janičarji in sužnji.

Barbka je nagibala svoje premočeno telo nad Tončka in Drejčeta, čuvala je njuno spanje. Prebudil se je Tonček in odprl oči, pod seboj je bil začutil vodo, ki je močila obleko in jo lepila na telo.

»Mama, mama!« je vzdihnil.

»Tiho!« je mirila Barbka, »da se Drejče ne zbudi.«

Prebudil se je tudi Drejče. Mokrota mu je delala grozen vtis, kakor da ga ovija pajčevina. Zamahnil je z roko, da bi jo odstranil. Nato je zajokal:

»Zebe me!«

»Dež gre,« je dejala Barbka. »Marija se joče, ker so možje, grdi možje, tako hudobni. Vode je poslala, spodila jih bo. Bežite, bežite, možje, grdi bavbavi! K Drejčetu in Tončku pa pridejo angelci in jima prinesejo igrač.«

»Ščurkov skedenj,« se je oglasil Tonček.

Barbki je bilo hudo, da otrok ni mogla očuvati pred mokroto. Če je slonela s telesom nad njima, sta se močila od spodaj.

»Ne ganita se,« je dejala, »pa bo toplo in ne bosta čutila mokrote.« In se je za hip odmaknila, da so jima udarile kaplje v obraz. »Le poglejta, kako dežuje, tu smo pa v hišici, v gorki hišici — a žu, žu!«

In dečka sta bila zadovoljna...

Hasan-beg je tiste noči težko spal in hudo sanjal. Prišel je v Turčijo z veliko vojsko, z neizmernim blagom, na tisoče in tisoče sužnjev je šlo za njim. »Hasan-paša,« ga je nagovoril emir Mohamed in ga s to besedo na mestu povišal. »Pokaži, kaj si mi prinesel.« In Hasan se je v tistem hipu ozrl, da bi mu razkazal bogastvo, ki ga je zanj nagrabil, a glej, ni bilo vojakov ne blaga, ne lepih sužnjic ne dečkov, sam je stal pred emirjem, držal lastno glavo v rokah in jo podajal velikemu gospodarju...

V tem se je prebudil. Dolgo je gledal v platno šotor, na katerega so tolkle deževne kaplje kakor curki Alahove jeze. Ni mogel več zaspati, poslušal je jezo božjo, da je sinila zarja in so curki dežja utihnili, slišen je bil le šum reke.

Hasan je stopil na prosto. Pred šotorom mu je prikoral nasproti velik močerad. Beg se je ozrl po njem: »Ali mi prinašaš srečo?« Močerad se je obrnil in šel od njega.

Poveljnik se je oziral po šotorišču. Turki in sužnji so bili izmučeni od noči, premraženi so čepeli na jutranjem solncu, ki je bilo pravkar prodrlo skozi oblake in posijalo na siromaštvo.

»Če me zdajci napade deset oboroženih ljudi, po meni je,« je pomislil beg in se obrnil od te slike, ni je mogel gledati. Zrl je v valove, ki so drli mimo njega, pljuskali v breg in pršili pene, kakor da iz jeze

pljuvajo vanj. Ozrl se je proti Fari, kjer je stala cerkev kakor majhna utrdba na holmu. Zdelo se mu je, da vidi na obzidju ljudi, ki se mu rogajo.

Mušketar se je oglasila od cerkve; ko je nehal odmevati pok, je bil slišen krik ljudi.

Beg se ni zganil. Trudno, zaničljivo je gledal izpod čela. »Le lajaj, krščanski svetec! Vzeli ti bomo glas in ne bo znamenja, kjer si prej stal.«

Nato se ni oziral več proti Fari. Njegove oči so se obrnile proti potoku, ki se je izlival na drugi strani ob kolenu Idrijce. Potok je bil tistega jutra velika, razdivjana reka, ki se je penila in grgrala... Vsa tesna dolinica do zložnega sveta v bregu je bila porasla z gozdom. Med drevjem je bila vidna streha hiše, nad katero se je dvigal tanek dim.

Begu se je približal Tatar, poveljnik desnega krila njegove čete.

»Kaj praviš, hetman?«

»Kar ukazuješ, beg.«

»Kaj praviš, te vprašujem. Kakšen dan bo danes?«

Tatar se je ozrl po nebu: »Vroč bo.«

»Vroč? Ne mislim vremena, skrbi me boj. Ne menim se za solnce, skrbim za meče.«

»Ali bomo napadli?« je vprašal hetman.

Beg je obrnil obraz proti Fari in siknil: »Norčujejo se iz nas.«

»Včeraj bi bili morali napasti.«

»Ti si mi odsvetoval.«

Moža sta nekaj časa molčala.

»Ali vidiš na drugi strani nekaj temnega pod drevesi?« je Hasan-beg pokazal na drugo stran reke v sovodje potoka.

»Kupi drv, z mahom poraslo kamenje, drugega ne more biti.«

»Ali niso ljudje?«

»Ljudje bi se premikali.«

Beg je znova obrnil pogled na utrjeno cerkev in se zamislil. Čez nekaj časa je vprašal:

»Kaj storimo?«

»Dokler je voda taka, je nemogoče napasti.«

»Tu ne moremo ostati.«

»Da bi se vrnili in izbrali drugo dolino.«

»Vrnili? Ali nismo polovico poti gazili po produ? Zdaj bi morali hoditi po vodi do vratu. Poginemo, če se vrnemo. Naprej!«

»Kam? Po kateri poti?«

Ozrla sta se po višavah, ki so črne in obrasle z gozdovi oklepale dolino v tesen, zlokoben obroč.

Hasan-beg se je nenadoma nekaj domislil, obrnil se je do Tatara in velel:

»Ujemite domačina, ki pozna prehode čez goro. Če teh ne pozna, mora vedeti, po kateri poti pridemo najceneje iz te stiske.«

Hetman je odšel...

V cerkvi pri Fari je stari vikar daroval tiho mašo. Zvonili niso, straža je stala na obzidju, vsi ljudje so bili v cerkvi. Z grozo so pričakovali turškega napada, niso vedeli, kaj jim prinese. Njihova molitev je bila vroča ko plamen, prihajala je iz globočine srca.

Po maši je molil sivolasi vikar litanije. Ko je prišel do prošnje: »Hudega Turka reši nas, o Gospod!« je ponovil prošnjo trikrat, glas se mu je dvignil v ginjenosti, nekatere ženske so zajokale, vsa cerkev pa je hrumela v vročem klicu do Boga: »Hudega Turka reši nas, o Gospod!«

Ob tihem očenašu je bilo slišati pritajeno hlipanje ljudi...

Vikar se je obrnil in pogledal po ljudeh. Nabral je besede in počakal, kakor da razmišlja, ali bi jih spregovoril ali ne. Končno se je razlegnil po cerkvi njegov nekoliko potišani glas.

Obračal se je s toplo besedo na kristjane, svoje farane, vpraševal jih je, ali so kdaj pomislili, ko so se ob jutranji zori prebudili, ali bodo v večernem mraku živeli ali ne. Pobaral jih je, ali jim je kdaj prišlo na um, da je posvetno bogastvo, za katero se pehajo, minljivo ko jutranja megla, ki se še pred poldnem razkadi in razblini. Zvišal je glas, da je zvenel ko čista kovina, in zastavil vprašanje, ali so se že kdaj pogovarjali z Bogom iz globočine svoje duše, ali so njihove ustnice le iz nejevolje, iz navade mrmrale vsakdanje molitve. Rotil jih je, naj priznajo, da nikoli niso mislili na smrt, ne na minljivost posvetnih dobrin, se nikoli niso s polnim srcem in s čisto dušo obračali do svojega Boga.

Priti so morali Turki, da so jih s svojo bližino opomnili k pokori, jih spomnili na Boga in jim jasno predočili živo resnico, da ne vedo ne dneva ne ure, kdaj pride Sin človekov...

Besede so bile krute. Še vikarju, ki jih je govoril, so igrale solze v očeh. Neka ženska je zajokala z visokim glasom. Ta plak je zdril vse solze, ki so bile ko plaz kamenja pripravljene. Po cerkvi je nastal tak stok, da se ni mogel pomiriti, kakor da smrtni angel vihti meč nad njihovimi glavami.

Tudi vikar je pričel ihteti. Naslonil se je z levico na oltar, z desnico je zakril oči, solze pa so mu tekle čez suhljati, izorani obraz.

Polagoma se je cerkev umirila. Objokane oči so se zrle, le prsi so hlipale in mnogoteri težek vzdih je splaval pod strop, na katerem je bil naslikan Sveti Duh v podobi goloba z razpetimi perotnicami.

»Dragi kristjani,« je znova spregovoril vikar s trepetajočim glasom. »Pomirite se! Bog je neskončno usmiljen in neskončno dober. Kdor se skesa, je že isti hip dobil odpuščenje. Zdaj, ko smo obračunali s svojo dušo, se ozrimo drugam. Glasi se tudi: Pomagaj si sam in Bog ti bo pomagal! — Ali bomo čakali, da pridejo Turki in nas pobijejo?«

To vprašanje je bilo zastavljeno vsem. Gledali so v vikarja, nihče se ni upal spregovoriti.

»Ali bomo čakali smrti in ne bomo zganili niti z mezincem? Eno je gotovo, če pridejo do nas, nam ne bodo prizanesli. Če že moramo umreti, ali ni bolje, da umrjemo s koli, sekirami, srpi in kosami v rokah kakor možje in junaki?«

Tedaj se je oglasil velikan, ki je podpiral cerkveni steber, in rekel:

»Saj sem tudi jaz dejal tako... Če bi jih za hrbtom iz gozda napadli, nobeden nam ne uteče.«

»Pa kako zadaj iz gozda? Saj je reka vmes,« je ugovarjal čokat starec.

»Ali nimamo broda, da lahko pridemo čez reko tam, kjer nas Turek ne vidi? Ali ne znamo hoditi po strminah, da jih obkolimo?«

Cerkev se je spremenila v zborovalnico. Verniki so govorili vsevprek in izražali svoje misli.

»Ni tako lahko,« je dejal vikar. »Turki imajo orožje in izvežbani so.«

»Če imam dva sežnja dolg kolec,« je grmel velikan in si nategoval brke, »mi nihče ne pride blizu. Petdeset jih jaz vzamem na svojo pest... Kaj petdeset... sto!«

Plaz se je zdrl. Kakor je bil prej jok, ki se je bil rodil iz vikarjeve besede, nevzdržen, je bilo zdaj navdušenje za boj blazno, da je vikar trepetal za svoje farane.

»Ne smete tratiti življenj,« je svaril. »Ne zadržujem vas, sam sem vam dal pobude, ali vaša življenja morajo biti dragoceno odkupljena. Izberite si vodnika in njega ubogajte!«

Vseh oči so se obrnile v velikana:

»Izidor naj bo.«

Velikanu so se zablisknile oči. dejal je vikarju:

»Le spovedal bi se še rad.«

»Vsi, vsi,« so prosili.

»Pokleknite!«

Vikar je dvignil roke in govoril s trepetajočim glasom:

»Jaz vas odvežem grehov, v imenu Boga Očeta in Boga Sina in Boga svetega Duha!«

Verniki so planili na kolena, se trkali na prsi. vzdihovali v srcih nad storjenimi grehi, ki so bili v tistem hipu odpuščeni in za vse večne čase izbrisani.

37.

Težka in strahotna je bila pot, ki so jo hodili Andrejc in njegovi tiste deževne noči. Soteska je bila ozka, bregovi strmi. Vsepovsod so se jim stavile skale na pot, velika drevesa so se dvigala eno za drugim, grmovje in srobot jih niso prijateljsko pozdravljali. Na nekaterih mestih so morali stopiti v ozko strugo potoka in hoditi po njegovem žlebu, bresti vodo, preplezovati pragove in se znova povzpenjati v breg, oprijemaje se grmovja in gozdne trave.

Le včasih se je dolinica razširila, nato se je zožila še bolj. Na zemljo je padla noč, ki je bila v samotni gošči tako temna, da ni bilo mogoče videti niti za korak pred seboj. Mladenič, ki je trdil, da pozna pot, je zdajci postal. Ni vedel naprej ne nazaj. Edini vodnik jim je

bil potok, ki je zdajci tiho tekel med peskom in listjem, zdaj je živo žuborel čez skale v kotanjo. Vedno ni bilo mogoče hoditi po njem. Zabredli so v kotanje vode, da so bili mokri do pasu. Ob slapovih so morali znova iskati poti v hrib in poiskati zložnejše struge, ki jih je vodila do cilja.

»Da se pride po tej poti do Fare? Ali si o tem prepričan?« je vprašal Andrejc mladeniča, ki ga ni spustil od sebe.

»Prepričan,« je trdil mladenič. »Čemu bi vas vodil po krivi poti? Ob vodi do izvira, nato čez breg do novega izvira.«

Andrejc je verjel. Bil je premočen, utrujen. Žal mu je bilo za ljudi, če bi jih mučil po nepotrebem. Sam ni potreboval tolažbe, drugim je je dajal:

»Pogum! Dalje! Dobili bomo Turke. Če v taki noči planemo nanje, nihče nam ne ubeži!«

Vznemirjali so ga oblaki, ki so nenadoma zagrnili nebo. Nobene zvezde ni bilo vidne skozi goste krone dreves. Kljub noči je bilo vzdušje tako soparno, da je znoj v curkih tekel s čela.

Prišel je v majhno rupo pod košato drevo; vetrič je živo šumljal v listju. Postal je, da bi se oddehnil, tedaj se mu je zazdelo, da ni nikogar za njim. Čudno ga je spreletelo.

»Kje ste?« je zaklical.

Oglašali so se mu iz globoke teme. Eni z leve, drugi z desne, celo z nasprotnega brega nekdo. Klical jih je kot koklja piščeta:

»Pridite sem, tu je mala ravnica! Bomo se spočili, bomo se pogovorili. Pojdite za mojim glasom! Da kdo ne pade, da se kdo ne pobije! Ali ste vsi?«

Nihče se ni upal izostati, nihče si ni upal nazaj, dasi se je ta in oni že pokesal, da je šel na to pot. To je Andrejc podzavestno čutil, zato jim je hotel dati počitka, tolažbe, poguma.

Zbrali so se okrog njega vsi, ugotovil je, da nihče ne manjka. Nekateri so se vrgli na tla, da se odpočijejo, nihče ni dejal besede.

»Bog ve, ali je že polnoči,« je spregovoril Andrejc.

»Ne more še biti,« je dejal nekdo.

»Zvezd ni; kdo more vedeti,« je pripomnil drugi.
»Dolgo hodimo.«

Začele so padati debele deževne kaplje. Vlila se je ploha prav v trenutku, ko je hotel Andrejc s svojimi iti dalje. Zdajci si ni upal vabiti ljudi po nalivu v temo neznane soteske in v negotovost. Obstal je na mestu. skrbi so mu orale čelo.

Ljudje so se stiskali k deblu, veje so jim nudile le slabo zavetje. Vsi so bili do kože premočeni. Dasi je bila deževnica topla, je vendar prebujala mokrota čustvo neugodja in mrščavice po telesu.

Sredi molka ob padanju dežja, ki je polagoma ponehaval, ob bliskih in grmenju je razmišljal vsak zase. Trudni so bili izgubljeni v soteski, v gošči, ob potoku, ki je zdajci nenadoma narasel in šumel kot divja reka. Ta zamolkli in divji šum je tako skrivnostno vplival na duše, da so bile kot v groznici. Da bi hodili dalje ob vodi, je bilo nemogoče. Zdrknil bi kdo v valove in utonil. Vrniti se je bilo nemogoče. Ostati je bilo treba na mestu, ako tudi so bili premočeni, trepetajoči in lačni...

»Ognja bi si ukresali,« je zinil nekdo iz splošnega molka, ko je dež za silo ponehal.

»Nemogoče! Saj ne najdeš suhega listja ne mahu,« je ugotovil drugi z obžalovanjem v glasu.

»Če bi našli pot do prve hiše,« se je zdajci oglasil Andrejc, čigar možgani so razmišljali venomer, kako najti pot iz zagate. »Kdo ve, kje se nahajamo?«

»Čakajte,« je dejal mladenič, ki je trdil, da pozna pot in je med ploho ves čas trudno razmišljal. »Ali nismo pravkar obšli visok prag? Tu je ravnica in drevo, ki ga dvoje mož ne objame. Čakajte, čakajte,« je bilo nenadoma slišno veselje v njegovem glasu. Dvignil se je in otipaval po temi nekaj korakov dalje, pod nogami mu je skliznilo. »Tu je drevo,« je govoril iz teme. »Drevo z duplino,« se mu je tresel glas od veselja. »Glejte, tu je veja, v katero človek zadene z glavo. če gre po stezi... Tu je kamen, tu je steza...«

Zadnja njegova beseda je bila vrisk. Nadaljeval je: »Do prve hiše imamo kratko pot. Otipaval vam bom stezo z rokami. Dobro mi je znana...«

Andrejcu se je odvalil kamen od srca. »Hvala Bogu!« je dehnil pri sebi. Tudi ostali so bili zadovoljni in so veselje glasno izražali z besedami. Vsi hkrati so se dvignili in so drže se drug drugega speli navzgor.

Steza je bila čimdalje širša in bolj izhojena. Stopili so iz gozda, šum potoka se je oddaljil. Nebo se je bilo za hip spreletelo, viden je bil obris brega. Na bregu je stala v skupini dreves hiša.

»Tam, glejte,« je pokazal eden izmed njih z roko. Vsi so pogledali navzgor. Trudni in lačni niso bili še nikoli tako veseli človeškega bivališča.

Kmalu so se ustavili pred hišo, cepetajoči po premočenih tleh; s pestmi so si otirali mokre lase in deževne kaplje, ki so jim lezle čez obraz.

Potrkali so na vrata.

Sprva je bilo vse tiho. Na drugo in na tretje trkanje je nastal v hiši tak krik, ko da trka smrt na vrata. Zaman so vse križem dopovedovali, naj se ne bojijo, da so dobri ljudje, ki bi radi suhote, malo jedi in človeka, da bi jim pokazal pot. Njihovo dopovedovanje je vpitje in strah v hiši le večalo. Namah so se odprla vrata, na prag je stopil bled mož s sekiro v roki. Za njim je stal starec. Oba sta bila pripravljena braniti življenje in hišo do zadnje kaplje krvi.

»Ne bojte se, v imenu pravičnega Boga!« je vzkliknil Andrejc, preden je priletela sekira nanj. »Saj smo krščanski ljudje.«

Moža sta le napol spoznala zmoto, oči niso gorele več tako strahotno. sekira se ni povesila.

»Kdo ste?«

»Ljudje od vseh vetrov.«

»Razbojniki?« je sekira znova zatrepetala v zraku.

»Ne. Nič slabega vam ne naredimo.«

»Kaj hočete?«

»Nad Turka gremo.«

Moža sta spustila sekiri. gorela sta v začudenju.

»Kje so Turki?«

Niso še vedeli zanje.

»Daleč ne morejo biti. Ob Idrijci so šli.«

»Bog nas obvari!« je vzdihnil starec.

»Dajte, da se spočijemo in okrepčamo.« je poprosil Andrejc.

»Stopite v hišo!« je dejal mož, ki se je od razburjenja še ves tresel.

Ovili so si obleke, se za silo posušili in pojedli nekaj kruha, mleka in drobnic. Možje in mladeniči so postali boljše volje, slišati je bilo nekatero šalo in zabavljico na Turke.

»Pa čemu ste se nas tako prestrašili?« je vprašal Andrejc. »Saj ste čuli, da smo govorili domačo besedo in nismo Turki, za katere doslej še vedeli niste.«

»Na samoti smo, razbojnikov se bojimo. Nekoč so nas že napadli in mi ubili brata,« je bridko pojasnil gospodar.

»Gremo,« se je Andrejc ozrl po svojih ljudeh. »Baklo nam dajte, če jo imate, pot nam pokažite.«

»Baklo bom nosil in pot kazal,« se je ponudil možak, ki je vtaknil sekiro za pas.

Korakali so ob novi vodi, pot je bila zložnejša, ne tako naporna kot prej. Možak je šel naprej in nosil baklo, ki je svetila daleč naokrog. Po obeh straneh steze je raslo grmovje, ki jih je bičalo v obraze, tolkli so ga z gorjačami. Deževalo je še zmeraj. Nekdo je dvignil glas in zapel, zapeli so vsi.

»Devica Marija, ob strani nam stoj . . .«

Samota, padanje dežja, globoka noč, bakla in pesem, ki je kot molitev in bojni klic odmevala v črnih bregovih, je s tako silo vplivala na njihove duše, da niso čutili poti pod nogami. Tako bi bili šli brez pridržka naravnost v sovražne vrste.

Nenadoma so iz gošče zaslišali glas: »Stojte!«

Možak z baklo je obstal, pesem je utihnila, roke so stisnile gorjače, srca so se vznemirila.

Ker ni bilo več glasu, je zavpil Andrejc. »Kdo je?«

»Ubežniki, poštenjaki! Ne dalje, tam so Turki!«

»Saj Turke iščemo,« je odgovoril možak z baklo. »Pokaži se, kdor si, da se pomenimo!«

Iz grmovja se je prikazal premočen možic, ki je pokazal z roko v goščo, iz katere je bil prilezel. »Tam se skrivam s svojo družino.«

»Kje so Turki?«

Na drugi strani Idrijce so. Voda je narasla, ne morejo čez.«

»Če ne morejo sem, čemu si pa bežal?«

»Morda pridejo jutri — kdo ve? ...«

Jutri jih obiščemo mi. Pojdi z nami! Kaj nergaš! Pusti družino, saj ti ne uide! Mož se mora bojevati ...«

Vlekli so ga s seboj. Moral je stopati tik za baklo. niso ga izpustili iz oči. Oglasila se je pesem:

»Devica Marija, ob strani nam stoj ...«

38.

Liza je letela naglo, možje so jo stežka dohajali. Nihče ji ni kazal poti. Nagonsko je vedela, kam naj gre, kdaj se je treba nagniti na desno v gozd ali zaviti za tokom reke.

Nato je brzela navzdol, kakor da ji diši turška kri. Kakor da čuti, kje bijejo srca njenih sinov. Ni govorila. Njena bosa noga je odskakovala s kamna na kamen.

Zdaj zdaj se je spustila v tek, kot da jo kdo preganja. Nato je šla počasneje. Njene oči so neprestano žalostno pogledovale.

Prišli so globoko v dolino, da je bilo že slišati šum reke, ko se je podvizal Lenart do nje in jo zadržal za roko.

Otresla se ga je in ga pogledala s prodirnim pogledom:

»Kaj mi hočete?«

»Počasneje!«

»Še počasneje?« se je začudila. Njeno srce je drevelo v drznih skokih pred njo, ona ga z nogami ni mogla dohitevati.

»Počasi!« je razlagal Lenart ženski, ki je mislila samo na otroke. »Počakati moramo ugodnega trenutka. Tiho, da nas preje ne opazijo! Na desno, na desno!«

Zdajci je razumela. Šla je počasneje in celo zaostala. Zavili so na desno. Nenadoma se je zasvetilo izza drevja. Vidna je bila reka, njeno šumenje je bilo vsevdilj razločnejše.

»Počenite!« je ukazal Lenart polglasno. »Glejte tam — na levici ...«

Na levici je bilo v bližini kakih sto metrov vidno turško taborišče, ljudje in konji ...

Liza se je vzpela in gledala nekaj časa kakor okamenela. Nato se je zgrabila za prsi in zadušila glasen krik v sebi. Le vzdih se je izvil iz nje.

Lenart se je bal zanjo. Priplazil se je do nje in ji pošepnil:

»Tiho... tiho... da vidimo, kaj delajo. Del jih odide, nato jih napademo. Zdajci bi bilo vse zaman.«

Vsakdo izmed njih si je boj s Turki v prvem navdušenju mislil vse lažji. Ko so zagledali bele šotore, oborožene ljudi in rezgetajoče konje pred seboj, jih je prevzela plahost. Kaj bodo sekire in kolci, kose in beti, ko jih en turški konj sto pogazi in Turku še treniti ni treba.

Isti občutek je obvladal tudi četico Faranov, ki so se bili natihem prepeljali čez Idrijco, zlezli preko strmine hriba, prekoračili hudournik in se skrili v gozdu kakih pet sto korakov na levo od Lenartove četice. V cerkvi so bili polni bojnega duha, zdaj bi bili najrajši sneli klobuke in se priklonili pred Turki ko pred grofom. Ne boja, uboganja so bili vaježi. Še Izidor je mračno strmел na svojo, z žebli obito gorjačo in ni zinil besede.

In še tretja četica je bila, ki jo je prevzemala ista brezupnost, dasi je bila številno najmočnejša in je Andrejc z železno voljo čuval nad njo. »Šleve,« jim je dejal, »domov želite, ko Turkov v brk še videli niste. Čez vodo ne moremo, tu jih počakamo. Če napadejo Faro, preko hriba ji pojdemo na pomoč.« Natiho je obupaval v svojem srcu.

Edina, ki ni mislila na nevarnost, je bila mati. Ta se nikogar ni bala. Ubogala je Lenarta in počenila v praprot, se naslonila na mahovito skalo in šepetala skozi stisnjene ustnice: »Tu so, tu so...« Ni se jih mogla nagledati. Krčila je prste na rokah, kakor bi jih hotela zadaviti. Grgrajoč glas je prišel iz njenih prsi, a je naglo utihnil, ko je del Lenart prst na usta.

»Pst, tiho! Glejte, tam...«

Vsi so počenili še niže v grmovje in med skale, da jih ni bilo videti, in so se ozrli v ono stran. Kakih dve sto korakov od njih je vodila skozi goščo steza. Po njej so vodili trije Turki kmeta, ki so ga bili ujeli v samoti, da jim svetuje in kaže pot.

Niso se upali sopsti, nepremični so zrli v prikazen, ki je bila namah prav blizu njih, a se je znova oddaljila med drevjem. Turki jih niso mogli opaziti. Preveč so bili zaposleni s kmetom, ki jim je brez prestanka očital, da je moral radi njih prekiniti molitev. Bali so se, da ne izrabi samote v gozdu in jim ne ubeži. V njegovih očeh so brali, da venomer razmišlja, kako bi jih ukanil.

Peljali so ga naravnost pred Hasan-bega, ki je sedel pred svojim šotorom in bil kljub svoji mladosti podoben zlobnemu starcu.

Ibrahima so poklicali, da je tolmačil.

Povprašali so kmeta: »Kako bi se dalo priti čez vodo?«

Beg je bil s svojo dragoceno obleko za kmeta nenavadna prikazen. Snel je klobuk z glave in ni vedel kaj reči. Ibrahim mu je potlačil pokrivalo na glavo in ga opomnil, naj govori, ker Hasan-beg ga ne misli dolgo čakati.

»Prav, če se Vam ni treba odkrivati; saj zaslužite tega itak ne,« si je mislil kmet. Dejal pa je: »Čez vodo? Da se človek ne zmoči, ali da ne utone, je najbolje iti čez most... To je tako...«

»Kje pa je most?«

»Tam je bil,« se je kmet ozrl proti Fari in si dejal: »Tja vas mika, mrhe!«

Hasan-beg se je razhudil.

»Povejte mu, naj se iz nas ne norčuje, sicer bo nesel svojo glavo v naročju domov.«

Za glavo se je kmet zbal. Hotel se je znova odkriti, a mu je roka na pol poti zastala. Podvizal se je z besedo:

»Hoteli bi vedeti, kako se brez mosta pride čez vodo? ... Tole vam povem: pred leti je bilo prav toliko vode, mosta pa nikjer. Pridem in bi rad šel čez reko. Zmolim tri očenaše in stopim v vodo, a voda do pasu, do grla... Prišel sem pa le...«

»Kaj blebeče?« je vprašal beg. Tatar se je kmetu režal, kakor da ga hoče požreti.

Ibrahim je pretolmačil begu, ki je pokazal zobe: kmeta so vprašali:

»Kje si prebredel vodo?«

»Tu — ali malo niže...«

»Kje si prebredel?« so vpili vanj.

»Deset let je od tega, kdo bi se spominjal! Morda je bilo malo više.«

»Pokaži mesto!«

Kmet se je zbal za glavo. ozrl se je po divji razpenjeni vodi in pokazal:

»Tu je bilo.«

Zdajci se je oddehnil.

»Če si lagal, boš obešen. Povej, kam vodi pot iz te preklete doline!«

»Ven iz te doline? Saj ne vem, kam so gnadljivi Turki namenjeni.«

Hetman je pihal, beg se je mračil vsak hip bolj.

»Kaj blebeta?« je vprašal Hasan. »Podkurite ga z bičem, da bo govoril pametneje.«

Tatar je bil pripravljen; udaril je kmeta z bičem, da je od bolečine odskočil.

»Tako pa ne! To boli! Ali bi radi v Loko, v Poljansko dolino? Povem vam, da je pot dolga in vražja, kar je je. Čez Črni vrh? Tam so gozdovi in divje zveri...«

»Ali poznaš poti?« so ga prekinili.

»Do Loke bi prišel, do Črnega vrha tudi. Naprej naj si pa kar sami pomagajo...«

Hasan-beg je mislil nekaj časa.

»Privežite tega človeka! Kazal nam bo pot. Če je lagal, izgubi glavo.«

Kmeta so odvedli in ga privezali k drevesu tako trdo, da so mu pokale kosti.

Ibrahim se je vrnil do Barbke, ta ga je vprašala:

»Kaj vam je storil ta človek?«

Ibrahim je pogledal Barbko v dno oči. Nekaj neznanega je gorelo iz njih. Odgovoril je:

»Molči!«

Zvezali so moške sužnje, nekatere izmed žensk tudi. Znamenje, da se Turki pripravljajo za napad in se boje, da medtem ne izgube živega plena. Segnali so jih med šotore in jim postavili straže z golimi meči.

»Kaj to pomeni?« je vprašala Barbka.

Ibrahim jo je zrl nekaj dolgih trenutkov.

»Ti nekaj nameravaš.«

Barbka je povabila oči, da bi svoje misli ne izdala.

»Odvežite me!« je vpil kmet s čimdalje šibkejšim glasom. nato je sklonil glavo globoko na prsi...

Kmetovo vpitje je bilo slišno do Lize in do njenih; vidno je bilo vrvenje v taboru. V prsih vseh je kipela želja, da bi planili iz gošče, pogazili pesjane in jih potisnili v vodo. Stežka so se zadrževali in ubogali Lenarta, ki je držal Lizo za roko, da ni skoprnela...

»Počakajte, zdaj pride trenutek...«

Ni bilo treba dolgo čakati. Turki so sami odločili svojo usodo.

39.

Pozno popoldne se je bilo turško taborišče, od nočnega naliva razdejano, nekoliko uredilo. Popravili so šotore, sužnji so čepeli v sredini taborišča. Vojaki so sedeli na konjih in postopali ob vodi, kakor da ne vedo, kaj naj storijo. Hasan-beg se je posvetoval z dvema hetmanoma in jima dajal ostra, kratka povelja.

Zaukazal je zagaziti četi najkrepkejših jezdecev v reko, jezdeca za jezdecem, in s svojimi telesi zajeziti njeno deročo silo. V okrilju tega živega zidu naj gredo ostali čez vodo. Če je to enkrat izvršeno, je izvršeno vse.

Molče so sprejeli Turki to povelje. Prvi jezdec je pognal konja v vodo. Že prvi deroči valovi so ga skoraj odnesli. Jezdec in konj sta se pomikala uporno dalje. ne meneč se za jezno, sikajočo vodo. Sredi reke se je konj vzpel in se znova pogreznil v valove. Vsem, ki so gledali, je zastala sapa; mislili so, da je izgubljen. Toda premagal je najnevarnejše mesto in se postavil ob nasprotnem bregu. Turek je vzkriknil od veselja, konj je zarezgetal.

Trije novi jezdecji so planili v vodo. Počasneje nego prvi so bredli valove, ki so jih zanašali navzdol, in so se le s trudom vzdržali v isti višini. Eden izmed njih je sredi reke nenadoma padel, konj se je vzpel visoko iz vode in zagnal čuden glas, ko da pozdravlja bližajočo se smrt. Turek je izginil v valovih. Nekoliko niže se je zopet prikazal s konjem vred, nato ga ni bilo videti več.

Če bi se bilo prvemu jezdecu to zgodilo, bi bil plačal k drevesu privezani kmet z življenjem, a Turke bi nehala volja broditi čez reko. Tako se niso mnogo zmenili za to. Trije novi jezdecji so planili v vodo...

V kratkem času je bil živi zid narejen, trepetal je, se lomil in se znova strinjal.

Tatar, ki je sedel globoko v sedlu svojega vranca, je kriknil v svojem jeziku. Stopil je v umirjene valove vode, ki so bili sicer globlji, a ne več tako nevarni. Za njim je šla ostala četa. Le nekaj mož z begom je ostalo na bregu.

Na nasprotni strani je bilo za sprejem Turkov pripravljenih kakih petdeset mož, za vsakim drevesom eden. Vedeli so, da morajo ubežati, ali se postaviti v bran. Dasi jih je ob pogledu na Turke objel smrten strah, jih je bilo ubežati drugega pred drugim sram. Strnili so se okrog Andrejca.

»Možje,« jih je ta nagovoril, »prišel je trenutek. Nihče izmed nas ne bo padel, noben Turek nam ne uide. Drug za drugim bodo prihajali, drug za drugim bo ubit.«

In so se približevali od drevesa do drevesa, od debla do debla, vedno bliže vode. Medtem ko so Turki gradili živi zid, je strah ponehaval in izginil. Če bi bili opazili, bi bili uzrli življenje med drevesi, ki jih je oklepalo ko obroč in se strinjalo bolj in bolj proti mestu, na katerem se je nameraval izvršiti pohod čez Idrijco.

»Dalje!« je šepnil Andrejc. Skočila sta bliže dva in druga dva... Vsa reki najbližja drevesa so bila zasedena, devet mož je tičalo za grmovjem.

»Kadar kriknem in planem, planite vsi!« je velel Andrejc.

Hetman je stopil na suho, konj se je otresel vode, nato se je obrnil nasproti drugemu bregu. Še trije jezdeci so se pridružili hetmanu, ostale je objemala voda. Nekateri so bili v reki do kolen in so pravkar lezli iz valov.

»Udarimo!« je kriknil Andrejc in planil s kolom izza drevesa.

»Udari!« so zavpili ostali in zrasli iz gozda, se nakopičili za Turki, navalili nanje, da so bili drug drugemu na poti in niso prenehali vzkrikati...

Turke je nenaden napad s strani, odkoder so ga najmanj pričakovali, preplašil in zmedel. Hetman, ki je prvi stopil na suho, je padel s konja, dobil je bil udarec po glavi. Tudi ostali trije Turki niso imeli časa

potegniti sabelj. Šele tisti, ki so rasli iz vode, so dobili toliko trenutkov časa, da so se zbrali, pognali konje in pripravljene stopicali na prod.

Vnela se je bitka.

Hasan-beg je nekaj trenutkov gledal kakor v tla vkovan. Srce mu je nehalo biti, vsa kri mu je izginila z obraza. Nato ga je objel tak srd, da je letal s konjem kakor obseden in kričal nad svojimi ljudmi, ki so cepali pod kolci, kosami, sekirami in beti. Le malokateri kristjan je zaječal in prelil svojo kri. Napadalci so imeli mnogo ugodnejšo postojanko ko Turki. Breg je bil vzvišen, opolzek, konji so se le stežka izkobacali nanj. Preden je dobil Turek časa in prilike, da je vsekal s sabljo, ga je že omamil kol, zvrnil se je v vodo. S puščicami niso mogli streljati, morali so napenjati vse moči, da so se vzdržali na konjih sredi valov. Od brega pa se je nagnetlo ob živo steno nekaj mrličev in zdivjanih konj, ki so bili izgubili svojega gospodarja, da ostali jezdec niso mogli dalje. Živi zid se je pričel rušiti, nastala je razpoka v njem, eden izmed jezdecev je s konjem vred izginil med valovi. Na tistem mestu se je jez začel odpirati, glavni del čete, ki je zdajci stal še sredi reke, se je pomikal s tokom vode navzdol. Bila je nevarnost, da valovi vse skupaj ne požro.

Hasan-beg se ni več jezil, objela ga je groza. Pred očmi so mu zaplavale nočne sanje tako živo, da je skoraj izgubil zavest. Izbuljil je oči in planil s konjem v vodo, četica mu je sledila...

Kmet, ki je bil privezan za drevo, je znova dvignil glavo. Molil je sprva, da bi Turki srečno prišli čez vodo in bi ne zaigral glave. Ko je zaslišal krik na drugi strani vode in videl, da so Turki napadeni, ga je objela silna radost. Pozabil je na molitev in cepetal z nogami. Pričel je vpiti. Oči Turkov so bile obrnjene na reko in na bitko, ki se je vršila...

Tedaj se je zgodilo v turškem taborišču nekaj nenadnega, nepričakovanega. Sužnjem so bile porezane vezi. Stražniki, ki so s pridržano sapo opazovali potek boja, so opazili kočljivi položaj šele, ko so imeli prej zvezani možje orožje v rokah. Janičar, ki je pazil na kmeta, da mu na katerikoli način ne ubeži, je videl

žensko, ki je planila iz taborišča z nožem v roki in zvezancu porezala vezi.

Bila je Barbka. S stražnikom sta se zdajci zrla nekaj trenutkov. Kmet je hotel v prvem hipu planiti za drevo in izginiti, a mu je Barbka zaklicala: »Za menoj!« Hotela je zbežati znova med šotore, kjer se je bil začel boj med jetniki in stražniki, a je skočil janičar pred njo. Barbka ga je divje pogledala in planila vanj, presunljiv krik se je izvil iz njenih prsi...

Liza je videla vse. Slišala je presunljiv krik ženske, ki se je zdajci borila z janičarjem in omahnila na tla... Ta krik, ta padec tuje ženske je pomenil za Lizo vse. Prešinilo jo je do mozga. Mati se je z vso silo znova prebudila v njej. Kri ji je planila v obraz... Iztrgala je Lenartu roko in zagnala krik... Planila je naravnost proti šotorom, proti ženski, ki je ležala na tleh.

Tedaj je tudi Lenart dvignil roko in zaklical: »Naprej!« Planil je za Lizo, ni je mogel dohiteti.

Ta je drevela naravnost proti janičarju, ki je razširil oči in ostrmel, ko je zagledal drugo srdito žensko pred seboj. Liza je planila vanj in mu zasadila prste v vrat...

Hasan-beg je stal sredi reke, ko je zaslišal krik za svojim hrbtom. Obrnil se je, videl je boj sužnjev s stražami, uzrl je četico mož, ki je napadla taborišče. Imel je občutek, ko da se je nebo zrušilo nad njim. Spoznal je, da na dve strani ne more zmagati in da na ta način pogine z vojaki in konji vred sredi reke. Hotel je rešiti vsaj šotore in sebe. Obrnil je konja.

V tistem hipu je doživel nekaj novega. Nad desnim robom šotorišča se je iz gozda pokazala ogromna postava džavra, ki je gromko vpil v prekletem tujem jeziku, za njim so rasle moške postave, se razlile po pobočju, dosegle šotore, se spoprijele s stražami, ki so hrabro umirale in se obrnile proti reki...

Turki so se zavedeli, da so napadeni od treh strani, izgubili so razum. Že se je bilo nekaterim jezdecem posrečilo skočiti na nasprotni breg in se uspešno biti s slabo oboroženimi možmi. Poslednji so že omahovali v svojem srcu, ko so videli, da gre vsa turška sila nanje in je bilo že nekaj mrtvih in ranjenih med njimi. V hipu, ko so opazili, da imajo na drugi strani reke

sobojevnike, so bile postoterjene njihove moči. Vrgli so se na jezdece s tako silo, da so ti od ljutosti napada in malodušja radi položaja, ki je bil medtem nastal, pobegnili med drevje. Na suho ni stopil noben Turek več...

Živi zid, ki je jezil vodo, se je zrušil, deroči valovi so ga bili zlomili. Nekaj jezdecev je bilo izginilo pod vodo, ostali so se poizkusili rešiti. Nekateri so jezdili v naglem diru ob reki, skočili na suho in pobegnili. Druge je zanesla voda, ki je vse huje šumela in grgrala. v svoj osrednji tok, se zajezila in se z njihovimi trupli igrala... Ljudje in konji so se tepli z vrtinci in brzicami. vzplavali na vrh in se potapljali, grgrali, vzkrikali pridušno, se davili in umirali. Tu pa tam je koga zanesla voda do brega, udarec po glavi ga je rešil trpljenja. Po obeh straneh reke so tekali možje in iskali Turkov, ki so se otepali iz vode. Ni bilo rešitve, ni bilo usmiljenja...

* * *

Liza je pestovala Drejčka in božala Tončka po laseh, ko je pripovedovala možu, ki ji je sedel nasproti in se je ni mogel nagledati:

»...Nagnila sem se do nje, da bi videla, če še živi. Tedaj sem jo spoznala. ‚Barbka,‘ sem vzkliknila, drugega nisem mogla reči. Ona pa je odprla oči in tiščala roko še tesneje na rano, skozi prste ji je sikala kri. Spoznala me je in se nasmehnila. ‚Tam,‘ je dejala, ‚so tvoji otroci...‘ Ko sèm to slišala, sem planila kvišku. Iskala sem ju, dokler ju nisem našla. Vrnila sem se k njej, bila je že mrtva. Takrat je bil tudi boj s Turki končan...«

Mati je gladila glavice svojih otrok in božala s toplim pogledom moža, čigar oči so zamišljene zrle v tla. Zdelo se je, da tiho moli za dušo ženske, ki je imela bridek delež v njegovem življenju, a ni našla mesta v njegovem srcu.

Mrtvaški zvon v cerkvici pri Fari je pel neprestano s svojim tožnim glasom: »Bim-bom!« Razlegal se je po strmih obronkih, udarjal je v bregove Idrijce, ki je metala konjska in človeška trupla na breg. »Bim-bom, bim-bom!« je pel v ostanke turškega taborišča, v sledove

prelite krvi in v prestali strah. »Bim-bom,« je zvenel sužnjem, ki so bili rešeni, ženam in otrokom, ki so plakali od veselja. Pel je sedmerim mrličem, ki so ležali v cerkvi, njihovemu junaštvu, preliti krvi, trpljenju, dragoceni odkupnini njihovega življenja, molil je za njihove duše...

Med mrličmi je ležala Barbka, blede, z napol odprtimi usti in očmi, vendar s potezo miru na obrazu, kakor da od burnega življenja zdaj prvič počiva, ko ji je izkapljala zadnja kapljica nemirne krvi.

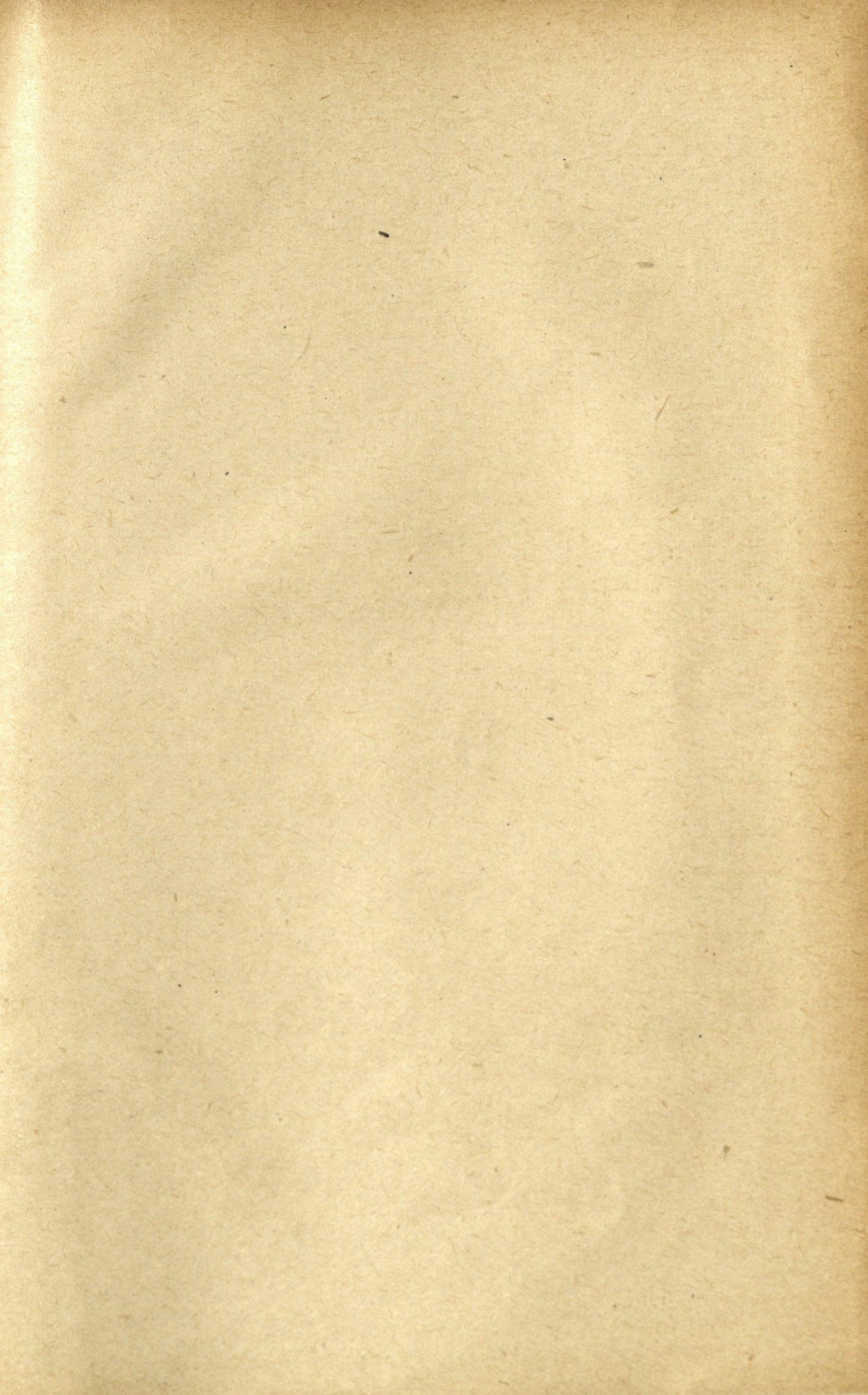
Liza je pokleknila ob njej in zajokala. Ni utegnila pred smrtjo povedati svoje zgodbe, vendar je znala, da ji mora biti radi otrok hvaležna. Prejšnja mržnja se je spremenila v ljubezen.

Andrejc je dvignil Tončka. Ta je strmел nekaj časa v obraz mrtve ženske, ki je ni mogel več prepoznati: obrnil se je do očeta:

»Kje imate voziček in volička?«

Oče se je nasmehnil. V dečkovih očeh ni bilo znamenja smrti, boja in skrbi, iz njih je sijala zarja novega, lepšega življenja, ki se je obetalo. Po njem je žejal ves svet...

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

0000075673

COBISS

